

Бу сонда:

Сўз - Самарқандлик муаллифларга

«Ёнаётган иморат»

(ҳикоя)

Тарбия соати

Жамият, дин ва ёшлар

Иброҳим Тўраев

пора олганми? (суд очерки)

Кулгихона

ISSN 0235—1277

ЎШКУЧ

4 / 1990

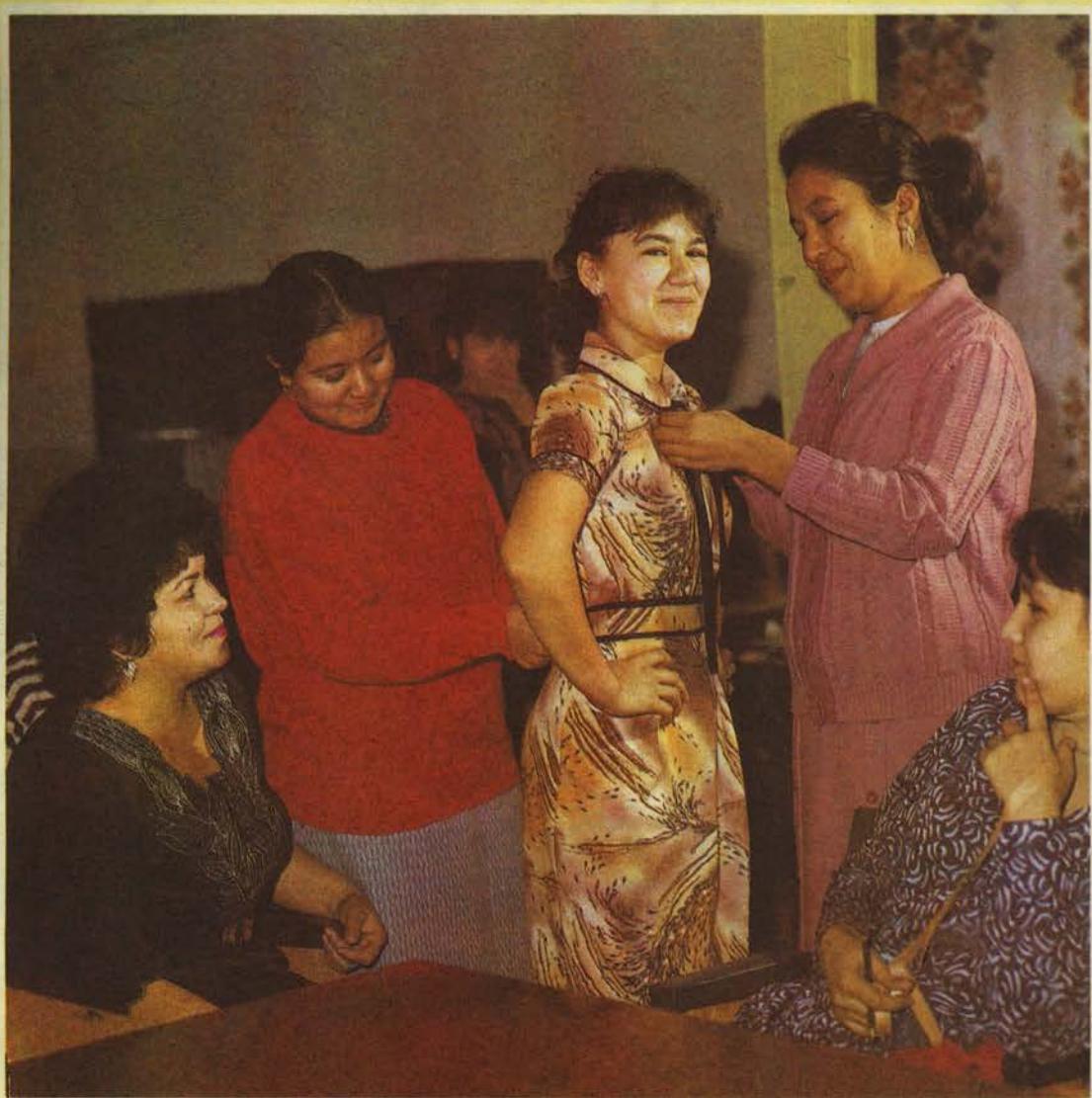
Пойтахтимизнинг Ақмал Икромов районидаги А. Қаҳдор номли маданият уйи қошида тикувчилар курси бор. Бу ерда 100 дан ортиқ қызлар таълим олади. Зарифа Аҳмедова эса ана шу ердаги бичиш-тикиш түгарагига раҳбарлик қиласади.

Мустақил ишлаш осон эмас.

Суратларда: Зарифа Аҳмедова шогирдлари билан.

Либос кўркам чиқармикин!..

А. КУДРЯШОВ суратлари.

РОССИЯНИ УЙҒОТГАН ИНСОН

Мен Ленинни бүхтон ва тұхматлардан ҳимоя қишишдек күлгили ишга құл уриш ниятидан жироқман. Бүхтон ва тұхмат сиесатдонлар бир-биралии билан курашда құллайдынан оддий-одатты воситалардан бири эканлығы менә жуда яхши маълум. Колаверса, дүнедан ҳеч бир буюк шахс ўтмаганки, унинг номини үз пайтида балчиққа булғашга уринишмаган бўлсин. Бунга мен қонуний ҳол сифатида қарайман.

Хануз оғириниб эслайман: 19-йил Петербургда «қишлоқ йўқсиллари» курултойи чакрилди. Унга Россиянинг шимолий вилоятлари билан неча минг деҳқон таклиф этилди, улардан бир неча юз нафари Романовларнинг Қишки Саройига жойлаштирилди. Курултой тугаб, вакиллар тәрқалғач, саройдаги нағафат барча ювениши ваннлары, балқи бир талай қимматбаҳо Шарқ базалари ва хитойчинин идишлар ҳам булғаб ташланғанинг гувоҳи бўлиши. Бу зарурат юзасидан қилинмаган, саройдаги барча хожатхоналар, водопровод йўллари курултой давомида мунтазам ишлаб турган. Ушбу безорилик фақат чиройли буюмларни бузиш, яроқсиз ҳолга келтириш мақсадидагина қилинган, холос. Одамлардаги гўзаликни бузиш, булғаш, масхаралаш ва ёмонлашга уриниш тўйғусини иккى инқилоб ҳамда уруш оралигидан бўлган даврда жуда кўп кузатганиман.

Бундан фақат содда, бесавод «қишлоқ йўқсиллари»гина гўзаликни булғашар экан-да, деган хулона келип чиқмаслиги керак, йўқ, — менга, шунингдек, худди шундай касалликка «чалинган» айрим зиёли гурухлар ҳам маълум. Масалан, биз кетдик, биз билан бирга Россиянинг бор таровати ҳам кетди, дея хот хаёл қиласётган мұхажирилар.

«Биз қандай яшашга ўрганган бўлсанак, шундай яшашни истаймиз!» асосий омманинг ох-вохи шундан иборат.

Бу таҳлит фикрловчи одамларнинг ҳаловатини бузиши жазм этган инсон Владимир Ленин бўлди. Унга қадар ҳеч ким буни маромига етказиб үддаламаган эди.

Кўпроқ мұхаббаттаб үйғотдими у одамларда, нафратми — билмайман. Унинг душманлари бисёр, бу — аниқ. Лекин унга қандайдир илоҳий мұжизакор сифатида қаровчилар ҳам, фақат үз манфаати ийлида — нимагадир эришиш, ниманингdir устидан эгалик қилиш мақсадида «ихлос» қўйғанлар ҳам истаганча топилади. Мен ана шундан кўрқаман.

Биз Ленин билан керагидан ортиқ шафқатсиз инқилобий тартиб ва кураш масаласида жуда кўп тортишардик.

«Нима истайсиз ўзи?» — дерди у жаҳал билан менга ажабланиб тикилиб. — «Наҳот шундай мисли кўрилмаган, аёвсиз жант кетаётган бир пайтида инсонпарварлика берилди бўлса? Қанақа раҳмидиллик ва олижаноблик ҳақида гап бўлиши мумкин? Фарbdаги чегаралар тақа-так ёлик, Оврупо меҳнаткашларидан орзиқиб кутилган ёрдамдан ҳам маҳрум бўлдик. Бунинг устига, тўрт томонимиздан аксинқилобчилар хужум қилишмоқда. Хўш шундай шароитда ҳам кўл-

ни қовуштириб, қараб тураверайларми? Авлетасиз, ү, лекин унака аҳмоқ йўқ! Биз шуни яхши биламиш: биз истаган нарсани ўзимиздан бўлак ҳеч ким амалга оширишга қодир эмас. Агар бунга ишончим комил бўлмаганида, ҳозир бу ерда ўтирган бўлардим!»

«Муштлашув чоғи қайси зарба зарурий-у, қайсими ортиқчалигини, сизнингча, қандай аниқлаш мумкин?», деб сўраб қолди у мендан қизғин сухбат поенида. Бу оддий саволга мен фақат ҳазил билан жавоб беришм мумкин эди. Ўйлайманки, бўлакча жавоб ҳам йўқ.

Мен Ленинни ўзимининг ҳар хил илтимосларим билан тез-тез безор қилиб турар, гоҳо бирор киши учун ёрдам сўраб қилган илтимосларим унда менга нисбатан қандайдир ачиниш, ҳатто нафрат үйғотаётганини ҳам ҳис қиласдим.

«Менга қаранг, сиз бўлмағур, беҳуда нарсаларга кўп овора бўлмаяпсизмикан?», дерди у менга.

Лекин мен нимани лозим деб топсам, шуни қилар, инқилоб душманларининг баҳосини жуда яхши билувчи одамнинг эътирозлари ҳам шаштимни туширолмас эди.

«Ўртоқлар ва ишчилар олдида обрўйингизни тўкяпсиз», дерди у ташвишли оҳангда бош чайқаб.

Шунга қарамай, бирон марта бўлсин Ильич менинг илтимосимни рад этганини эслолмайман. Тўғри, амалга ошмай қолган ҳоллар бўлган, лекин асло унинг айби билан эмас, чамаси, ўша рус давлат юритиши тартиботига хос ҳеч тутамайдиган «айрим этишмовчиликлар» туфайли. Шунингдек, ўзглар тақдирини енгиллатиш, ҳаётини сақлаб қолишини истамаган бирор кимсанинг ҳам кўли бўлиши мумкин бунда. Зоро, қасос билан қаҳр кўпинча эгизак келади. Устига устак, орамизда руҳий жиҳатдан хаста кишилар ҳам борки, улар ён-атрофдагилар азоб чекишимаса туролмайдилар.

Лениннинг ҳатто душманларга ёрдам қўлини чўзишига тайёрлиги мени доим лол қолдиради. Ленин фақат ёрдам берибигина қолмай, уларнинг келажаги ҳақида ҳам қайғуради. Ўзим бунга бир неча бор гувоҳ бўлганман. Масалан, генерал унвонли бир киммәгар олим учун ўлим хавфи туғилди.

«Ҳм-м, — деди Ленин менини дикқат билан тинглаб. — Демак, сизнингча, куролли таҳрибахонага унинг ўғиллари яширишган? Ишониш қийин бунгага... Лекин текшириб кўриш керак, ҳақиқатни юзага чиқариш шарт».

Бир неча кундан сўнг у менга Петроградга кўнғирок қилди.

«Анави генералингизни эса қўйиб юборамиз, чамаси, аллақачон қўйиб ҳам юборишган. Нима яратмоқчи эди у?»

— Гомоэмумъсия...

— Ҳа, ҳа, қанақадир ишкор, эсимга тушди. Тайёрлайверсин ишкорини, майли. Фақат билинг-чи, унга нима ёрдам зарур...

Сақлаб қолинган инсон ҳаётини бахш этган қувончни Ленин доимо ҳазил-қузул билан яшириб кетар эди.

Бир неча кундан сўнг у яна сўради:

«Хўш, генерал қалай? Жойлашиб олдими?»
«Хўш, яхши, деди кейинчалик сафар жуда-жуда муҳим бир илтимосидан сўнг.

«Хўш, майли, сиз бу одамларни кафилликка ҳам олдингиз дейлик. Лекин уларни кейинчалик жанжал чимайдиган ерга жойлаширишимиз керак-ку. Қаердан топамиз бундай жойни? Қаерда яшашади улар? Бу — жуда нозик масала!»

Иккى кундан сўнг Фирқага алоқаси йўқ, унчалик таниш ҳам бўлмаган кишилар даврасида у сўраб қолди:

«Сиз кафилликка олишга аҳд қилган тўрт кишининг тақдирни нима кечди? Айрим расмиятчиликлар? Ҳам, жондан тўйдиради-да, шу расмиятчилик».

Уларни қутқариб қолиб бўллади...

Ильич синфи тафовут чегарасини бузиб, «большевиклар» билан елкама-елка ишлаётган ўртоқлар ҳақида муҳаббат билан сўзлай кетди.

Холдан тойган, деярли хаста Ленин 9.VIII.21 йилдаги мактубида ёзди:

«А. Максимович!

Мактубингизни Л. Б. Каменевга жўнатдим. Шу қадар чарчаганманки, ҳеч иш килишга ҳолим йўқ. Сиз бўлсангиз қон туфлаб турб ҳам ҳануз шу ердасиз? Бу иносфодан эмас, хўп деяверинг. Оврупода ҳам даволанасиз, ҳам иккى-уч баравар кўпроқ ишлайсиз. Бу ерда эса на даволанишга, на ишлашга имкон бор, фақат беҳуда югур-югур. Боринг, даволанинг. Ўтина-ман Сиздан, ўжарлик қилман!

Сизнинг Ленинингиз».

Деярли бир ярим йил у мендан Россиядан кетиб, даволанишни талағ қилди. Мени ҳануз шу нарса ҳайрон қолдиради: қандай қилиб Лениндай бошдан-оёқ ишга кўмғилик одам кимнингдир қаердадир хаста ётгани-ю, ҳордикка муҳтожлигини шунча вақт ёдидага сақлай олган?

Мазмунан юқорида келтирилган мактубга ўхшаш хатларни у жуда кўпчиликка, балки бир неча марта-лаб ёзган.

У одамлар ҳақида мулоҳаза юритганда уларнинг иқтидоридан, эътиқодидан, матонатидан ҳайратланганини кўп марта кўрганман. Укубатли 18 — 21 йиллар келтирган қийинчиликлар, жосуслар қуршовидаги оғир меҳнат, мамлакат танасида уруш ярасини газак оттириш мақсадидаги фитна-фасодлар ҳам уларни енголмади. Бир кун ҳам дам олмай меҳнат қилдилар, ёмон ва кам едилар, таҳлиқада яшадилар.

«Эссиз, сағимизда Мартов йўқ! Накадар ажойиб, пок вижондлони одам эди у!»

Мартовнинг «Россияда фақат иккита коммунист бор: Ленин ва Коллонтай» деган сўзларини қаердадир үқиб, узоқ ҳаҳолагани яхши эсимда. Сўнг кулимсираб, хўрснини билан: «Эҳ, қандай ақлии таъриф...» деб кўйгани ҳам ҳануз кўз ўнгимдан кетмайди.

Ҳа, мен унинг оғиздан ўртоқларига нисбатан мақтав сўзларни кўп эшиштардим. Ҳатто унчалик жини сўймайдиган кишилардан ҳам яхши хислатлар ахтаришга ўзида куч топа биларди у.

Унинг худди шундай одамлардан бирни ҳақидаги мақтогва тўла фикрларини эшишиб ҳайрон бўлдидим ва бу кўпчилик учун кутилмаган баҳо эканини ўқтиридим.

«Ҳа, ҳа, биламан! У билан муносабатимиз ҳақидаги ҳар хил ёлғонлар қулоғимга чалинган. Айниқса, Троцкий билан муносабатимиз ҳақида кўп ёлғон гапиришади».

Мушти билан столни уриб, давом этди:

«Ундан кўра бир йил ичиди намунали армия ташкил этишига, ҳарбий мутахассислар эътиборини қозонишига қодир бирон кимсанни кўрсатишса эди. Бизда шундай одам бор. Бизда ҳамма нарса бор! Мўъжиза яратиш ҳам ҳеч гап эмас!»

У фидокор одамларни жуда ҳам яхши кўрарди. Бу муҳаббатни у ҳар қандай нафрат ва адвокатдан юқори кўйдирди.

У Василий Шуйскийдем қитмир, руҳоний Аввакумдек темир иродали ва Буюк Пётр мисол қатъиятили рус кишиси эди. У бир неча йил Россиядан йироқда яшаб, уни диққат билан кузатган ва ундан-да гўзларо, ундан-да тароватлироқ замин йўқлигига амин бўлган рус кишиси эди. У ҳалқининг куч-кудрати, имконияти ва иқтидорини тўғри баҳолай билди, кишиларда ўз кучига ишонч үйғотди.

Владимир Ленин Россияни ўйқудан халос этди, энди уни ҳеч қаҷон гафлат босмайди.

У рус ишчисини жуда-жуда яхши кўрарди. Бу, айниқса у рус ишчиларига хос хусусиятлардан холи Оврупо ишчилари ҳақида гапириётганида сезиларди. Бу хусусиятларни ўзининг рус ишчиларига багишланган мақоласида Карл Каутский жуда чиройли търифлаган.

Русчадан О. Раҳимова ва Т. Рустамов таржимаси

«Комсомольская правда»дан
қисқартириб олинди.

ХАЁТ-УЛУФ

(САМАРҚАНД ОВЛАСТЬ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ БОШҚАРМАСИННИГ БОШЛИГИ ҲАСАН НОРБЕКОВИЧ НОРМУРОДОВ ҲАМДА ВИЛОЯТ КОМСОМОЛ КОМИТЕТИНИНГ САРКОТИБИ БЕКЗОД ЗОКИРОВ БИЛАН МУЛОҚОТ)

Мұхбір: Ҳурматли Ҳасан Норбекович, Бекзод! Самарқанд ёшлари бүгунги кунда республикамиз ижтимоий ҳәётида фаол иштирок этмоқдалар. Бу йўлда уларга Ўзбекистон комсомолининг энг йирик отрядларидан бири — область комсомол комитети етакчилик қилмоқда. Ёшлар улуғ тарихга эга бўлган Самарқандга муносаб фарзанд бўлиши иштиёқида билим олмоқдалар, меҳнат қилмоқдалар. Уларнинг бу йўлдаги муввафқиятлари ҳаммамизга маълум. Лекин бүгунги давр талаби — ижтимоий ҳәёт, янгиланаётган социализм шароитида биз ютуқларни инкор этмаган ҳолда 70 йилдан зиёд вақт мобайнида жамиятимизда тўпланиб қолган барча муаммоларни тўла ошкоралик билан очиб ташлаб, энг мухими уларни бартараф этиш, ёшларнинг вазифаларини белгилашимиз керак. Бу борада мактаб, комсомол каби ёшларга энг яқин соҳаларга раҳбарлик қиласиган Сиз ҳурматли ўртоқларнинг кўнглидаги фикрларидан ошириб гап тайин...

Бекзод ЗОКИРОВ: Сұхбатни инқилобий қадам деб баҳоланган мактаб ислоҳотининг асл баҳосини аниқлашдан бошласакда, сўзни ҳурматли домламизга берсак...

Ҳасан НОРМУРОДОВ:— Мъқул. Ҳўп, мактаб ислоҳоти дегани нима ўзи? Очиги, ислоҳот деб оғиз кўпиртириб келаётганимизга олти йилдан ошди-ю, унинг асл моҳияти тўғрисида эндиғина ўйлаяпмиз. Ўқитувчиларнинг маоши қисман ошганини ҳисобга олмаса, ислоҳот ижтимоий ҳәётимизда дуруст из қолдирмади. Муаммолар ечилиш ўрнига қалашиб кетди. Фикрим куруқ бўлиб қолмаслиги учун битта мисол келтирай. Мана, олти ёшлилар масаласини олиб кўрайлик. Мактабда битта шундай синф очиш учун учта хона керак. Ўзи мактабларимиз асосан икки сменада ишләётган бир пайтда (хусусан вилоятимиздаги 1077 та мактабдан 711 тасида ўқиш икки сменали) олдимизга олти ёшлиларни ўқитиш вазифаси мақсад қилиб қўйилди. Вазифа қўйилдими, бажаришга мажбурсиз. Самарқанд вилоятида ҳам 540 та синф очилди. Бу дегани мактабларимизнинг учдан бир қисмидагина ислоҳот талабларига риоя этилмоқда.

М: Дарвоқе, редакциямизга машғулотлар ўтиш учун синф хоналари етишмаслигидан нолиб ёзилган ўқитувчиларнинг мактублари кўп келади. Демак, домла, чала-чулпа қабул қилинган кўпчаликни узарсанда каби ислоҳотнинг

асосий йўналишларида ҳам «кўрпага қараб оёқ узатмаслик касали», яъни мавжуд шарт-шароит ҳисобга олинмаган, экан-да..

Ҳ. Н.:— Бу биргина менинг фикрим эмас, мамлакатимиз халқ таълими ходимларининг 1988 йилги анжумани ислоҳот ҳақида чиқарган хулоса. Яна бир муаммо — Болтиқбўйи мактаби билан Тайгадаги мактабнинг муаммолари ҳам, уни ҳал этишининг йўллари ҳам хилма-хил. Жумҳуриятимиздаги аҳволни кўшини Тожикистон ва Туркманистон билан қиёслаш мумкинdir. Қолаверса, андозабозликни бутунлай ўғишишириб қўйиш пайти ҳам келди. Москва мактаб билан, айтайлик Самарқанддаги мактабнинг дарс жадвали бир хил бўлиши шарт эмас. Мана қаранг. Ахборот ва электрон ҳисоблаш машинасида ишлаш фани мамлакат бўйича деярли бир вақтда киритилган. Москва ўқувчилари ўрта мактабни битиргандаридан сўнг бевосита шу соҳада ишлаб кетишлари мумкин. Бизда эса ўқувчи у ёқда турсин, дарсни ўтётган ўқитувчилар орасида ҳам ЭҲМни ушлаб кўрмаганлар бор. Аввал шарт-шароитни тўғрилаб, дарс жадвалини кейин тузсан бизни бирор судга бермасди-ку! Ҳозир эса суратига қараб машинани ишлатишни «ўрганаётга-

МУАДДАИМАДИР!

нимиз», бинобарин ҳалқ бойлигини бехуда сарфлаётганимиз билан бирор қизиқмайди ҳам.

Б. З. Хорижий тилларни ўқитиш масаласида ҳам худди шундай ахволга тушиб қолганимизчи, домла? Биронтамиз юрак ютиб айтмаганимизки, инглиз, немис, француз, испан тилларидан кўра бизга араб, форс, ҳинд ёки хитой тилларини ўрганиш фойдалирок, қулайроқ деб.

Х. Н: Гапингиз тўғри, Бекзоджон. Чет тилларнинг муаллимларини тайёрлайдиган ўқув даргоҳлари учун ҳар йили миллион-миллион маблағларимизни сарфлаган ҳолда ўзимизнинг она тилимизни атиги факультетларда ўқитиб келдик. Тарихимиз, маданият, санъатимиз, табобот ва кимёми ҳақида эса деярли ўйлаб кўрмадик: гёй уларнинг асосчилари фақат хориждао, биз телба-тескари таржима қилинган дарсларнингни ўқитишими керак. Ҳатто миллий қадриятларимизга зид равиша «оила педагогикаси» ниқоби остида жинсий алоқа усувларини ўргата бошлаганларида ҳам лом-мим демадик.

М: Киноларми, ёҳуд китобларми, жамиятдаги тутуруксиз тартиботлар туфайли қадриятларимизга жиддий пурт ети. Кези келганда шуни эслатмоқчиманки редакциямиз бугунги кунда, бошка турдаги ахлоқий бузилишларни қўятуринг, ўз туғишган акаси, якнлари томонидан номуси поймол қилинган қизларимиздан 150 га яқин мактуб олди. Ҳозир кўпгина ота-оналар болалари тарбиясини мактабга ишонмай қўйиши. Агар чинакам ислочот энди бошланадиган бўлса, у биринчи навбатда ўқувчининг маънавий тарбиясига эътиборини қартиши керак.

Х. Н: Биз мактабнинг эгасини ҳам аниқлаб олишимиз керак. Уларнинг ҳаммасини давлат қарамоғига ўтказмас эканмиз, ишда ўнгланиш юз бермайди. Масалан бизнинг вилоятда 648 та мактабни турли нозирликлар қурган ва таъминлайди. Натижада мактабларнинг имкониятлари ҳар хил бўлиб қолган. Фуқароларнинг билим олиш ҳукуқига кафолат берадиган ҳокимият — бу давлатдир. Шундоқ экан, таълим масканларининг барчаси давлат таъминотида бўлиши керак. Яна бир муҳим масала — бу мактабларни чуқур ихтисослаштиришга дадил ўтиш зарурлигидир. Дейлик, фалакиёт илмига алоҳида иқтидори бўлган ўғил-қизларимизни битта мактаб-интернатга, санъатга қобилиятларини бошқасига тўплаб тарбиялашимиз лозим. Самарқандда янги ўқув юлидан бошлаб яна битта шундай маҳсус мактаб-интернат иш бошлайди. Келгусида ҳар бир ноҳияда кимёгарлар, ҳисобдонлар, мусиқачилар мактаб-интернатларини барпо эта олсан борми... Вақти келиб ҳар соҳадан бир шингил сабоқ берадиган мактабдан умуман воз кечилар, деб ўйлайман. Токайгача кўлидан бир иш келмайдиган 17 яшар «кетуклик аттестати соҳиблари»ни тарбиялаб юраверамиз?!

М: Тарбия деган сўзни тилга олдингиз, домла. Бир мураббий сифатида айтинг-чи, бу соҳадаги нуқсонларнинг қандай илдизлари бор?

Х. Н: Бе, илдизларни санаб адогига етиш мушкул. Лекин энг асосийларини билишимиз, шунга монанд тутум тутишимиз керак. Жамиятимиз ҳаётида неки ўзгариш юз берган бўлса, бари тарбияга таъсир қиласин. Мана телевизор мактаби яратилди, болаларимиз унинг дарсларини осонгина ўзлаштириб олишяти. Телевизор уларнинг кўп вақтини ўғирлаб, улардаги жисмоний ҳаракатсизликни кучайтирмоқда. Натижада бетоб ўғил-қизларимиз кўпайти. Ойнаи-жаҳоннинг дарсига ўрганганд бола китоб ўқишидан чиқиб қолаяти, мустақил фикрлашга курби етмаяти. Қолаверса болалар ахлоқига салбий таъсир қилаётган кўрсатувлардан уларни ҳимоя эта олмаямиз.

Б. З.: Мактабнинг ўзида таълим-тарбияни

уюштиришдаги нуқсонларимиз-чи?!

Х. Н: Улар ҳам бир талай. Ўқув дастури ҳаддан ташқари мураккаблаштириб юборилган. Бир кунда тўрт-беш соат ўрнига 7—8 соатлаб дарс ўтамиш. Худди шу кунда тўрт-беш масалада дархол қатъий фикрга келмасак бўлмайди. Мактаб турли нозирликларнинг тажриба-ваъзхонлик маскани ва пудратчилигидан қутилиши керак. Мудофаа нозирлиги бошланғич ҳарбий таълимни тикиштиурса, адлиячилар ҳукуқни олға суришади. Милиционер келиб ўсмирлар жиноячилиги авж ола кетганидан маъруза ўқийман деса, ўт ўчирувчи ўз соҳасининг биринчи даражали эканини рўйч қиласи. Шифокор саломатлик дарслари программага албатта киритилиши зарур, деб талаб қиласи. Комсомол ва пионер ташкилотларининг тадбирларига ҳам вақт ажратиб бериш керак. Мактаб кенгаси ниманидир режалаштирган бўлади. Ўқувчиларнинг ўзини-ўзи бошқарув кенгаси ҳам бу орада қандайдир ташаббус билан чиқади ва ҳоказо...

М: Шўрлик ўқувчи...

Х. Н: ...Хўш, унинг қанча бўш вақти қолди энди? Бу ахволда у ўйга берилган вазифани қачон уддлайди-ю, қачон очик ҳавода сайд қиласи? Қачон бувисидан эртак, отасидан панднасиҳат ўшигади? Тургунлик даврининг иллати — аксари муаллимларимиз ўз билимини, маҳоратини ўстиришга интилмай қўйишгани, ёшлар сермаошроқ ишларга ўтиб кетишиб, мактабда қариялар ва хотин-қизлар қолишгани ислоҳотни жадаллаштиришга, тарбия жараёни такомиллаштиришга халал етказмоқда.

Б. З.: Дарвое, домла, кези келиб қолди. Кўп ёшларимиз ишсиз сарсон бўлишмоқда. Улар орасида айниқса қўлида дипломи бор ёш мутахассисларга ёрдам беролмай қйналамиз. Маъзур тутишини, кўпгина кекса мураббийларимиз пенсия ёшидан ўтган бўлишларига қарамай — соатбай дарс олишса майлику-я, лекин мактабда жойни тўлиқ банд қилиб туршлари қандоқ бўларкин?..

Х. Н: Тажрибали мактаб раҳбари кекса ўқувчининг аввало мураббий эканини унутмайди, уни кечаги талабага алишмайди. Шунисиям борки, ёшларга дарс етишмаслиги фақат пенсия ёшидан ўтганларга қадалиб қолгани ўйқ. Мисол, вилоятимиздаги 49 мингдан ортиқ ўқутувчининг атиги 636 нафаригина пенсия ёшида. Ҳар йили минга яқин ёш мутахассисни ишга қабул қиласизу, 750—800 нафарига дарс тегмайди. Демак, ўқитувчиларни эҳтиёждан ортиқча тайёрлаямиз. Биргина бизнинг вилоятимизда улар дорилфунун ва дорилмуаллиминдан ташқари тўртта педбилим юртида ўқитилади. Таклифим шуки, педагогика билим юртларини ярмига қисқартириш лозим!

М: Буёғда ҳунар мактабларининг ўқувчилари ҳам иш тополмай сарсон юришибди.

Х. Н: Бу соҳада ўзгаришлар бошланди. Масалан, уч-тўрт йил бурун 70 га яқин СПТУ бор эди. 1987 йилдан эътиборан, корхона, ташкилот ва ҳуҷаликлар билан шартнома асосида ишчилар тайёрлашга ўтилгач, 20 та ҳунартехника билим юртини тугатишга тўғри келди. Аммо ҳали барibir мутаносибликлар бор. Бизда саноат ишчиларини тайёрлаб берадиган билим юртларимиз кам. Корхоналар қишлоқ жойларида барпо этилаётганига қарамай, биз

ҳамон ёшларни соғувчиликка, кетмон чопишга ўргатиб юрибмиз.

Б. З: Ўзбекистон ССР Давлат-кооператив қишлоқ ҳўжалиги қўмитаси ўз шартномаларини тезда қайта кўриб чиқиши даркор. Ҳалқ маорифи бошқармаларига эса олдин таёrlangan ходимлар ишга тўлиқ ўрнаштирилмагунча янги буортма олмаслик ҳукуки берилиши лозим. Шундагина ёшларимиз ўртасида хунартехника билим юртига қизиқиши ортади, ҳалқ бойлиги самарасиз қўкка совурилмайдиган, ҳавои режалар тузилмайдиган бўлади.

М: Бекзод, мана Самарқанд областида ҳам ишсизлик муаммоси кучли экан, кечираисизу облоста комсомол комитети нима иш қиляти?

Б. З.: Тўғри, бугун областида 60 мингга яқин ёшлар ишсиз юришибди. Рақамларнинг ўзи бу аянчли ахволни яхши шархлаб турибди. Лекин буз ҳам қўл қовуштириб ўтирганимиз йўқ. Бугунги кунда облостда социал-иқтисодий ривожланиши программаси тузилган бўлиб, унга кўра 2—3 йил ичиди вилоятда 60 мингдан ортиқ ишчи ўринлари ташкил этилиши керак. Бундан 32 мингга ёшлар учун ажратилган. Биз унгача қишлоқ жойларда ерларни ижарага олиш орқали кўп ёшларни ишга жойлаштирямиз. Ҳамма районларимизда ёшларнинг ҳўжалик ҳисобида ишловчи марказлари очилган. Қолаверса, буз ўтган йили ёшларнинг меҳнат бирлашмасини ташкил этдик. Бу бирлашма орқали бошқа областлар билан алоқа тузилди. Ҳозир корхоналарда ишчи ўринлари резервлари қидирилмоқда. Матъумки, ишсиз юрган ёшларимизнинг кўпини хотин-қизлар ташкил этади. Қулагилгини ҳисобга олиб, биз уларга ўйда меҳнат қилиш имконини яратяпмиз. Баъзи районларимизда йирик корхоналарнинг филиаллари очилмоқда. Масалан, Қўшработ районида гилам тўқиши фабрикасининг филиали очилди. 1989 йилда Россиянинг бир қатор шаҳарлари билан шартнома асосида ҳам ёшларни иш билан таъминлаш йўлга кўйилди. Бешта ёшлар техник-ижодиёти маркази очиличиб, унда иккى мингга яқин ёшлар фаолият кўрсатишмоқда.

Х. Н: Комсомол бугунги кунда чиндан амалий фаолиятга ўтди, дейишимиз мумкин.

М: Биз амалий фаолияти кучайиб бораётган комсомол ташкилотларига ҳам, мактаб ислоҳотини чуқур тушуниб, шу асосда ишларини қайта қураётган барча маориф ходимларига ҳам муваффақият тилаб қоламиз.

Англияниг Херефорд шаҳри ибодатхоналаридан бирида антица ашё — 1280 йилда монах Ричард Холдинхэм чизган Дунё харитаси сақланади. Унда бугунги кунда Иттифоқимиз териториясидаги шаҳарларнинг фақат биттасигина харитадан жой олган. Бу — Самарқанддир.

Ал-маъмун айтган экан «Шомниг кўзи — Дамаш, Руминиг кўзи — Кустантана, Ал-Жазиранинг кўзи — ар-Раққа, Ироқнинг кўзи — Бағдод, Ал-жибалининг кўзи — Исфахон, Хурсоннинг кўзи — Найсбур ва Мовароунахрнинг кўзи — Самарқанддир...

Ўзбекистондаги «Ёш кучанинг энг кўп ўқувчилари жамланган вилоят ҳам Самарқанддир! Шунинг учун ҳам журналнинг бу сонида Самарқанд муштарийларига ва муаллифларига кенг ўрин берилди. Самарқанд вилоятига бағишиланган бошқа саҳифалар билан 16—22-бетларда танишасиз.

ОЛОВЛИ ИИЛЛАР ХОПИРАЛАРИ

Яқинда шахсий архивимни тартибга солаёт-тиб, 1928 йилда эски шаҳар, Шайхонтовур да-ҳасидаги пионер ва комсомолларнинг фотосу-рати туширилган «Фото-газета» га кўзим тушди. Ундаги расмларда асосан 20-оловли йилларда: ер ислоҳоти, саводсизликни тугатиш каби мұхим ишларда фаол қатнашган Тошкент эски шаҳар комсомол қўмитасининг айrim раҳбарлари, ўндан ортиқ фаол комсомоллар ва уларнинг ўша вақтдаги вазифалари ёзил кўйилган. Буларнинг кўплари менга таниш, айримлари Улуғ Ватан урушида қатнашиб қаҳ-рамонларча ҳалок бўлган, айримлари эса кек-сайиб қолган. Булар орасида менга матбуот орқали таниш бўлган Малик ака Набиев ҳам бор эди. Ўйлаб қолдим. Ёшлигидан илм-маърифатга берилган, комсомол ишларида фаол қатнашган бу инсон билан учрашиш учун «фото-газета» нусхасини олиб Ўзбекистон Фанлар Академияси томон йўл олдим. Малик Набиевични топиш қийин бўлмади. Мақсадимни айтиб, 20 йиллар воқеалари ҳақида сўрадим. Домла хаёлга толди-ю, оҳиста сўзлай бошлади:

— Биз Тошкентнинг Шайхонтовур даҳасига қарашли Оқмачит маҳалласида яшардик. Отам ўша вақтдаги уста косиблардан бири эди. Тириклигимиз кўпчилик қатори ўтиб турарди. Инқилоб ғалаба қылганида мен 4 яшар бола эдим. Янги тузум амалга ошган бўлсада,

ҳамон маҳалламида эски усулда ўқитиш давом этарди. Отам мени 6 ёшда мактабдор домлага элтиб берди. Икки йил чамаси қатнадим. Аммо тузукроқ саводим чиқмади. 1921—22 йилларда маҳалламиздаги янгилик тарафдори бўлган илмли кишилар янги мактаб очишга ҳаракат қилишди. Дастлаб «Урфон» мактаби бир бойнинг ташқари ҳовлисида очилди. Бу ерга бор-йўғи 15—20 га яқин бола тўпланди. Бир йил шу ерда ўқидим. «Урфон» тезда тугатилиб, ўрнига Чўлпон номли мактаб очилди. Бунга 20—25 (фақат ўғил) болалар тўпланди. Аммо бу ҳам узоқ давом этмай ёпилди. Шундан сўнг Эски шаҳар маорифининг ёрдами билан Шайхонтовур даҳаси бўйича етти йиллик мактаб очилди. Унга В.И. Ленин номи берилди. Мактаб бир бойнинг ҳовлисига жойлашган бўлиб, дастлаб 4 синф хонаси, кейинги йилда 7 синф хонасига эга бўлди. Мактаб тегишли анжомлар билан таъмин этилди. Ўқитувчилар сони ҳам 20 га етди. Шу муносабат билан эски мактаблар тугатилди. Болаларни янги мактабга жалб этиш мақсадида эски мактабдор домлалардан баъзи бирлари вақтинча ишга қаҳирилди, натижада ўқувчиларининг сони 200 дан ошиб кетди. Ўша оғир йилларда янги мактабга қатнаётган болаларнинг айримларига кийим-бош ва озиқовқат бериларди. Бизнинг мактаб шуҳрати бутун шаҳарга ёйилди. Синфдан ташқари тўграк ишлари тез ривож топди. Пионер ташкилоти тузилди. Эз кунлари шаҳар атрофидаги қишлоқларга чиқиб саёҳат қилишлар, пионер лагерларида дам олишлар йўлга кўйилган эди. Илмга чанқоқ бўлган болалар бу ерда жуда яхши сабоқ олдилар. Малик Қаюмов билан (кинорежиссер, СССР ҳалқ артисти) 1929 йилда мактабни муваффақият билан тутгатдик. Аммо бу билим билан олий ўқув юртига кириш имконияти йўқ эди. Шу туфайли ўша йили Ўрта Осиё Давлат университети (САГУ) қошида ташкил этилган тайёрлов (рабфак) курсига кириб ўқидик. Бу курсда кўпроқ рус тилини ўрганишга киришдик. Курсдан кейин алоҳида йўлланма билан 1931 йилда Иваново Кимё технологияси институтига ўқишига жўнадим.

Малик ака 1935 йилда институтни имтиёзли диплом билан тутгатгач, 1935—40 йиллар орасида Горловка азотли ўғитлар заводида катта инженер бўлиб ишлади. Бу ерда комсомол ишида фаол қатнашди ва 1938 йилда завод комсомол қўмитасининг котиби вазифасида ишлади. 1939 йилда эса КПСС сафига қабул қилинди.

Малик Набиев 1940—43 йиллар орасида Чирчиқ электрохимия комбинатида бош инженер, 1943—44 йилларда Чирчиқ шаҳар партия қўмитасининг котиби каби турли лавозимларда ишлади.

У 1951 йилда ЎзССР ФА Кимё институтидаги ўғитлар лабораториясини ташкил этиб, уни кейинчалик минерал ўғитлар кимёси ва технологияси бўлимига айлантириди ва унга мудирилик кириб көс充沛。

М. Н. Набиев аммиак селитрасига фосфоритларни нитрат кислотаси билан парчалаб олинган маҳсулотни қўшиб, унинг ёпишқоқлигини ўқотиш усулини таклиф этди. Бу усул 1951 йилда Чирчиқ ва Лисиганска кимё комбинатларида, кейинчалик Совет Иттифоқидаги барча заводларда жорий этилди. Олимнинг илмий ишлари асосан янги минерал ўғитлар сифатини яхшилаш ва қишлоқ хўжалиги учун зарур бўлган сифатли янги мураккаб ўғитлар олиш усуслари, уларнинг рационал технологиясини ишлаб чиқиш ва бошқа масалаларга бағишиланган.

Кимёгар олим 1955 йилда техника фанлар доктори увонига сазовор бўлди. 1956 йилдан профессор, ЎзССР Фанлар Академиясининг

академиги, 1966 йилда ЎзССР ФА Президиуми аъзоси, 1963 йилдан Ўзбекистон ССР да хизмат кўрсатган фан ва техника арбобидир. 1968 йилда Абу Райхон Беруний номидаги ЎзССР Давлат мукофоти лауреати бўлди. Йирик олим Малик Набиев Республикаизда эмас, балки Иттифоқимиздаги машҳур кимёгар олимларимиздан биридир.

Ҳамидулла Йўлдошев,
Ўзбекистон ССР ҳалқ маорифи аълоҳиси.

НАЖОТ ИСТАГАН КҮНГИЛ

Қонимизга тошбагирлик сингияпти. Минг йиллик кедриятларимиздан юз ўғирилмиз. Йрим асринга бурун хонадонимизга етти ёт берегонанинг уруш тифайли сағир қолган боласи сиғарди — энди эса жумхурятиямиздаги етимхоналарнинг күччилигига ота-онаси тирик миллатдошларимиз ўқсаб катта бўлмоқда.

Шукурим, ҳали бизни ҳамдардлик түйғуси буткул тарик этган эмас. Йил сайн оммалашиб бораётган журналимида эълон қилганимиз «Наҗот истаган күнгил» мақоласига кети узилмай келаётган мактубларни ўқиб шу фикрга келамиз.

Бир куни редакциямизга уч норғул йигит кириб келди. Қўлларида «Ёш куч». Танишдик. Улар /суратдаги/ Қўқон пойафзал фабрикасининг ишчилари экан.

«Мақолани ўқиётиб йигит киши бўлсанм ҳам кўнглим бузилиб кетди, деди Баҳромиддин,— кейин фабрикадаги ишчиларни тўплаб ўқиб бердим. Дарҳол бу оиласига ёрдам кўлни чўзишига қарор қилдик».

Баҳромиддин шундай деб қўлнимизга бир даста пул тутқазди. «Журналда адреси ёзилмаган экан, шуни Абдумўминнинг оиласига етказсангизлар» деб илтимос қилди.

Орадан бирор ҳафталар ўтгач, биз Самарқандга йўл олдик. Область комсомол комитети мақоладан яхши боҳабар, бу борада анча-мунча чора-тадбирларни ҳам кўриб қўйган экан. Область ҳарбий комиссариатига Абдумўмин Эшқобиловни хизматдан чақириб олиш ҳақида мурожаат қилинибди. Муҳтоҷ оиласига ёрдам пули ажратибди. Бу ишларга область комсомол комитетининг саркотиби Бекзод Зокиров бош-қош бўлиб, вилоят ҳалқ таълими бошқармаси ҳам мақола юзасидан зарур чора-тадбирлар белгилабди. Солдат Абдумўмин Эшқобиловнинг тарбияси, ўқиши сусайиб кетган укаси Абдуҳаким яна мактабга қайтариладиган бўлти.

Эртасига Қўшработга, Абдумўмин Эшқобиловнинг уйига бордик. Шаҳар учун кенг, қишлоқ миёғисида ўртача бир коттадиги ҳовли. Иккитагина уйдан бирига омонатигина ўтиридик. Уй тўрида бу кулфатзода хонадоннинг 32 йиллик шўрлик асири — руҳий касал бир жон кўзларини жовдиратиб ётарди. /Негадир ўша тобда ҳурматли ёзувчимиз Шукур Холмирзаевнинг «Чўлоқ турна» ҳикояси, ундаги аччиқ маъно таъмини тўйдим/.

Бу хонадонда солдатнинг тирик қолган уч жигари салкам икки йил бадалида оч-наҳор турмуш кечиришган. Журналимида солдатнинг мактубини ўқиганлар балки эслар, бир ерида Абдумўмин зорланиб шундай ёзганди: «Ярим кечада укам ва синглим билан сўнгги бор ҳайрлашиб учун қишлоқка қайтдим. Синглим ухламай ўтирган экан, унга халта тикитириб зарур ул-булларни солдирдим. У кетаётганимда кўнгли бузилиб йиглади. Шу орада ухлаётган укам ҳам уйонди. Уччаламиз бир-бirimизга тикиламиз, йилаймиз! Қани энди биронта бизнинг оху-зоримизга қулоқ соладиган одам топилса... Уларнинг ҳоли энди нима кечади, опам пенсия олмаса? Ғақат укамгина 18 ёшга тўлмаганилиги учун марҳум отамнинг хисобидан 25 сўм пул олади. Уч жон шу пул билан қандай тириклини қилаётган экан-а?»

Бечора солдат! Агар у жигарларининг шу 25 сўм пулни ҳам ололмай яшаганликларини билганида нима киларди?! Ҳа, Қўшработ район алоқа бўлими /бошлиги А. Тўғизбоев/нинг назоратсизлиги тифайли Абдумўминнинг оиласига сувдай зарур бўлган шу пул ҳам берилмаган! Ўсар почтальон бу пулни журнальда мақола босилгач, жавобгарликдан кўркиб, бир иллигини битта қилиб хонадонга ташлаб кетган.

Бу хонадонга келиб мен айниқса Абдумўминнинг 19 ёшли синглиси Иnobатга ачиндим. Акаси хизматга кетгач, рӯзгорининг барча ташвишлари шу касалманд қизга тушибди. Руҳий касал опасини овқатлантиришдан тортиб ўрнига ётқизиб-тургизиш, салкам безори бўлиб кетган укани тергашдан тортиб, оиласига қилиб юборганилиги унинг рангпар чехрасидан маълум эди. Бояқиши сарик касал билан икки марта касалхонага тушибди. Ҳозир сарик касали сурункали шаклига ўтиб кетган. Биз кези келганда район соғликини сақлаш мутасаддиларидан Иnobатнинг саломатлиги тикланишига ёрдам беришиларни сўраб қоламиз. Қолаверса, республика соғликини сақлаш нозирлиги Қўшработ районида сарик касаллиги тарқалиши

Мақоласи эълон қилингач...

муаммосини комплекс ўрганиб чиқишилари мақсадга мувофиқ бўлар эди. Чунки қишлоқлардаги кўп хонадонда шу касаллик билан оғриган беморлар бор экан.

— Нега маҳаллий ҳукумат саналмиш қишлоқ советига бориб, акангни хизматдан чақириб олиш тўғрисида ёрдам сўрамадинг? — сўрайман Иnobатдан. У бошини кўтартмай йиғлади.

— Уч марта қишлоқ совети секретарига бориб учрашдим,— дейди у. Товбай ака деган одам эди. Бир сафар борганимда «аризанги ўзбекча ёзиссан, ўтмайди, ўрисча қилиб ёзгин» деб қайтарди. Иккинчи сафар... акангни хизматдан чақириб беролмайман, закон шунақа, яхиси уйни сотиб детдомга боринглар, тўхта, эртага яна бир келгин» деб айтди. Учинчи марта борганимда «яхши қиз экансан, сени ўзим Самарқандга олиб бораман, акангним қайтарамиз, фақат...» деди. Уялмайсизми, қизингиз тенгиман-ку! деб йиғлаб чиқиб келдим. Қайтиб ҳеч ерга учрашмадим.

ҳарбий комиссариатидан излаш керак эди.

Район ҳарбий комиссариати вакиллари бу муаммо ҳақида шундай деди:

— Абдумўминнинг турмушга чиқиб кетган опалари борлиги сабабли уни хизматдан қонун бўйича олиб қолишнинг имкони йўқ эди.

— Ахир бошқа қишлоққа чиқиб рӯзгор қилиб кетган опа-сингилларнинг ўзи зўрга яшаса, улар қандай қилиб уч жонни боқиши мумкин?

— Нима қилайлик, қонун шунақа. Аллақачон қайта кўриб чиқиши керак унақа — одамнинг шароити, ҳаётини ҳисобга олмай чиқарилган қонунларни», дегингиз келади. «Военкомат ҳоҳласа исталган одамни хизматдан олиб қолишга қодир. Журналдаги Абдумўминнинг хати босилган саҳифадаги «Ҳақиқатни тополмай сарсонман» мақоласида беш болани чирқиратган отани ўз пайтида хизматдан олиб қолишга қодир ҳарбий комиссариат нега шўрлик Эшқобиловга ёрдам бермаган? Сабаби тушунарли», — деб ёзибди бир журналхонимиз. Биз республика ҳарбий комиссариатидан карахтилик йилларида

Суратда Қўқон пойафзал фабрикасининг Эшқобиловларга тўплаган ёрдам пулни редакцияга олиб келган ишчилари — Баҳром Сайдхўжаев, Аҳад Ҳасанов ва Миразиз Нурматовлар.

Иnobатни йиғидан тўхтатиб, ҳамроҳларим — район ва область комсомол комитетининг раҳбар ходимларига қарадим. Бир зум гап тополмай каловланниб қолдик.

Ҳозирда Қўшработ район ҳалқ маорифи бўлими-нинг методисти лавозимига кўтарилиган Товбай аканнинг «шёлларни коммунистик руҳда тарбиялаш» борасидаги кейинги тақдирини Самарқанд областъ ҳалқ маорифи бошқармаси ҳукмига ҳавола этар эканман, республикадаги тарбияланишга муҳтож ўнлаб товбайларнинг тақдирини бу эгасиз давлатда кимга ҳавола этишини билмай бошим қотади.

Афуски, хизматдан қилаши мумкин бўлган Абдумўминни оиласиб аҳволини сўраб-суриштирмай армизига жўнатган район ҳарбий комиссариати раҳбарлари билан савол-жавоб қилишининг имкони бўлмади. Негаки ҳозир қайта тикланган Қўшработ ноҳияси икки йил бурун Иштиҳон районине тасаруфида бўлган экан. Демак, жавобни ҳам тугаб кетган район

чиқарилган қонунларини қайта кўриб чиқишиларни сўраймиз».

Дарвоқе, Эшқобиловлар оиласига берилган ёрдам тўғрисида. Мақола эълон қилингач, совхоз мазкур оиласига бир тонна ҳашак, юз кило ем ажратган. Район комсомол комитетининг аппарати ходимлари бир кунлик маошлари — 130 сўм пул билан ёрдам беришган. Область комсомол комитети 500 сўм пул ажратди. Биз Қўқон пойафзал фабрикаси ишчилари жамғаргэн 611 сўм пулни ҳам улар номидан оиласига топширилди. Қўпчиллик журналхонларимиз ёрдам бериш учун Эшқобиловларнинг адресини сўрашган. Район алоқачалираги ишонч йўқ бўлганилиги учун кейинги ёрдамни Самарқанд областъ Қўшработ район комсомол комитети адресига юборишга келишилди.

Абдумўмин барвақт хизматдан қайтариляпти
Бахтиёр КАРИМОВ,
«Ёш куч»нинг маҳсус мухбира

Айбдорман, лекин...

Сизга хат ёзишимдан мақсад, мен танг ахволда қолдим. Бунинг сабаби... Оиламиз тинч-тотув яшатган пайтда, бир воқеа сабаб оиласын, қышлоқта ҳам боришга юзим чидамай қолди, нима қилишга ҳам ҳайрон бўлиб бир ойдан бўён кўчада сандироқлаб юрибман. Нима қилай, сиз азизлардан ёрдам сўрашдан бошқа чорам йўқ.

Бир кун 9-синфда ўқиб юрган қиздан мен-га хат келиб қолди, олдин ишонмадим, ке-йин... очиб ўқидим. Севги изҳор этилган бу мактубнинг охирида иккى қатор шеър ҳам битилган эди:

«Сизсиз гул экилган боғим,
Сизсиз менинг сунянган тогим»

Хатга жавоб ёзмадим, чунки менинг 7 на-фар фарзандим, оиласи бор эди. Орадан 2 кун ўтгач, яна хат келди. Бу хат ҳам севги ҳақи-да, лекин унда менинг жавоб бермаганим-дан хафалик оҳанглари сезилган эди. Хатни яна жавобсиз қолдирдим. Кунларшу зайл аста-секин ўта бошлади Орада яна 6-7 та хат келди. Ҳаммаси ҳам аввалги ёзил-ган хатлардек шеър, севги ҳақида. Мен ҳам охири жавоб ёздим. Ғақат насиҳат қилиб, қизга оиласи, фарзандларим борлигини билдириб. Узлуксиз хат ёғилиши тўхтамади. «Учрашайлик, сизни фалон жойда кутаман», деб ёзилган бу хатларни нима қилишимни билмай, охири... учрашув жойига бордим. Қизга кўп насиҳатлар қилдим. У кўнмай «агар сиз севмасангиз, ўзимни осаман» деб туриб олди, охири иккимиз учрашиб туришга қарор қилдик. Бир неча бор учрашиб, гаплашиб юрдик. Лекин унга бирор ёмонлик қилмадим. Ойлар ўта бошлади, қиздан ке-лаётган хатларга ора-чора мен ҳам жавоб ёза бошладим. Учрашувимиз давом этавер-ди, қизга ёмонлик соғинмадим. Орадан ўн ойлар чамаси ўтди. Қиз 11-синфга кўчди. Тасодифан в октябр куни қиз гойиб бў-либди. Буни ҳеч ким — ота-онаси ҳам, ака-укалари ҳам билмабди. Қиз бир ойда ҳам қайтиб келмади. Орада менинг қизга ёзган хатларимдан 4-5 донаси қиз ётган уйдаги печ ичидан топилган. Мени милиция ходимлари олиб кетишиди. Уриши, сўкишиди, қий-нашди. «Хат менини, лекин қизни билмайман», — деб туриб олдим. Беш кун мени уриб-сўкиб қийнаши, қизнинг ўйқолишини мажбуран бўйнимга қўйишиди. Қўлларимга кишин солиб урдилар, иккى бутим оралиғига тендиilar. Мажбур бўлдим бўйнимга олишга, тушунтириш хатларини мажбуран ёзишига. Улар айтиб турдилар, мен ёзив бердим. Қизни топасан дейшишиди. Мен ўлдиришларидан қўрқдим, шунинг учун органдагиларни ал-даб қочиб келдим. Ахир ўлдиришиша еттига болам кимга қолади? Улар етим бўлиб қо-лади-ку. Ҳамма жойим яра бўлиб, қўлларим чиқиб кетиб уйга бордим. Бир кун уйда ту-риб шаҳарга ўйл олдим. Шаҳарда ўн кунлар туриб яраларим тузалга, бошқа жойга ке-тишга қарор қилдим. Қочиб қаерга ҳам бораман, сизларга мурожаат қилишга маж-бурман. Азизларим, менинг ёрдам берингиз-лар. Мен уйга боролмаяпман, қўлга тушгу-дай бўлсанм ўзимни ўзим ўлдираман. Қий-ноқда таёқ еб ўлгандан ўзимни осиб ўлди-ганим афзал.

Ҳурматли редакция! Сиз нима маслаҳат берасиз? Жавобларингизни қаердан кутсам бўлади, яхшиси журнал саҳифаларида ку-таман. Ўзимни ҳам танишитириб ўтай. Мен Ўролов Самариддин Туловқобилович бўла-ман. 1955 йили тугилганман. Касбим — ўқитувчи. Самарқанд обласси Қўшработ районига қарашли 59-ўрта мактабда ишлар

эдим. Қорақўзи қишлоғида яшаб келган-ман. Ҳозир эса кўчада. Охирги нажотим сизлардан.

РЕДАКЦИЯДАН: Ҳурматли журналхон-лар! Биз мазкур хатни сизларнинг эътиби-рингизга ҳавола қиласар эканмиз, Қўшработ район прокуратурасидан масалани ҳар та-рафлама жиддий ўрганиб чиқиши сўраб қо-ламиз.

Фақирлик айми?

Мен бу мактубни сизларга адабиёт ўқи-түвчимиз Раҳимов Ҳотамдан арз қилиб ёзяп-ман. Воқеа шундай бўлганди... 20 ноябрь куни адабиёт дарсида биз Абдулла Қодирий-нинг «Меҳробдан чаён» романини ўтаётган эдик. XI синф дарслигига Абдулла Қоди-рийнинг «Меҳробдан чаён» романи ўйқили-ги учун X синф дарслигидан ўқишишимизга тўғри келди. Дарслик етишмаганлиги сабабли орқамда ўтирган боладан китобини бериб туришини сўрадим. Афсуски уларда битта китоб бор экан, холос. Шунда Раҳимов бирдан менга «олдингга қараб ўтиранг ўласан-ми, бу ер отангни чойхонасими», — деб ба-қириб қолди. Шунда мен ўқитувчига қараб «муаллим, нимага менга бақирасиз, менга бақирик товуш ёқмайди» дегандим, у киши яна бақириб «Сен кимнинг ўғлисан, оддий монтёрнинг ўғли бўлсанг, нимага бақирамай-ман, хоҳлаганча бақираман» деб ҳақорат қилди. Бу ҳам етмагандек «бугун отангни олиб келасан, бўлмаса сени дарсимга қўй-майман» деди. Мен эса, «ахир, нима иш қилибманни отамни олиб келсан» дегандим, Раҳимов менга: «сен етим экансан» деб мени яна синфдошларим олдида ҳақорат қилди. «Сени комсомол ташкилотидан ўчи-риб мактабдан ҳайдашгача олиб бормасам кўрасан» деб айтди. Кейин мени «сени кўр-сан дарс ўтголмайман» деб дарсдан чиқариб юборди. 24 ноябрдан бошлаб бизнинг синфа дарс ўтмай қўйди. Мени ўқитувчилардан та-лаб қилиб комсомол ташкилотидан ўчириб бе-расан, деди. Мактабда комсомол ташкилоти-нинг секретари эдим. Синфдошларим менга «отангни айтиб кела қол» деб маслаҳат бе-ришиди. Иложи бўлмагач мен мактабга онам-ни айтиб келдим ва Раҳимовга учрадик. Ра-ҳимов эса онамга қараб, «сиз касалсиз, ме-нинг касал одам билан гаплашадиган одат-им йўқ» деб онами ҳақорат қилди. Мен-га эса, «сен тентак бўлибсан, нимага касал одамни ҳузуримга олиб келасан» деб сўкли. Нимага бу ўқитувчи ўқувчилар ойлаб пахта теримига жалб қилингандан пайтда онамнинг касаллигини эсламаган? «Шу аёлнинг бола-си пахтага бормасин» демаган? Энди эсига келиб колибди-да. Мен ўзи масала юзасидан

район ҳалқ маорифи бўлимининг мудири Султоновга мурожаат қилиб Раҳимовнинг ўн соат дарс қолдирганини, менга ва онам-га нисбатан қўйол муомалада бўлганини айтдим. Лекин унга ҳеч қандай чора кўрил-мади. Аксинча мен... комсомол ташкилоти-дан ўчирилдим. Раҳимов 18 декабрдан боши-лаб яна дарсга кирапти. Мен Раҳимовни ҳеч қачон кечирмайман. Сизлардан эса Ра-ҳимовга чора кўришларингни талаб қиласам. Ахир қачонгача ўқитувчиларнинг айбидан кўз юмиб ўтамиш! Ҳақиқатни тиклашда мен-га ёрдам беринглар.

Ерқин РАУПОВ,
Қашқадарё обласси Шахрисабз районидаги
39-ўрта мактаб ўқувчisi.

РЕДАКЦИЯДАН: Биз мазкур шикояти Қашқадарё обласси комитети ҳамда ҳалқ маорифи бў-лими бошкармаси ўрганиб, натижасини редакцияга маълум қилишларини сўраймиз.

Бизга ёрдам беринглар

Колхозимиз территориясидаги амбулато-рия очилганда хурсанд бўлган эдик. Лекин қўвончимиз узоққа бормади. Сабаби амбула-тория бош врачи тез-тез алмаштирилиб ту-рибди. Бундан район соглиқни сақлаш бў-лими бошлиғи қандай манфаатдор бўлляп-тийкин? Бир, иккى йил олдин ўзимизнинг кадримиз — Андикон медицина институти-ни битирган Қўчқоров Муталлибжонни бош врачи қилиб тайинлашган эди. Лекин буни ҳам ишдан олишиб. Ўрнига биздан анча олисда яшайдиган врачи қўйшишибди. Қа-чон қидириб борсангиз тополмайсиз. Биз раийжроқумга ариза ёзган эдик. Райижро-қўм мувони Комилов ва район бош врачи-нинг ўринbosари келишиб маҳалла оқсоқол-лари ва ёшларини тўплаб, гаплашиб Қўчқо-ров Муталлибжонни вактинча синаш шарти билан қўйиб берамиз деганди, уч-тўрт кун ўтгандан кейин район соглиқни сақлаш бў-лими бошлиғи Усмонов яна одамларни тўп-лаб уч-тўрт оғиз гапириб «мен Қўчқоров Муталлибжонни ўз ишига қайтарсан 200 та ходимларим ичидан обрўйим тўклидади. Гап таомом, вассалом, соат 4 да оближроқумга боршиш керак» деб чиқиб кетди. У билан келгандар бошлиқ гапидан чиқа олмас экан. Ҳаммаси бошлиқ гапини маъқуллашдан на-рига ўтмади. Маҳалла аҳолиси ўғилишиб бў-лаётган хонадан «бизнинг талаб қондирил-мади» деб хафа бўлиб чиқиб кетишиди. Биз-га Қўчқоров Муталлибжонни ўз ишига қай-тариб қўйишиларида ёрдам беринглар. Бу врачи шу колхоз территорииядаги яшайди. Кечасими-кундузими, қай вақт бўлса аҳо-лидан ёрдамини аямайди, ҳозирги врачи узоқ-дан келади. Район маркази в чақирим узоқликда. «Тез ёрдам» чақирсангиз 2 соат-сиз етиб келмайди. Одам бошида эса ҳар хил иш бор экан... Бизга ёрдам беринглар деб

Андикон обласси Избоскан район «Ленинград» колхозида яшовчи
бир гурух ўшлар номидан:
Обиджон ОҚБОЕВ,
Урмонбай МИРЗАЕВ,
Рўзибай НУРМАТОВ.
(Жами 8 имзо)

Мен Сирдарё вилояти Фаллаорол ноҳия-сидаги F. Ғулом номли совхозда яшайман. Совхозимизда битта ҳаммом, қачон борсан катта қулф осигулиш туради. Мактабимизга врачлар келиб тозаликка риоя қилишимизни талаб қиласадилар. Аҳвол бундай бўлган-дан кейин биз нима қиласлийик?

Шахноза ЭГАМБЕРДИЕВА.

Менга журналинг 10-сонидаги босилиб чиқ-кан «Қаровсиз болалар» мақолоси жуда таъсир қиласди. Қишлоқларда клуб, дам олиш учун шароитлар, стадионлар йўқ бўлгандан кейин ўшлар бекорчиликдан адашиб жиноят ўйлига кирадилар.

Назиржон РАЙМОНОВ,
Сирдарё вилояти.

Журналхонлар муҳокамаси

«Еш куч»нинг ўтган йилги 1-сонида эълон қилинган «Бўлгуси журналист: эртанинг овозимиз!» гурунги муштарийларимиз томонидан қизғин муҳокамага сабаб бўлди. «Биз — журфакнинг собиқ талабалари 4—5 йил илгари факультетимиздаги нуқсонлардан куйиб Москвага, Марказий Комитетга хат жўнатган эдик, — деб ёзди журналист Раҳмон ҲОЖИМУРОДОВ, — мана, камчиликларни матбуот саҳифасида баралла айти оладиган пайтлар ҳам келди. Шунинг ўзиёқ катта воқеа».

Ушбу факультетнинг собиқ толиби — Ленинобод облости радиосининг ходими Равшан ҚОСИМОВ ҳам ўз давридаги нуқсонларни ачиниб тилга олади.

Муяссар АКБАРОВА, Муҳайё ҚОСИМОВА, Наргис ДОВУРБОЕВА, Ҳасанбай САТТОРОВ (Тошкент), Зайнаб АСАДУЛЛАЕВА, Гуллола ҚУРБОННАЗАРОВА (Қашқадарё), Ҳаким КАМОЛОВ (Бухоро), Олим АҲМАДЖОНОВ (Фарғона) ўзларининг ўринли мулоҳазалари билан ўртоқлашганлар.

Ҳарбий хизматчи Асадулла ТУРАЕВ, жумҳурият комсомол мактабининг тингловчisi Б. Шералиев журналист ходимлар тайёрлашдаги масъулиятни ҳис қилмоқликка қақирадилар. Турли вилоят ва ноҳияларда яшовчи ўнлаб мактаб ўқувчилари эса ўзларининг бўлгусида журналистлик қала мини тутажакларидан фахрланганни ҳолда факультетдаги мавжуд нуқсонлардан астойдил ташвишида эканликларини яширмайдилар.

Шуҳрат ПЎЛАТОВНИНГ «ЖАДАЛЛАШТИРИШ ОМИЛЛАРИ» (1-сон, 1989 йилда) мақоласи ҳам муштарийларнинг қизғин баҳс-мунозарасига сабаб бўлди. Фарғоналик Ғуломжон ҲАКИМОВ, Абдуллаҳон ЖУРАЕВ, самарқандлик Абдуҳамид ТОШПУЛАТОВ, Бобошер ҲАЛИЛОВ, Юсуф АВАЗОВ, Камол РАҲМОНОВ, андижонлик Одил РАҲМАТУЛЛАЕВ, Абдулазиз НУРДИНОВ, Турдиали ИСМОИЛОВ, қашқадарёлик Нормурод УСМОНОВ, Нурмат БОЗОРОВ, Жуман БОЙБЕКОВ, наманганлик Юсуф КАРИМОВ, Арслон ТЕМИРОВ, сирдарёлик Музaffer ШОМИРЗАЕВ, тошкентлик Аҳмаджон ҲОЖИМУРОДОВ ва бошқа кўплаб хат муаллифлари бугунги кунги ҳалқ бошига тушиб турган хўжалик-ишлаб чиқариши муаммоларини бартараф этиш борасидаги таклиф ва мулоҳазаларини баён қилганлар.

Қимматли вақтларини аямай ўз муносабатларини билдирган барча журналхонларга миннатдорчилик изҳор қиласиз.

Редакция.

ХАТЛАРДАН САТРЛАР

Ҳурматли «Еш куч»! Отам билан онам кўп жанжаллашиб турди. Иккита опами менинг отам «тегнингни топ» деб ўйдан ҳайдади. Нима қиласи? Маслаҳатинга муҳтожмиз. Адресимизни ёзма!

МАВЛУДА

Яқинда Шаҳрисабз шаҳридан автобусга билет олмоқчи бўлиб борсан ҳамма билетлар согилиб бўлибди. Автостанция бошлиғига мурожаат қиласак, бошқа автобус йўқ, хоҳласаларинг кооператив автобус бор, деди. Билет нархи 16 сўм экан. Иложимиз ўқлигидан рози бўлдик.

Фавзия ТОҒАЕВА,
Қашқадарё вилояти

Ойдин кунлар олдинда...

«Шаҳарлик дугоналаримизга ҳавасимиз келади.» Қишлоқ қизларидан редакциямизга келаётган кўплаб мактубларда ана шундай жумла бор. Чунки оғир жисмоний меҳнат, оғир иқтисодий шароит қишлоқ қизларини жуда-жуда кийнаб юборгани бугунги кунда ҳеч кимга сир эмас. Кейинги вақтларда бу ҳақда тинимсиз гапирилаётган бўлса ҳам амалда мақташга аргизулиниши қилинганни ўй.

«Пахтанинг ўзи оку меҳнати қора экан» — деб ёзди Бухоро облости Пешку район, Фрунзе номли колхоздан Гулноз Холова.

«Эрталаб соат еттидан кечқурун соат тўққизгача далада ишлаймиз. Оладиганимиз эса 30—35 сўмдан ошмайди. Ўзларинг ўйланглар, 30—35 сўм пул нимага етади ахир!»

Биз ҳам шаҳарларин томоша қилгимиз, яхши кийимлар кийгимиз, озода жойларда ишлагимиз келади. Ахир қаҷонгача биз эглиб, буқчайб оғир ишларни қиласиз, ўйқ, биз ишимизнинг оғирлигини эмас, меҳнатимизнинг тўғри баҳоланмаётганини айтишга мажбурмиз.»

Шу ўринда яна бир нарсани айтиб ўтиш лозим. Тұрмушнинг бу оғир юқини нозик қўллар билан тортаётган қизларнинг кўпи ҳали балогат ёшига ҳам етмаган ўқувчи қизларидир.

«Биз Иштиҳон районидаги 29-мактаб ўқувчиларимиз. Ўқувчи бўлишимизга қарамасдан колхозга ишга чиқамиз. Эрталабки чойни шийпонда эмас, ерда — заҳда ўтириб ичамиз. Ўга борганимизда яна ўй ишлари билан банд бўлиб дарс тайёрлашга вақтилиз қолмайди.»

Юракларига чўккан дардларини мактубларига тўккан Малоҳат, Гулбаҳор, Ҳуршида, Үғилой, Раҳима исмли қизларимизнинг саволларига жавоб тополмай лол қоламиз:

«Биз ҳам яхши ўқишини, билим олишини истаймиз. Бу ахволда қандай қилиб билим олайлик? Бизнинг меҳнатимизнинг роҳати қани?»

Биз дехқон боласи бўлганимиз учун айбордимизми?»

Бу саволларга қайси мард жавоб қайтаради, билмаймиз.

Шаҳар билан қишлоқ ўртасидаги тафовут йилдан-йилга йўқолиб боради, деган гап эртак экан. Негаки, бу тафовут йилдан-йилга йўқолиб эмас, балки чақир тиканакдек кўзга яққол ташланиб қолмоқда. Бугунги кунда ҳам кўпчилик қишлоқларимиз бундан 30—40 йил один қандай хароб бўйла, ўша-ўша, ҳеч қандай ўзгариш сезилмайди.

Қишлоқда яшаётган кўпчилик аҳолининг моддий ва маънавий жиҳатдан ниҳоятда қашшоқ яшаётганига маъзалий раҳбарларнинг ўзларига яратилган турли имтиёзлар билан овуниб, ҳали учун қайғурмасликлари ҳам асосий сабаблардан бироридир.

«Қишида ташқарига чиққимиз келмайди. Лекин чиқшига мажбурмиз, бирор ишга, бирор ўқишига боради. Йўлларимиз ёзда чанг, қишида лой. Оёқ кийимимизни лойдан тозалаб олгунча ишдан ё ўқишидан кечга қоламиз. Қишлоғимиздаги битта-ю битта магазинда ҳатто оддийгина нон ҳам доимо бўлавермайди.» Фарғона облатининг Оқ-арик послекасида яшовчи Санталат Саидованинг ушбу сўзларидан баъзи қишлоқларимиздаги аҳволни ўзингиз тасаввур қилиб олaverинг.

Менга Пастдаром районидаги 79-мактаб ўқувчиси Гулистон Раҳмонованинг мактуби айниқса қаттиқ таъсир қилди. Унда шундай жумлалар бор:

«Мени ҳамиша иккита нарса қийнаб келади. Биринчиси пахта бўлса, иккинчиси йўл муаммоси. Биз оиласиз билан чўлдан иккি гектар ер олганмиз, гектар бошига 40 сўмдан 80 сўм пул оламиз. Шундан кўлимишга 64 сўм тегади, 16 сўм солиқча ушлаб қолинади. Кун бўйи чўлда, иссиқда укам иккаламиз ишлаймиз. Олган 64 сўм ойлигимиз ейиш-ичиши билан кетиб қолади. Мактабга у-бу нарса ололмаймиз. Олайлик десак қиммат... Мактабга ҳам, ишга ҳам тупроқ кечиб, чанг ютиб борамиз. Бирорининг соғлиги билан бирорининг иши ўйқ. Ўйдан мактабгача иккি чақирим келади, йўлларимиз ёзда чанг, қишида лой. Китоб ўқишига вақт етишмайди, сурат чизиши жуда қизиқаман, сурат чизиш жон-дилим. Жуда иш кўп бўлганилиги сабабли оқшом соат бир-иккиларга сурат чизаман.»

Биз бечоралар истаги нарсамизни сотиб ололмаймиз. Самарқандни кўргани дунёнинг нариги бурчагидан ҳар йили миллионлаб сайёх келаркан, биз эса ораси ниҳоятни 30-40 километр бўлган ўз шаҳримизга ҳам томошага боролмаймиз. Шаҳарда Улуғбек мадрасаси, Гўр Амир мақбараси, Шоҳизинда бор дейишади. Биз ҳам уларни кўргимиз келади. Лекин бунинг учун бизда маблағ ҳам, вақт ҳам етишмайди.»

Менимча, бу биргина Гулистон эмас, қишлоқда яшаётган юзлаб гулистанларнинг тил учидаги турган гапларидир.

«Сурат чизишни яхши кўраман, сурат чизиш жон-дилим.» Кўз олдимда уятчан, ҳеч кимнинг кўзига тик

қараб гапириб ўрганмаган ўспирин қиз гавдаланади. Мен унга:

«Сен ҳали суратлар чизасан синглим, Қаламингдан соҳир ранглар тўкилар. Бу ғамлар майдадир, чўкмасин кўнглинг, Бахтларнинг ўйлига шундай чиқилар...»

дегим келади-ю, лекин бу сатрларим ҳам уларни алдайдиган навбатдаги ёлғон бўлиб қолишидан кўркаман. Эҳтимол, бир кун Гулистанлар сурат чизишига вақт топар, лекин ўша пайтда улар чизаётган суратда заъфарон ранглар кўпайиб кетмасмики? Мабодо, улар меҳнатдан қадоқ қўллар билан сурат чизмайдиган бўлиб қолса-чи? Унда гуноҳ кимнинг гарданига тушади? Саволлар, жавобсиз саволлар...

Юқоридаги мактублардаги дардлар, тақдирлар бир-бирига ўхшаш. Бундай мазмундаги мактублар редакциямизга ҳар куни келиб туради. Лекин биз уларнинг айримлари устида тўхталиб ўтдик, холос.

Умумал олганда, бу мактублар қишлоқларимиздаги бугунги кунни акс эттиргувчи суратлардир. Бир неча йилдан бери ўқувчиларни пахта ишига жалб қилмаслик тўғрисида гапирилади-ю, қишлоқларда эса ўқувчилар аввалидан кўра ҳам кўпроқ пахта ишига боғлини қолмоқда. (Ижара пудратининг шароғати билан, албатта.) Бир томондан иқтисоднинг ноҳорлиги ҳам ўқувчиларни шундай оғир ишларни қилишга мажбур қилмоқда.

Тўғри, пахта нархини ошириш ҳақида кўп гапирилмоқда. Бир қарашда пахта билан боғлик муаммолар бирин-кетин ўз ечимини топаётганга ўхшаб кўринали. Кошкайди, шундай бўлса! Лекин, афсуски, ҳали бу муаммоларни ҳал этиш билан боғлик бўлган асосий ишлар олдинадир.

Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг раиси, депутат М.М.Мирқосимов ССР ҳалқ депутатларининг иккинчи съезидаги сўзлаган нутқида бу тўғрида: «Бизнинг назаримизда, асосий тадбирлардан бир — томорқа участкалари учун ва якка тартибда уй-жой куриш учун ер ажратиб беришдир. Биз деҳқонларга 250мин гектар, яъни ҳозир аҳолимиз ихтиёрида қанча ер бўлса, яна шунча ер ажратиб беришга қарор қилдик. Бу тадбир уй-жой, иш билан боғлиқ эканлигини тушунамиз.

Бошқа йўлларни ҳам қидираймиз. Аммо ҳозир республика шундай ахволдаки, бу аҳволни республиканинг ёлғиз ўзи ўнглай олмайди. Шунинг учун биз мамлакат иқтисодиётини соғломлаштириш юзасидан белгиланган чора-тадбирлар орасида турли регионларнинг асосий шароитларини тенглаштиришга доир амалий тадбирлар кўрилади, деб умид қиляяпмиз,» деган сўзларни айтди.

Қадирғоч метин қанотларида ўзга дунёларнинг зилол фусунини олиб юртимизга ташриф буюрган шу кезлар:

Бир ойдин кунлар бор ҳали олдинда,
Тасдиқлаб турибди буни тушларим.
Қанотидан ҳовч-ҳовч нур тўкиб,
Кўнгилда ҷарх урар умид кушлари

деган сатрлар ўз-ўзидан тилга келаверади.

Азиз пахтакор сингилларим!

Елкангиздаги юкнинг оғирлигидан кўнглингиздаги умид кушларининг, орзу қушларининг қаноти синмасин. Ишонинг: «Бир ойдин кунлар бор ҳали олдинда!»

Зубайда УСМОНОВА

Абдумажид АЗИМ

Яшаш шарт ҳаётдан ҳайиқмай, қўрқмай

* * *

Англадим, кўзларим кўзёшлар эмас.
Хун тўкар, симириб кетиб бораман.

Қўксимга отилган бу гуллар эмас,
Тошлиларидир, кемириб ўтиб бораман.

Қалбимда бир дунё армону кадар,
Яшаш шарт ҳаётдан ҳайиқмай, қўрқмай.

Мен ўтиб бораман йўлларим хатар,
Мисоли мўлжалдан адашган ўқдай...

Ватан туйғуси

Севаман деб гапирмоқ осон,
Қизармасдан, Тортмасдан ҳижил.

Қийналмаса ёмондир виждон,
Ватан учун жон чекканди эл.
Ватан деган сўнгсиз оғриқни,
Ҳис этишдан буткул бегона,
Кимсаларга ўйлиқдим бисёр,
Гоҳ хизмат,
Гоҳ турмуш баҳона.

Улугдирсан
Ҳар қандай шеърдан,
Танитолдинг менга ўзимни.
Сенга бўлган қайноқ меҳрдан
Тарашибадим ҳар бир сўзимни.
Изтиробим,

Шодлик, кулфатим
Орзу ўйим
Сен билан боғлиқ.
Сен ўзингсан содиқ улфатим,
Қалбидаги туганмас оғриқ.
Ватан менга сукутда ётган
Боболарнинг барҳаёт ёди.
Бутун умри зулматда ўтган
Момоларнинг алам-фарёди:

Менга Ватан —
Ҳазрат Навоий,
ўлимдан тап
Тортмаган Широқ,
Авлод келар бирам ҳавоий,
Ватан деган оғриқдан ўироқ.
Авлод келар, кўзлари лоқайд
Мадҳ этишиб ажаб замонни.
Билишмаса уларда не айб,
Суғд элидан чиқкан қоплонни.

Қабул қилинг,
Маломат дебмас,
Оғриқларга тўла
Бу сўзни.
Севаман деб ҳайқирмоқ эпмас,
Минбарлардан лўқ қилиб кўзни.

Сиз курашиңг, қийналинг бироз
Ахир бу ҳам виждонга боғлиқ.
Ажаб эмас ўйгонса бехос
Кўксингизда бу ҳис, бу оғриқ.

* * *

Сина, мени юрак, синайвер
Вужудимда йилларнинг занги.
Қийна, мени юрак, қийнайвер
Оқарган соч йилларнинг чанги.

Нуҳ кемаси қолиб гирдобда,
Тўғонларга бўлгандек тутқун.
Азобдан дил тўлиб зардобга,
Мағлубдирман, юрагим бўкун.

Нечун солар қалбимга чангаль,
Ер юзида судралган ҳар кас.
Юрак сенга айтаман, дангал
Қўйгин мени, эркалатма, бас.

Қийна, мени қийнайвер, юрак...

Софинч
У. Носир хотирасига

Гуллар очилмади, воажаб, баҳор
Ичиккан ҳамалнинг охирларида.
Қорайб, гезарид тураверди қор
Ҳайиқмай баҳорнинг ёмғирларидан.

Сингилларнинг кўкси оғуга тўла,
Оталар тилида надомат, ағус.
Қиёмат ичида шаҳри гулгула,
Зим-зиё кечада ўй сурар маъюс.

Дарахт барг ёзолмас, майса тирилмас
Азадор офтобни қарғайди осмон.
Бахмал чимилдиққа Усмон киролмас,
Сибир саҳросида хун ютар Усмон.

Турналар ўироқдан келтирмас салом,
Кўкларни тўлдириб учмади варрак.
Ичи куйган она бўзлар, воҳ болам,
Замин жим. Худо жим. Усмон бедарак.

Она ишонарди қайсар ўғлига,
Қора киёлмади, тоқат-ла кутди.
Эли суйган Ҳизр назар ўғлига,
Ичи куя-куя, лахта қон ютди...

* * *

Юрагим йиглайди, юраккинам хун,
Юпатмоқ чорасин билмайман ҳечам.
Зим-зиё сукутда ўрмалайди тун,
Нолалар қиласи, ўтмайди кеча.

Юрагим ненидир қўмсайди илҳақ,
Тутоқиб кўксимни муштлайди тинмай,
Юрагим йиглайди, юраккинам нақ,
Замину осмоннинг бағрига сиғмай.

Шикоят тўхтамас мунгли, нолакор,
Қисмат пичогида йиллар тўғралди.
Юрагим йиглайди, юрагим бедор,
Мисли тошбақадай бу тун судралди.

Исёнлар қиласи, оромдан жудо.
Маҳв этолмасдан жонсиз бу лошини.
Юрагим йиглайди, юрагим видо,
Тошқотган кечага тўкиб кўзёшини.

Кўксимга сиғмаган бу аччиқ фарёд,
Еруғлик истайди, тинмайди пича.
Юрагим йиглайди, юраккинам дод,
Фарёдлар қиласи, ўтмайди кеч...

Утбосар МИРЗАЕВ.

Эварамга

Ўз күйини кўйлаганидан,
Гул шохида булбул ҳар нафас.
Ўзга сўзни сўйлаганидан,
Тўти жойи тангу-тор қафас.

Юрагимдан унган чечагим,
Булбул каби бўлсан лисонинг.
Насиб этсин шу боги эрам,
Она — юргинг ўзбекистонинг.

Армон

(Бир арбоб аёлнинг ўз қизига
айтолмаган гани)

Мени баҳтли санама қизим,
Баҳтиларнинг баҳтлиси сенсан.
Мени таҳтли санама қизим,
Таҳтиларнинг таҳтлиси сенсан.

Мени баҳтли санама қизим,
Шу баҳтни деб эрдан айрилдим.
Мени таҳтли санама қизим,
Шу таҳтни деб элдан айрилдим.

Қаҳрамон СУЯРОВ

Баҳор

Яна келди маъсума баҳор,
Армонларин қирларга сочиб.
Энди эрур қирлардаги қор,
Сойлар турар қучогин очиб.

Елкангдаги гамларни ташлаб
Жўна буқун қирларга томон.
Кенгликларга боради бошлаб,
Таниш сўқмоқ энтикиб шу он.

Димогингга урилар бирдан
Ялпизларнинг ажаб ислари.
Кулиб чиқар шунда қаршингдан
Баҳорнинг энг сулув қизлари.

Яна келди маъсума баҳор,
Армонларин қирларга сочиб...

* * *

Емғир ёғар тепамдан шаррос,
Осмон қора кийиб йиглайди.
Наҳот сендан айрилганим рост,
Аччиқ савол қалбим тиглайди.

Кўзларимда ҳалқа-ҳалқа ёш,
Юрак эса дардли бўзлайди.
Олиб кетдинг буқун қайга бош,
Нигоҳларим сени излайди.

Наҳот энди қаршимда йўқсан,
Хәлимда кезасан фақат?
Сен кўксимга қадалган ўқсан,
Раво кўрди шуни муҳаббат.

Емғир ёғар тепамдан шаррос,
Осмон қора кийиб йиглайди.
«Само, тийгин кўз ўшингни, бас,
У қиз энди қайтиб келмайди...»

* * *

Хайрга чўзилган қўл каби
Нигоҳларинг сўлғин ва гарид.
Киприкларнинг титрар қўрқувдан,
Айт, турибсан нечун бўзарид?

Қаршингдаги одам-ку, қара,
Худо ёки азроил эмас.
Шердек тортиб юборгин наъра,
Ағнаб тушсин минг йиллик қафас...

ЕШЛІК БУ-ХОТИРА, ОЛИС-ДАМЕДА...

(ёки қариялар уйда бир кун...)

Кариялар уйи... Темир панжаралар билан қолланған бу маскан кишида маңыс таассурот үйготади. Ҳамма жойда бұлғани каби бу ернинг ўз тартиб-қоидалари бор. Нонушта, түшликка ва кечки оқытатга махсус құнғироқ билан чақирилади. Бугун эса қарияларни дастурхонга ТошДУ доценті Ҳасанхұja Мұхаммадхұјаев тақлиф этди. Улар отахону онахонларни палов ва оби нонлар билан зиёфат қилиғина қолмай, шахсий күтубхонасындағи 70 дан зиёд китобнан қариялар уйига сөвға килди. Шу муносабат билан үтказылған хайрия күнінде болалар ёзуучиси, Ҳамза номидаги Республика давлат мүкәфати лауреати Худойберди Тұхтабоев, шоира Мұхтарама Улугова, Тошкент тұқымачылық институты ёкутчычиси, шоир Эдуард Мақсұмов ташырып буюрудылар.

Мен эса бу ерда истиқомат қилаётгандар билан мулокотда бўлиш имкониятига эга бўлдим. Дастребки сұхбатдошим Абдурайим ота Қаюмов — 83 ёшда.

— Кўпдан бўён яшаяпсизми бу ерда?

— Яхинда келдим, болам.

— Фарзандларнинг...

— Бор. Иккى ўғил ва бир киз.

— Зерикмаяпсизми? Бу ерда танишлар орттиридингизми?

— Бу ерда ҳамма таниш. Лекин зерикарли. Набирайларимни күргим келади... Сен мухбирмисан, болам?

— Ҳа ота.

— Ешлар учун чиқадими журнallаринг?

— Ҳа.

— Бўлмаса сенга нақл айтай. Буни болалигимда отамдан эшитганиман. Вақтинг бемалолми?

— Бемалол, ота.

У жуда секин гапирад зди. Гоҳида сўзлашдан тўхтаб, қалтираган кўллари билан чой хўплайди.

— Узоқ замонларда қадим элатларнинг бир удуми бўлган экан. Оталари кексайса узоққа тогутошларга олиб бориб ташлаб келишар экан. Бу одат кўпдан давом этиб яна бир қанча йиллар давом этиши мумкин зди. Лекин күнларнинг бирида шундай воқеа юз бериби. Бир ўғил отасини орқалаб кетаётуб йўлда харсангтошга ўтириб дам олиби. Шунда ногаҳон қария кулиб юбориби.

— Эй ота, мен сени тоғу-тошларга ташлаб келиш учун олиб кетаётманду, кулишинга нима бор,— сўрабди ҳайрон бўлган фарзанд.

— Эй, болам, — дебди шунда ота, — мен ҳам падаримни сўнгги манзилга элатеёндиган худди шу тошга ўтириб дам олгандим. Таажужубки ўшанда ўзимнинг каришими ўйламаган эканман.

Шу гапдан кейин ўғил отасини қайтиб уйига олиб кетган экан.

Бу қайтар дунё болам. Сен ёшларга айтгин, отасига мумомала қылганда ўзининг ҳам ота бўлишини, бир кун кексайини унутмасин.

Иккинчи сұхбатдошим қорақалпоғистонлик Қаршибой Нурибетов бўлди.

— Бир ўғил ва иккى кизим бор зди. Ўзим ўқитувчи бўлсамда ўғлимни кўча мұхитининг тъсиридан сақлаб қололмадим. Ичкиликка берилди. Шунинг оқибатида оламдан эрта кетди. Кизларимни турмушга узатганимдан кейин ёлғиз қолдим. Умр йўлдошим аввалроқ вафот этганди. Бу ерга келишдан бошқа иложим қолмади.

Дастурхонга палов келтиришди. Қариялар шошилмасдан овқатланишга тушдилар.

Рус қарияларини олдига бордим.

— Мумкиним сизлардан баъзи нарсаларни сўрасам?

— Бемалол сўрайвер, — дейишиди улар.

— Бу ернинг шароити қандай?

— Жуда яхши. Кунига тўрт мартадан овқат беришади. Кийим-бош тарқатишади. Оиласиларга алохихда хона беришади.

Уткин Яков Афанасьевич умр йўлдоши Уткина Елена Семёновна билан овқатланар экан, бугунги хайриядан мамнунликларини баён этишиди.

Худди шу пайт Ҳасанхұна ака мени чақириб қолди. — Шеърларнингиздан ўқиб берсангиз.

Умрнинг мадзун дамларни үтказаётган бу кексаларга нимани ҳам ўқиш мүмкун? Бир зум ўйланиб турдимда, қачонлардир ёзган шеъримни хиёл ўзгартириб ўқидим:

Ёшлик бу хотира,

Олис — олиса.

Кўкда чарақлаган

Юлдуз мисоли...

Хайрия куни ҳам ниҳоясига етди. Машиналар оқими бир дам тинмайдиган Тошкент кўчаларида Абдурайим отаининг фарзандлари ҳақида ўйлардим. Балки ҳозир улар ҳам ишдан қайтаётгандир?! Шу кечада шахримизнинг аллақаеридаги ёлғизликдан азоб чекаётган, набирасининг жајожи кўлчаларини соғинган оталарини эслашармикан?

Абдураҳмон ЖЎРАЕВ.

СОЛАР

ОИЛА ШАЖАРАСИ МАВЗУСИДА СУХБАТЛАШАМИЗ

ободлигига Тошкент ҳокими Асил оқсоқол Қатортоллик бўлганини сабаб бўлса керак. Қатортолда ҳар жума сийл бўлар экан. Ҳикоя қилишларича, Шоодил қори ҳар жумага алоҳида янги бир ҳутба, яъни бир йилда 52 хил ҳутба ўқир эканлар.

Ўзбеклар орасида кенг тарқалган урф-одатларни ҳамма билади. Маълумки, у вақтларда гап-гаштаклар, меҳмондорчиликлар, тўй-маъракалар энг яхши одатлар саналган. Бундай йигинларга илм ахли, домлалар, қорилар биринчи бўлиб таклиф этилган. Улар ҳам диний, ҳам тарбиявий, ҳам маърифий томонлардан амри-маърифлар қилишган. Билимдон ва зуқко қишилар эътиборга лойик воқеаларни, ҳикояларни баён қилишиб бу зиёфатларни қиздиришган.

Фикримча, менинг бобо ва бобокалонларим ҳам Тошкентда тўпни яратган биринчи тўпчилар билан ҳамсұхбат бўлганилар. Еки тўпчиларнинг ўзларидан ёки уларнинг ёру биродарларидан тўпларнинг яратилиш тарихини эшитган бўлишлари керак.

Дегрезлар ҳақида

Дегрез маҳалласи ҳозирги Ҳадра майдонидаги Циркнинг ўрнида бўлган. Маҳалланинг тарихи олис даврларга бориб тақалади. Дегрез маҳалласидан Эски Жўба томонга кетаверишда чап томондаги катта майдон Жангтоҳ деб аталган. Бу ер ҳозирги Пушкин ботаник қаршиисига тўғри келади. Илгари ҳар жума намозидан сўнг шаҳарнинг тўрт даҳасидан йигитлар келишар ва «Жангтоҳ» да сийл ва кураш бўлган. Курашнинг охири муштлашиб билан тугар ва яна келгуси курашларга бир ҳафта тайёргарлик кўриш учун қайтишаркан. Шу туфайли, бу еннинг номини Жангтоҳ деб атаси гана.

Дегрез маҳалласида яшовчи кўпчилик аҳоли қозон, омочга тиш қўйиш, кетмон, белкурак, ҳар турли темир ва чўян маҳсулотларини тайёрлашар экан. Шу туфайли ҳам маҳалланинг номи Дегрез деб аталган.

Латиф Юнусов билан у кишининг шаҳаралари ҳақида суҳбатлашдик. У кишидан бирмунча тўлиқ

маълумот олдик. Латиф ака ота ва она авлодларининг шаҳараларини ўзича ёзиб юрар эканлар. Бу ерда факат тўпчиларга алоқадорларини келтирамиз. Латиф аканинг оналари Сайид, у кишининг оналари Нури экан. Нури Мирмулла ҳожининг қизлари бўлиб, у кишининг оталари Ортиқ ҳожи бўлган. Сайид холанинг оталари Мирхалил (1870-1922), у кишининг оталари Миржалил (1837-1921) бўлган экан. Миржалил аканинг энг кичик ўғли Ўзбекистон халқ артисти марҳум Обид Жалилов эди.

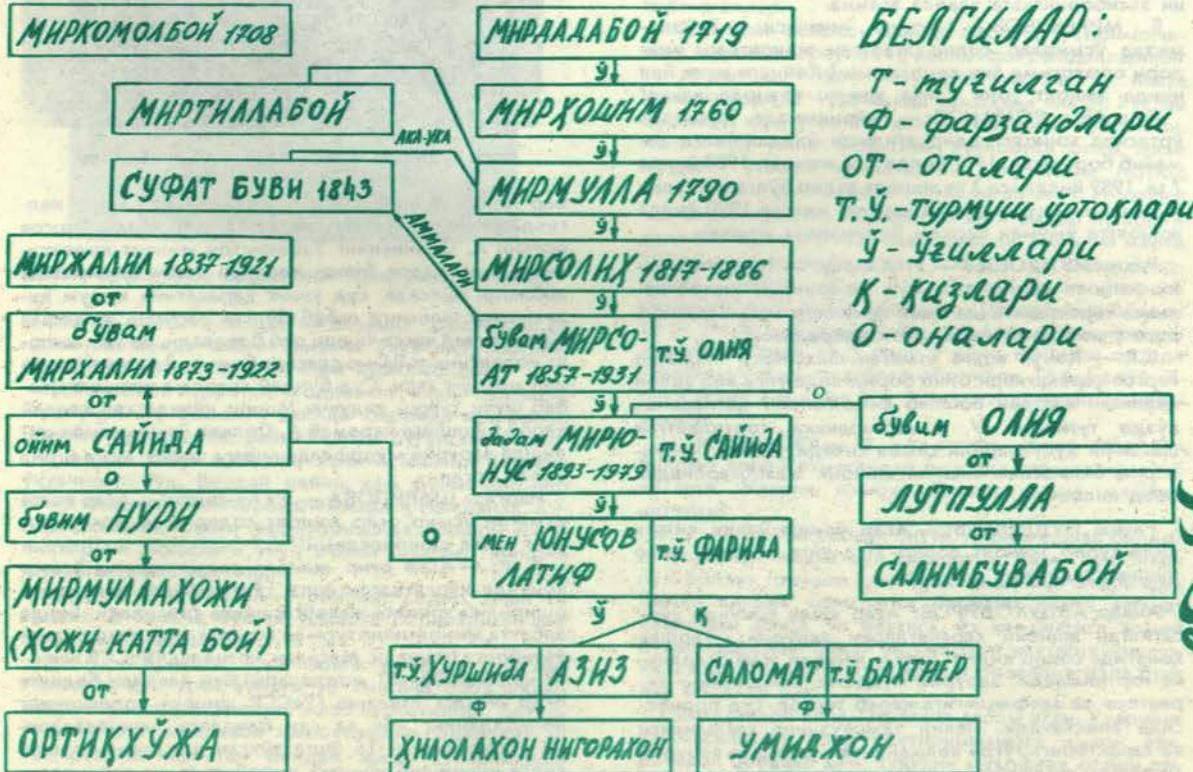
Маълумки, кўп йиллик меҳнат, изланиш туфайли ўз ишининг усталари, дегрезлик уста темирчилар етишиб чиққан. Ўша даврда ўз ишининг билимдени бўлган уста Ортиқ (1790—1850) тахминан 1820—1825 йилларда ҳажга боради ва ҳожи бўлиб қайтади. Қайтишда Туркияда тўп қуючилар билан учрашиб қолади. Икки-уч йил улар билан бирга ишлаб, тўп қуиши ўйларини, ўқ ясаш, отиш ишларини ўрганади. Тошкентга ҳожи бўлиб қайтагач, унинг касбдош ўртоқлари зиёд қилган келганди да у ҳар хил ҳикоялар, кўрган-кечирганилари катори тўп ясашни ўргангани ҳақида гапириб беради.

Тахминан 1830-1840 йиллар орасида Уста Ортиқ ҳожи раҳбарлигига бир неча улфатлар тўп ва унинг ўқларини ясадилар. Тўн қандай ишлашини текшириш учун Жангтоҳга олиб борадилар ва дуч келган томонга қараб 3—4 маротаба ўқ узадилар. Тўпнинг даҳшатли гумбирали тинч Тошкент аҳолисини ларзага солади. У вақтда Тошкентнинг тўрт даҳасида алоҳида ҳокимлар бўлиб, тўрт ҳокимиятчилик ҳукм сурар экан. Тўрт даҳадан одамлар от чоптириб келадилар. Воеадан хабардор бўлганларидан кейин, ҳожининг маҳоратига тан беруб уста Ортиқ ҳожига шаҳарга ҳокимлик қилишини таклиф этадилар.

Тўпчилик ҳунарини бир неча ёшлар, жумладан Миржалил, Мирмулла ҳожи ва бошқалар ҳам яхши эгаллашган экан. 1865 йилларда Тошкентни руслар босиб олаётган вақтда Қўқон хони тўпчиларни Жиззахга олиб бориб тўп қуидирган экан. Бу ишга уста Миржалил ва бошқа ёш усталар қатнашган дейишади.

Сўз — профессор Латиф Юнусовга!

Азиз журнальхонлар, оиласиз шаҳарасини мен узоқ йиллар давомида тикладим. Катта боборларимиз ҳақидаги маълумотларни хурматли Карома аммамиздан (1950) олгандим. Менинг тажрибам ва кўп йиллик уринишларим Сизларга асқотиб қолади, деган умидда журналда чоп этиришига қарор қилдим.

Я. А. Коменский донолиқ ҳақида

Колумб гарбда янги ороллар борлигини кашф этмоқчи бўлганида, Кастилидан бошқа қиролларнинг ҳеч қайсиси унинг сўзларига қулоқ ҳам солмади, ёрдам ҳам бермади. Унинг ҳамроҳлари бир неча марта умидсизлик натижасида газабланиб, ҳатто, Колумбни денгизга улоқтириб юборишларига ва саёҳатни охиригача етказмай қайтиб келишларига сал олган. Лекин шунчалик катта, янги қитъя кашф этилди ва энди ҳаммамиз унинг олдинроқ кашф этилмаганига ажабланамиз. Колумбнинг ҳаммага маълум бўлган куйидаги ҳазил-мазахи ҳам шунга оид. Бир зиёфат вақтида испанлар бундай қашфиётни итальнинг очанига хасад қилиб, Колумбнинг хизматини ерга уринига уриндилар, улар бу қашфиёт унинг таланти туфайли эмас, балки тасодифан бўлган нарса, бошқа бирор қиши ҳам бу ишни қилиши мумкин эди, деганлар. Шунда Колумб уларга галати бир масалани: «Товукнинг тухуми қандай қилиб ҳеч бир тиргаксиз нишида тикка туради?» деган масалани таклиф этади. Ҳаммалари шунча уриниб, тухумни ниши билан ҳеч тикка тургиза олмагач, у тухумни қўлига олиб, идишнинг четига тухумнинг нишини бир уради, унинг пўчогини бир оз синдириб, тухумни тикка тургизиб қўяди. Қараб тургандар кулиб юборишади, буни биз ҳам кила оламиш-да, деб бакира бошладилар. «Энди сиз ҳам қила оласиз, — деди у, — чунки шундай қилиб тухумни тикка тургасин мумкинлигини кўриб олдингиз, лекин нега буни мендан олдин ҳеч ким қила олмади?»

Эльдорада қаерга жойлашган?

Қадимги афсоналарда нақл қилинишича қачонлардир Жанубий Америкада афсонавий олтинга бой Эльдорадо мамлакати бўлган экан. Бу мамлакат ҳукмдори ҳар тонг ўз устига олтин қум сепаркан, сўнгра қумни илоҳий кўлда юваб ташларкан. Аммо Эльдорадони қаердалиги ҳақида тарих сукут сақлаб келарди. Факат XVI—XVII асрларга етиб испан конкистадорлари уни Оринока ва Амазонка дарёлари ҳавзасидан қидириб кўрганларидан сўнгтина бу мамлакатнинг қаердалиги маълум бўлди.

1979 йилда Бразилия археологик экспедицияси Амазонка водасининг (Венесуэла билан бўлган чегара яқинида) бориши қийин чангальзорларидан номаълум шаҳар вайронларини ва Рио-Негро дарёси шимолидаги баланд ясси төғ бағрида баландлиги 150 метрлар келадиган учта пирамидани топиб олди. Бу қадимги иншоотлар бир қанча қалин ўсимликлар билан ўралган бўлиб, унга яқинлашишининг иложи ўқ эди. Бу ерга «чангальзорни ковлаб кирадиган курилма» билан қайтиши мўлжаллаган археологлар фикрича топилган шаҳар машҳур Эльдорадо бўлиб чиқиши мумкин.

Бунинг ҳақиқатан шундайми ёки шундай эмаслиги факат ҳафсала билан қазиш ишлари олиб борилгач ва синчилкаб текширудан ўтказилгач аниқ бўлади.

УИГА

ВАЗИФА

Мана журналинизининг Сизга аталган «тарбия соати»нинг навбатдаги — шаҳараларга багишланган саҳифаси билан танишиб чиқдикингиз. Энди сизларга вазифа қилиб куйидаги топшириқларни бермоқчимиз.

1. Оилангиз шаҳарасини ўрганинг.
2. Мактабингизнинг тарихини дўстларингиз билан ўрганишга киришинг. Булар ҳақида редакцияга ёзиб юборинг. Ҳатларингизни кутамиз.
3. Келгуси «тарбия соати»да яна нималарни ўқишни истайсиз?

**Дўйш саҳифа мұрасағи.
ғиси профессор
Малик
Муродов**

ЖИНОЯТЧИЛИККА БАРҲАМ БЕРИШ МУМКИНМИ?

Суратларда: [юқоридан пастга] — Шоҳида Холтоева, Басира Икромова, Нилуфар Икромова.

(ҲА, МУМКИН), деди Тошкент вилояти Паркент район

халқ судининг раиси Анвар Абдуқодиров

Мълумки, кейинги пайтларда мамлакатимизда, хусусан, жумҳуриятимизда жиноятчилик сони мутта-сил ортиб бормоқда. Жиноят содир этаётгандарнинг каттагина қисмини эса ўсмирлар ташкил қиласди. Улар кўпчиликнинг тинчини, оромини бузигина қолмай, мол-мұлкига, ҳатто ҳәстига таҳдид солмоқда. Шунинг учун ҳам Анвар ака жиноятчиликка барҳам бериш мүмкін деганда кора булулар ортидан бирдан чарақлаб қоёш чиққандай туюлди, назаримда. Бир қарашда бу гапга киши ишонмаслиги, шубҳаланиши турган гап, лекин чиндан ҳам Паркент районида ўсмирлар ўртасида жиноятчилик йилдан йилга камаймоқда. Модомики шундай экан, ўз-ўзидан бунинг сабаби нимада, деган савол туғилади.

— Кўп йиллик тажриба шуни кўрсатмоқдаки, — деди Анвар ака, — юз берадиган жиноятчиларнинг бош илдизи ўсмирлардаги ҳуқуқий билимнинг саёзлиги ёки мутлақа йўқлигига экан. Бундайлар эса ашаддий жиноятчиларнинг таъсирига тез бериладилар ва уларнинг қутқусига учиб тўғри йўлдан тойиб жиноятчиларга айланниб қолмоқдалар. Демак, биз энг аввало ўсмирлар орасида ҳуқуқий билимларни янда самаралироқ, таъсирчанроқ тарғиб қилишга эришишимиз лозим. Эсингизда бўлса, партиямизнинг XIX конференцияси аҳоли ўртасида ҳуқуқий саводхонлик масаласини ўртага қўйди. Район ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари комсомол қўмитаси билан ҳамкорликда «Ўсмир ва қонун» деб аталадиган ҳуқуқий билимлар клубини ташкил қилди. Суд, прокуратура органлари вакиллари тез-тез мактаб ва ҳунар-техника билим юрти талабалари орасида бўлиб ҳуқуқий мавзуда сухбатлар, учрашувлар, кечалар ўтказмоқда. Бизнингча, ўз самарасини бермоқда...

Анвар ака сўзининг охирида райондаги 10-ўрта мактаб ўқувчилари билан савол-жавоб кечаси ўтказилишини айтди ва бизни ҳам у ерга таклиф этди. Аввали шуни айтиш керакки 10-ўрта мактаб райондаги энг илғор мактаблардан. Ўқувчилар қизиқувчан, интиљувчан болалар. Биз бунга мактабга борганимизда ишонч ҳосил қилдик. Кечага халқ судининг раиси Анвар АБДУҚОДИРОВ, район прокурорининг ёрдамчиси Қўшпўлат РОМАНОВ ва бошقا ўртоқлар келишган эди.

Савол-жавоб бошланди. Биз уларнинг айримларини эътиборингизга ҳавола этамиз.

Б. МИРЕҚУБОВ — 11-синф ўқувчиси: — Районимизда ўсмирлар содир этаётган жиноятлар миқдори ошайптими ёки камаялтими? Кейнинг икки йил ичиди жиноят сони қанча эди-ю, ҳозирда қанча?

Қўшпўлат РОМАНОВ: — Районимизда ўсмирлар ўртасида жиноят содир этилиши йилдан-йилга камайиб бормоқда. 1987 йилда 9 та жиноят, 1988 йилда 7 та, 1989 йилда эса 3 та жиноят содир бўлган. Сизлар билан кўлни кўлга бериб ҳаракат қиссан 1990 йилда жиноятга умуман барҳам беришимиз мүмкин.

Рахим Йўлдошев — 11-А-синф: — 16 ёшли ўқувчи жиноят содир эта, суд томонидан жавобгарликка тортилаётганда «мен қонунларни билмайман» деса у жавобгарликка тортилаверадими?

Қ.Р: — Қонун вояга етмаган шахсларга нисбатан терғов ҳаракатлари олиб борилганда унга айб эълон қилинган вақтдан бошлаб ҳимоячинини қатнашиши кўзда тутилган. У жавобгарликка тортилаётган шахснинг ҳуқуқларини ҳимоя қиласди. Демак, қонунларни билмаслиги кишини жиноий жавобгарликдан озод қилмайди.

Рахим Йўлдошев: — Агар ўсмир ўзини ҳимоя қила туриб жиноят содир эта унга жиноий жазо кўлланиладими?

Анвар АБДУҚОДИРОВ: Агар киши қонунда кўрсатилган жиноий ҳаракатларни зарурий мудофаа ҳолатида содир қилган бўлса, жиноий жавобгарликка тортилмайди. Зарурий мудофаа тажовузнинг ҳаракети ва хавфлилиги қараб терғов, суд процессида аниқланади. Лекин тажовузнинг хавфлилиги ва характеристига тўғри келмайдиган мудофаа зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш бўлиб, жиноят ҳисобланади. Мен зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқишга бир мисол келтирмоқчиман. Ҳисорлик қишлоғида яшовчи икки кўшни, икки ёш йигит — А. Солиев билан Т. Исаназаров бир сабаб билан жанжаллашиб уришиб колишиади. Орадан бир ҳафта

ўтади. Жанжал унтуилаёзган бир пайтда Т. Исаназаровнинг укаси — М. кеч соат 12 дан кейин маст ҳолда А. Солиевнинг ҳовли эшигини бузиб бостириб киради. Ортидан акалари ҳам киради. Бемаҳалда кўтарилган шовқин-сурони эшитиб ҳовлига А. Солиевнинг синглиси ва хотини ҳамда унинг ўзи чиқишиади. М. синглиси ва хотинини ҳақоратлаганини, синглиси ва хотинининг бақирганини эшитган ҳамда ҳовлисида юрган шарпаларни кўрган А. Солиев ошхонадан болтани олиб, синглиси ва хотинининг ёнига боради. Шунда маст М. акасини урганинг боисини билиш учун А. Солиевга қараб келаётганда у болта билан М.нинг бошига уриб, уни ўлдиради. Воеадан ха-

Халқ судининг раиси Анвар Абдуқодиров

бар топган М.нинг отаси А. Солиевнинг олдига келганди унинг кўлига кетмон сопи билан уради. Терғов органи А. Солиевнинг Ўзбекистон жиноят кодексининг 81-моддаси билан қасддан одам ўлдиришда айبلاغан бўлсада, суд унинг ҳаракатини ҳужум қилувчининг ўлимига сабаб бўлған зарурий мудофаа чегарасидан четга чиқиш деб баҳолади. Ва уни жиноят кодексининг 84-моддасига биноан 2 йил озодликдан маҳрум этди. Суд бундай ҳулосага келишига сабаб шуки, ҳужум қилувчи М.нинг кўлида ҳеч қандай курол бўлишига қарамай А. Солиев ўзини ҳимоя қилишида зарурий мудофаадан четга чиқиб, М.ни болта билан урган.

Наргиза ШАРИПОВА — 9 «А»-синф: — Агар вояга етмаган ўсмир оғир жиноят содир эта ўсмирнинг иши судга ошириладими?

Қ.Р: — Агар оғир жиноят содир қилган ўсмир қонунда кўрсатилган ёшга тўлган бўлса иши судга оширилиб, жиноий жавобгарликка тортилади. Бунда албатта, жиноятнинг тури ва жамоат учун хавфлилиги эътиборга олинади. Масалан, қотиллик (ЎзССР жиноят кодекси 80—81 моддадали) ёки қасддан баданга оғир шикаст етказиш (ЎзССР жиноят кодексининг 88-модданинг «б» ва «в» бандлари) жиноятларни содир қилган 16 ёшга тўлган шахсларнинг иши судга оширилиб жиноий жавобгарликка тортиладилар. Бизнинг районимизда ҳайриятки, бундай воеадар юз берганни йўқ. Лекин Альберт Раҳимов содир қилган жиноят ҳақида тўхталиб ўтиши мақсадга мувофиқ деб ҳисобланади. Альберт 1988 йилда 16 ёшида ўғирлик билан қўлга тушиб иши судга оширил-

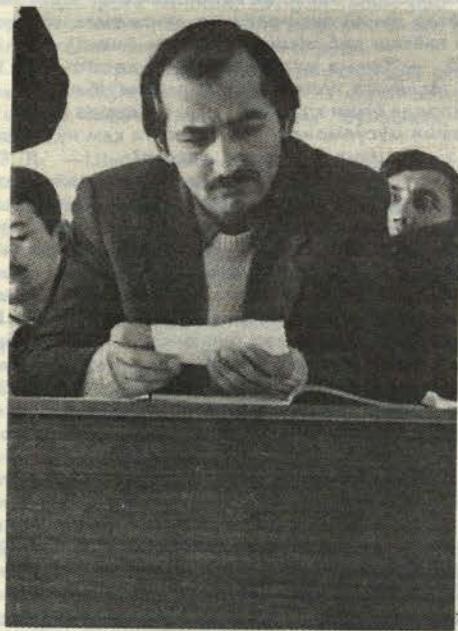

Савол-жавобларни ўқувчилар эътибор билан тинглашмоқда.

ган эди. Суд уни З йилга қамоқ жазосига хукм қилди. Бирок, унинг ёшлиги, илгари судланмаганиги, қиммишидан пушаймон эканлигини ҳисобга олиб жазо муддатини З йилга кечиттиргди, яни уни шартли равишда озодликдан қолдириди. Энди у тўғри юриши, ўқиши ёки ишлаши керак эди. Аммо орадан бир йил ўтар-ўтмас у яна жиноята қўл урди, ўғрилик қилди. Натижада у олдинги жазосидан икки йилини қўшиб 4 йилга озодликдан маҳрум этилди.

9 «В»-синф ўқувчилари: (савол ёзма равишда берилди) — Кўкнори экиб уни маҳсус аптекаларга топширас, бу ҳам жиноий жавобгарликка тортиладими?

К. Р.: Кўкнори, наша етиштирган, ўстирган шахслар ЎзССР жиноят кодексининг 217-моддаси билан жиноий жавобгарликка тортилади. Бунинг сабаби шундаки кўкнори ҳам, наша ҳам кишининг соғиғига оғир салбий таъсир кўрсатади. Шу сабабли у қонун билан таъқиқланган.

Район прокурори ёрдамчиси Қўшпўлат Романов

10 «В»-синф қизлари: — Бизнинг районимизда наркотик модда қабул қилувчи ўқувчилар борми, бор бўлса уларга қандай чора қўримлоқда?

К. Р.: Мен наркотик мoddанинг киши саломатлиги учун оғу эканлиги ҳақида юқорида гапирдим. Шуниси қувончилики, районимизда бугунгача наркотик модда қабул қилувчи, яни истеъмол қилувчи ўқувчилар йўқ. Бундан кейин ҳам бўлмайди, деб умид қиласман. Лекин районимиздаги Намданак, Хисорак қишлоқ совети территориясида кўкнори ўсимликларини экканлиги учун айрим шахслар жиноий жавобгарликка тортилди.

Нариза ШАРИПОВА: — Жиноят содир этган 14 ёшдан 18 ёшгача бўлган ўсмирга бериладиган энг оғир жазо қандай?

А. А.: — Қонунга кўра вояга етмаган шахслар жиноята қўл урса уларга 10 йилгача озодликдан маҳрум қилишдек жиноий жазо кўрсатилган. Қотиллик, босқинчилик каби жиноятларни содир қилган ўсмирларга нисбатан бундай жазо кўлланилиши мумкин. Мен бунга 17 ёшли, хунар мактабининг сабиқ талабаси Александр Лимни мисол қилиб келтирмоқчиман. Мехнат қиласай пул топиш, харом ҳарис йўллар билан топилган пуллар эвазига кайфсафо қилиш кўясига кириб қолган Александр Лимни ўхшаган бир гурух шериклари билан Қиброй-

да бирорнинг уйига бостириб киришиб босқинчилик қилиши. Уй эгасининг ва болаларнинг ҳаётига таҳдид қилди. Уларнинг ҳаммаси бўлиб, 3 минг 600 сўмлик пул ва буюмларини олиб чиқиб кетиши. Босқинчиilar тезда қўлга тушди. Пул ва буюмлар эгасига қайтирилди. Суд Лимни оғир жиноят қилган деб топди ва ЎзССР жиноят кодекси 127-моддасининг 2 қисми билан 7 йил озодликдан маҳрум қилиш тўғрисида ҳукм чиқарди. Унинг шериклари ҳам қиммишлага яраша жазога тортилдилар.

Ф. СЕРКАБОЕВ: — 11 «А»-синф: — Паркентимиз бозорларида ва бошقا жойларда чўнтакка тушиш каби жиноятлар кўпаймоқда. Уларнинг олдини олиш учун қандай чоралар кўрилаяти?

К. Р.: — Бундай жиноятларни содир этган шахслар ЎзССР жиноят кодексининг 125-моддаси билан жиноий жавобгарликка тортилади. Агарда улар 14 ёшга тўлмаган бўлсалар ички ишлар бўлими томонидан маҳсус ҳисобга олиниб, улар устида назорат ўрнатилади. Бир воқеани гапириб бермоқчиман. Бир куни ички ишлар бўлимига 2 та ўқувчи кизни олиб келиши. Маълум бўлишича, улар пойабзал магазини дўйонидан бир жутдан оёқ кийими ўғирлашган экан. Қизлар 14 ёшга тўлмаганлиги учун маҳсус ҳисобга олиндилар. Бу қизлар ҳозир ўзларининг айбларини тўла тушуниб етганликлари учун уларнинг номини тилга олмаяпман. Бугунги кунда районимизда 36 нафар ўсмир милиция ҳисобида туради. Бир йил аввал бу рақам 37 та эди. Демак, қонунбузарлар бир кишига камайган.

Фарҳод МИРОСУПОВ — 11 «А»-синф: — Ўсмирлар асосан қандай жиноятлар содир этишяпти? Шу ҳақда маълумот берсангиз?

А. А.: — Ўсмирлар асосан давлат ва гражданларнинг мол-мұлкими ўғирлаганлиги, тан жароҳати, етказганлиги, безорилик, талончилик жиноятларини содир этганликлари учун жиноий жавобгарликка тортилганлар.

Шулардан иккитаси ҳақида қисқача тўхтамоқчиман. Мурод Аноркулов 16 ёшлигига гражданларнинг ва давлатнинг мұлкими ўғирлаганни учун З йилга қамалган эди. У 1988 йилда қамоқдан чиқди. Руслан Каримов ҳам ўғирлик қилганини учун судланган. Аммо суд унинг ёшлигини эътиборга олиб жазо муддати ўтшини кечиттирган эди. Лекин Мурод ҳам, Руслан ҳам тавбасига таянмаган экан. Иккласи тил бириктиришиб Паркент — Янги бозор йўлидаги дала ҳовлиларга ўғирликка тушиши. Биринчи марта 113 сўмлик, иккинчи марта 550 сўмлик буюм ўғирлаши, учинчи марта 318 сўмлик буюм ўғирлаб кетишаётганда қўлга тушиши. Шундай қилиб, ҳали 18 га тўлиб улгурмаган Мурод Аноркулов иккинчи марта судланди ва З йилу 6 ойни панжара ортида ўтказиш учун қамоқхонага юборилди. 16 ёшга тўлмаган Руслан Каримов эса З йил озодликдан маҳрум этилди.

Н. ИКРОМОВА — 11 «А»-синф: — Нима сабабдан балоғат ўшига етмаганлар орасида жиноят кўпайиб кетяпти? Уларни жиноят қилишга нима мажбур киляпти?

К. Р.: — Бунинг сабаби битта. Айрим ўшлар билимга кизиқмай, меҳнатдан кочишияпти. Енгил йўл билан пул, бойлик топишга интилишияпти. Бунинг охри вой. Кимки ҳавои ҳавасларга берилиб ҳалол меҳнат қилишдан кочса, ўз баҳтига, ўз келажагига зомин бўлади. Афсуски баъзи ўшлар бунни унтиб кўйишяпти. Умид қиласманки, сизларнинг ораларингизда бундай болалар йўқ.

Савол-жавоб алламаҳалгача давом этид. Уларнинг ҳаммасини бу ерда келтиришимизга имкон йўқ. Кечадан болалар ҳам, ҳуқуқни муҳофаза қилиш орғанлари вакиллари ҳам қониқиши ҳосил қилганиликларини айтишиди. Шунда мен Айвар Абдуқодировнинг «жиноятчиликка барҳам бериш мумкин» деган фикрини яна бир бор эсладим.

Шоҳруҳ АКБАРОВ

Акмал Зоҳидов [юқоридан пастга], Раҳим Йўлдашев, Назокат Аҳмедова, Марҳабо Эрматова.

МАДДИФАТНИНГ БОШИ ЗЭГЧАЙКА ИШОНИШ

ди. Узбекистон халқ шоир Шукрулло билан Урта Осиё ва Қозогистон диний Бошқармаси Имом Бухорий номидаги Олий маъқад — мадраса мудири Зоҳиджон Қодир сұхбатларни шу жиҳатдан фойдалан деған умиддамиз. Сұхбатни қовуштириш масъулияти «Ш нуч» мұхбіри — Хуршид Дўстмуҳаммад зиннам. Хуршид Дўстмуҳаммад — Октябрь инқилобидан сүнг дин давлатдан ажратилди. Ким қайси динга сифинади — ихтиёр ҳар кимнинг ўзига берилади, яни эътиқод эркинлиги тұғрисида қонулар қабул қилинди. Бирок, давр үтиши билан эътиқод, вижедон эркинлиги таъқиб қилина бошланды — шахс ҳуқуқлары поймой болты. Қайта қуриш ва ошкоралик сиёсати инсонга ана шу эңг мүқаддас түйгу — эркни қайтармоқда. Ана энди, қадриятлар тикланыётгандай пайтда, хусусан ёшлар орасида иккىншиси кузатилмоқда: уларнинг айримлари дин тұғрисидеги ошкорала чиқишлиарни әкелгани қолда «етмиш үйл коммунистик эътиқодга ишондик, энди худога ишонишни тарғиб қилишмоқда» деб таажжубланыётгандай ҳам бор.

ШУКРУЛЛО — Жуда мураккаб ва кутилган муаммо бу. Христиан дини байрамы жуда көнт нишонланади, ҳозир Москва, Болтиқбүй жумхуриятлары төлөвнедеси орқали диний тарбия көнт йўлга қўйилди. Ва ниҳоят — Ислом динига доир чиқишилар ўзимизда ҳам кўзга ташланиб қоляпти. Тўғри айтдинг, Хуршид,

халқ орасида бу ҳодисани турлича талқин қиласидаганлар учраши табиний. Айниқса ёш ўғил-қизларимизга шу борада йўл-йўрик кўрсатишмиз зарур.

Коммунистик эътиқод қадриятларини ҳамма билди, уни кўрдик, у билан яшадик, яшаемиз. Лекин диний эътиқодни чинакам бир инсоний таълимот сифатида ўрганмадик. Ҳамон дин имон, инсоф, савоб, динётнин тарғиб қилас экан, нега биз ундан юз ўғирмомиз керак!?

Х. Д. — Лоақал қандай нарсадан юз ўғирганимизни билайлик демоқчизис-да?

Ш. — Бўйласа-чи?

Зоҳиджон Қодир — Бисмиллохир роҳманир раҳим. Олам яралгандан бўён бир неча самовий динлар келган. Шулардан энг охиргиси ислом саналади. Ислом динин ҳаётининг ҳамма томонларини қамраб олган. Унинг инсоний манфаатларга заррача зид келадиган жойи йўқ. Таассуфки, инқиlobдан кейинги даврларда бизнинг диёлларимизда диннинг тоат-ибодатга тааллуқли томонлари танқид қилиниб, инсонпарварлик жиҳатлари эътибордан четда қолдирилди. Дин давлатдан ажратилгандан кейин ҳам эътиқод эркинлиги сақланди. Бироқ у амалда кучини йўқотди. Дин орқали эзгу foяларни тарғиб этишга мутлақо чек қўйилди. Оқибатда дин ёлгиз тоат-ибодатни тарғиб этди деган бир томонлама қараш пайдо бўлди. Лекин мағкурадан қатъий назар ислом динининг инсонпарвар жиҳатларидан кўз юмолмаймиз.

Исломда асосан иккى таълимот мавжуд — илоҳий ва ваъзий таълимот. Илоҳий таълимотда ҳеч бир назоратсиз, яни кўрсатмасиз бирон қоидага амал қилинади. Ваъзий таълимотда қонунга амал қилиш назорат орқали бўлади. Исломда ароқи ҳаром қилишни олайлик. Ўзимизда бу қарор қабул қилингани билан унчалик нафи бўлмади. Исломда ароқ ҳаром қилингандан сўнг мусулмонлар аввал қўлмидагини ичайин, ундан кейин қонунга амал қилиман деган ҳаёлга бормаган, аксинча улар қўлларидаги ароқни, ҳатто энди оғизга олинган ютумни ҳам қайтариб ташлашган. Ҳеч бир бўйруқсиз, назоратсиз ижро этилган. Агар «Ёш куч» муштариylари ислом таълимотини ўргансалар тўғри йўлни танлай олишлари ҳам шунчак осон кўчади.

Ш. — Диний эътиқод ҳам, коммунистик эътиқод ҳам назария. Дин одамни инсоға қақирап экан, худо номидан иш кўради. Илоҳий куч орқали инсонга таъсир ўтказади. Марксча-ленинина назарияда эса ҳаммаси инсоннинг ўзига боғлиқ. Собит эътиқод учун аввало ишонч ҳосил қилинниш керак. Исломнинг ишонч ҳосил қилиш йўли — эътиқод. Ҳар қандай замонда жамиятни ушлаб турадиган тўртта устун бор. Ёлғон гапирма, бироннинг ҳақидан кўрк, бегона аёлга назар солма, ўзингдан каттани ҳурмат қил. Имонли одам бу қоидаларга одатий бир ҳолдек кўнинкан, амал қилган. Имонли одам кўзга кўринмайдиган нарсаларга ишонган. Кўзга кўринмайдиган нарсалар бу — худо, дуо, қарғиш, келажак. Биз ана шуларга ишонмай қўйдик. Ҳеч нарсадан кўркмайдиган-ҳаёйқмайдиган бўлиб қолдик. Юмшоқ қилиб айтганди, бошвоқсиз, подавонсиз юрган подага айландик. Қарғишдан кўркмай қўйдик. Динда эса ишонтиришининг шундай йўллари бор эди.

Х. Д. — Ҳозир қаёққа қарасак гик-ғик муммога кўзимиз тушади. Энг кўп айтадиган сўзимиз ҳам — «муммом». Шундай экан, тақрорлашга мажбурмиз — Сизлар қайси муммодан кўпроқ ташвишдализ?

З. Қ. — Энг мушкул муммом — ёшларни бирон нарсага ишонтириши, уларнинг қалбини эзгуликка ошно этиш. Бундай ишончи бўлмаган одамни маърифатга ундаш қийин.

Пайғамбар алайхиссалом ҳам тушкун жамиятда таваллуд топғандар. У киши ўз умматлари қалбидаги имон, эътиқод пайдо қилиш учун ўн уч йил тинимиз тарғибот олиб боргандар. Сўнг, ҳаммаси одамларда ишонч ҳосил бўлишидан бошланган.

Ш. — Хуршид ҳам кимнишага веған сўздан кўрқамиз.

«Эътиқодлиман» деса — хўп-хўп, аммо «диндорман» деса — ҳамма ҳадиксирайди. Очарчил ийларидаги бир воқеа сира эсимдан чиқмайди... Хадрада нонга навбатга турамиз. Кечқурун тирик юрган одамлар эрталаб очикдан шишиб ўлиб ётганини кўрганман... Баҳорда голосимиз пишиди. Мен — ёш ўсмир, бозора гилос олиб чиққанман. Тогорадаги голосни сотиб бўлганимда унинг тагидан 50 сўм /ҳозирги 5 сўм / пул чиқди. Оиласдаги тарбиянинг таъсири албатта, мен пулни ёнимдаги қарияга кўрсатиб, «мабодо сизнинг эмасми, ота?» деб сўрадим. Унини эмас экан. Бошқасидан сўрадим — пулнинг эгаси чиқмади. Дарсга кечикяпман. Пулни ёнимдаги чолга узатдим. Чол ҳам олмади. «Йўқ ўғлим, олмайман, бироннинг ҳақидан кўрқаман», — деди. Ўйлаб-ўйлаб пулни олган мўйсафид айтдик, «Умрингдан барака топ, болам, имонинг бут экан, агар пулнинг эгаси чиқмаса, уни бирон етим-есирга хайр қиламан».

Мана, инсоний эътиқод! Уша одамлар худодан, бироннинг ҳақидан кўрқсан, ҳалолни ҳаромдан ажратган. Эътиқодсиз олимдан эътиқодли омиҳи эмасми?! Агар диний ошкораликни динга эмас, инсонийликка қайтиш деб тушунса нимаси ёмон!

Х. Д. — Ҳамма мусулмон бўлиб кетяпти деб ортиқча таълика тушмай кўя қолайлик /башарти, шу фавқулодда омайдан эътиқодли ҳам!/, зоро, комил мусулмонлик мартабасига ҳам кўтарилиш осон эмас. Шундай эмасми, тақсир?

З. Қ. — Динни тор доирада тушунмаслик лозим. Ўзини комил мусулмон санайдиган одам Қуръони мажиднинг барча ақомларини турмушга тўла татбиқ қилиши шарт. Лекин ҳалқимиз орасида Қуръон ақомларини эмас, ҳатто Қуръоннинг ўзи нима эканлигини билмайдиганлар истаганча топлидиди... Биргина фарзанд тарбиясини олайлик. Фарзанд тарбияси отонанинг бурчи. Агар ҳар бир оила ўз фарзандларини тўғри тарбият қилганида эди, ҳозиргидағи салбий ҳолатлар, жиноятлар содир бўлмасди. Ота ўз зуриёди олдида падарлии бурчани бажармаганин ҳолда, ундан фарзандлик бурчини талаб қилиши ножоиз.

Ш. — Биз динни нотўғри тарғиб қилдик. Бунда баъзи бидъатчи домлаларнинг касри ҳам бўлди. Отам динга эътиқод қиласидаган одам эдилар. У кишини Юсуф кори дейишилди. Аммо диндор бўлсалар ҳам фақат тоат-ибодат билан кифояланиб қолмагандар. Отам темир йўл идорасида эмчилик билан шуғулланғандар, кишиларни қизамиқ, вабо ва бошқа юкумли хасталикларга қарши эмлагандар. Уйимизга Туркистон тарафларда темир йўл идорасида ишлайдиган рус оиласлари ҳам келиб тунаб қоларди. Раҳматли падари бузурукворимиз диндор бўлсалар ҳам, русларни ҳурмат қиласидилар.

З. Қ. — Муҳаммад алайхиссалом ақидаларига кўра, ислом мамлакатида истиқомат қилаётган бошқа самовий дин вакилларига озор бериш, пайғамбари мизнинг ўзларига озор бериш билан тенгдир. Шомни фатҳ этган халифа Ҳазрати Умар насронийлар билан битим тузиш учун келганди, насронийлар Ҳазрати Умарга номози черковда ўқиши тақлиф қилишади. Ҳазрати Умар уларга шундай жавоб беради: «Агар мен черковда номоз ўқисам, мусулмонлар ҳам менга тақлиф қилиб черковда номоз ўқишиади. Мен кетгандан сўнг мусулмонлар черковни сизлардан тортиб олишлари ҳам мумкин». Демак, исломнинг инсоний жиҳатларидан бири — бошқа дин вакилларига зиён етказмаслик.

Ш. — Яқин бир-икки йилдан бўён хотира кунини нишонлайди бошладик. Ваҳоланки, мусулмончиликда ҳар ҳафтанинг пайшанба оқшомида марҳумларнинг руҳи ёд этилади.

З. Қ. — Мусулмонларда қўёш ботиши билан кейинги кун бошланади. Пайшанба кечқурун аслида жума оқшоми чиқбланди. Ислом ақидаларига кўра инсон ўлгандан кейин унинг бу дунёдаги савоб ва гуноҳ ишлари ҳам тўхтайди. Аммо шундай ишлар борки, инсон ўлгандан кейин ҳам унинг савоби марҳумга

етиб туради. Булар олим-фозиллар ёзиб қолдирган фойдалы китоблар, устозлар тарбиялаган шогирдлар, исломда садақат жория дейиладиган күпприк, масжидлар барпо қилиш, энг охирги — муносиб фарзанд тарбият қилиш. Яхши фарзанднинг марҳум отонани эслаб туриши ҳам катта савоб ҳисобланади.

Ш. — Тақсир, савоб ҳақида сўз очиб бир воқеани ёдимга туширдингиз. Эмғирли кунлар эди. Оқтепа мавзеида йўлнинг бир жойини курувичилар қазиб кетишган экан. Пўрим кийинган икки киши ўша қазилган жойни текислаяпти. Дам олиш куни ишчиларни тополмай коммунал хўжалик идораси бошликлари юқордагилардан гап эшитган бўлса ишлатандир деб ўйладим. Уларни гапга солсан, мутлақо бегона одамлар экан, ёғин-сочинда шу ерда бирон фалокат бўлмасин деб текислаялмиз, дейиши. Кўзларимдан ёш чиқиб кетди. Ҳеч бир таъмасиз, манфаатсиз дам олиш куни йўл текислашди, мана, савоб!

Х. Д. — Зеро, бирон манфаат илинжидаги савоб — савоб эмас.

З.Қ. — Пайгамбаримиз имонни мевали дарахтга ўхшатгандар. Мевали дарахт шоҳ ва навдалардан иборат. Имоннинг энг устивор шоҳи худони таниш бўлса, энг пастки шоҳларидан бири — одамлар ўтадиган йўлдаги бирор нарсани чеккага олиб ташлаш. Бу ҳам кишининг имонли эканлигидан далолат беради. Фақат имонли кишигини бундай савоб ишга қодир.

Ш. — Бизда мўжизаларга ишониш хурофот деб қаралди. Эртакка ишонсанк ишондигу, гуноҳ-савобга, қарғиш-дуога ишонмадик. Мен шу кунларда қатағон ийларда кўрган-кечиргандаримни қоғозга туширяпман. Ўша даврда терговчилар бегуноҳ одамларга йўқ ердаги айбларни тақишиган. Бўхтон, тұхмат ҳам энг оғир гуноҳлигини билишмаган. Имонсизлар имонлини ҳалқ душманига чиқарган...

Х. Д. — Энди на терговчиди, на ўғрида имон бор.

Ш. — Раҳбаримиз Горбачев Рим папаси билан учрашувда яхши бир гап айтди. — Дин — бу таълим, тарбияга асосланган таълим, — деди.

Х. Д. — Тақсир, ислом нуктайи назаридан имонни таърифласангиз.

З.Қ. — Пайгамбаримиз таърифларича, ҳеч қандай дин вакиллари на тили, на қўли билан изо /яни озор/ бермаслик, ёмонликкни ёмонлик билан жавоб қайтармаслик имондан даран беради.

Х. Д. — Бир сирдарёлик журналхон қиз ота-онасини ранжитиб кўйганини ёзибди. У қилмишидан афсуллани, энди тавба қислам бўладими,— деб сўрабди.

З.Қ. — Шариатда тавба эшиги беркилмайди дейилган. Тавба қилгандан сўнг минбайд ўша гуноҳга қайтиб қўл урмаслик шарти билан тавба ижобатга ўтади. Беҳосдан ўша қизимиз ота-онасини ранжитиб кўйидими, агар ота-оналари ҳаёт бўлса, улардан кечирим сўрасалар, албатта тавбалари қабул бўла-жак.

Х. Д. — Исломда айтилишича, онани умр бўйи кафта кўтариб юрмоқ билан ҳам фарзанд волида-си олдиаги қарзини узолмас экан.

З.Қ. — Даҳқиқат, онанинг олдида фарзанднинг қарзи ниҳоятда улкан. Ахир онаизор болани тўқиз ой юраги тагида кўтариб юради, туғилгандан сўнг қанчалаб тунларни бедор ўтказди. Хуллас, бир мурға гўдакни вояға етказгунча беҳисоб азият чекади. Шу боис ҳам фарзанднинг она олдиаги қарзи туган-мас.

Х. Д. — Сурхондарёнинг Деновидан Тошмуҳаммад Нурматов ёзди. Маъракаларда пул аралашади, ким бой бўлса, муллалар ҳам ўша жойда. Камбагалроқ одамнинг эса боргилари келмайди. Шу тўғрида тақсир нима жавоб берадилар?

З.Қ. — Ўлим-йтимларда қилинадиган ортиқча чиқимлар ношаърий. Марҳумнинг йигирма, қирқи деб бериладиган ош, бошқа ҳаражатлар исломда маън қилинади. Сурхондарё каби вилоятларда бундай номақбул йўл тутилиши ислом йўриқларини пухта биладиган дин пешволарининг йўқлигидан. Шу пайтгача бу вилоядаги атиги иккита масжид бор эди. Ноҳиялардаги дин вакиллари ҳам олий ислом маъхдадарини тутгатишмаган. Билимдан кишиларимиз йўқлиги туфайли кўпинча маҳсус маълумотсиз кишиларни шундай лавозимларга кўшишга мажбур бўляпмиз.

Х. Д. — Яна маросимлар ҳақида. Маҳалламида мудҳиш бир ҳодиса юз берди, ука акасини пичноқлаб ўлдириди. Отанинг юраги ёмон экан, бир соат нариб-берисида у киши ҳам қазо қилди. Йигирма кун ўттар-уттас ўша хонадон ош берди. Домла-имомлар йиғилди. Қирқида яна шу аҳвол. «Тавба» дейлигу, бу — нима! Динми-жаҳолатми!

Ш. — Е, алҳазар?

З.Қ. — Мен домлаларни оқламоқчи эмасман, аммо қавмларимизнинг аксариятида ҳам айб бор. Кўплаб марҳум руҳини шод қилишдан кўра, эл-юрт олдида ўзим маломатга қоламан деб шундай қиласди. Бундай ҳолларда маҳалла кенгашлари, бошқа ҳукумат вакиллари баш кўшса, беҳуда сарф-ҳаражатларининг олди олинади деб ўйлайман.

Х. Д. — Сиз кўпгина мусулмон мамлакатларида бўлгансиз. У ёқлардаги ёшларни ўзимизнинг ёшларга қиёслаш мумкинми?

З.Қ. — Араб дунёсида ислом таъсири яққол кўрилади. Уларда маъракаларда ортиқча сарфиётлар йўқ. Инсоний муносабатларда ҳам фарқ катта. Ўғирлик деярли бўлмайди. Дўкон эгалари қулф солмасдан бемалол номоз ўқишига бораверади.

Х. Д. — Бизга шу пайтгача исломдада ер шакли ясси, у ўқизинг шоҳида турди деган ақида ҳукмрон деб миямизга кўшишган. Ваҳоланки, улуғ Куръонда коинотдаги ҳамма нарсалар фалакда сузуб юради, деган жумла бор экан.

З.Қ. — Буни аввало кўпчилик билшмаган. Ҳақиқатан ер ясиллиги ақида тағсирда бор. Аммо у бошқа динглардаги афсоналардан таржима қилинбиз бизга ўтиб қолган. Бу тўғрида китоб ҳам бор. «Исройлиёт ва унинг тағсир китобларига таъсири» деган китобда бу каби афсоналар қаердан, қандай қўшилганлиги айтилган.

Х. Д. — Ҳурматли шоиримиз Мақсад Шайхзода сценарийси асосида олинган «Улугбек юлдузи» фильмиде Мирзо Улугбек билан Ҳўжа Аҳрорнинг ер шакли ҳақиқати тортишуви ҳам воқеликка зид жуда жўн гап бўлиб чиқди у ҳолда.

З.Қ. — Ҳақиқатан ҳам улар ҳар иккиси буюқ одамлар бўлган. Куръони каримни пухта билгандар. Улугбек билан Ҳўжа Аҳрорден диний ва доинишманд зотлар бу мавзуда баҳлашиб ўтирмайдилар. Бундай тортишув ҳақиқатга зид. Қолаверса, ҳурматли олимимиз Бўрибай Аҳмедов таъқидлаганларидек бу иккиси зот аслида учрашмаганлар.

Х. Д. — Ҳозирги давр адабиётимизнинг заиф нуктапаридан бири ҳам тарихимизни, ислом тарихини билмаслик бўлса керак?

Ш. — Бу ҳам замоннинг айби. Олайлик, Навоий билан Ҳусайн Бойқаро ниҳоятда қалин дўст бўлишган. Лекин Навоий тўғрисида замондошларимиз ёзган асарларда ҳам тарихий ҳақиқат бузуб кўрсатилиди. Адабиётимизда яратилган жуда кўп тарихий асарларда шоҳларнинг ҳаммаси ёвуз, шафқатсиз қилиб кўрсатилган.

Х. Д. — Яқин замонларда ҳам ислом оламида кучли арбоблар бўлган. Шулардан бири Саид Кутб. Эмишки, у зот социализм билан исломни қарама-қарши қўйган экан. Ваҳоланки, Саид Кутбнинг сиёсатга алоқадор бўлмаган кичик-кичик, жуда ажойиб асарлари ҳам бор. Шуларни таржима қилиб, ҳалқимизни улардан баҳраманд этсан бўлмайдими?

З.Қ. — Агар у зотнинг китоблари ўзбек тилига таржима қилинса жуда савоб иш бўлур эди. Ҳозирча идорамизнинг асосий вазифаси араб алифбосини, яъни эски ўзбек алифбосини қавмларга кўпроқ ўртиши. Бу соҳада хайрли ишларни амалга ошираймиз. Саид Кутбнинг китобларига келсак, уларни бутун ислом олами севиб ўқиши. Улар орасида айниқса «Зилол ул Куръон» /«Куръон соясидা»/ китоби жуда машҳур. Бу китобда Саид Кутб «Йигирманчи аср жоҳилияти» деган иборарни кўллаган. Яъни, фан-техника нечоғли юксалмасин, агар инсон руҳияти қашшоқлашса, у жамият инқирози муқаррар эканлигини башорат қилган.

Х. Д. — Биз истаймизм-йўқми келгуси аср руҳияти тарбиялаш, яъни Саид Кутб айтган жоҳилияти зидди — руҳият камолоти аспи бўлади дейиляпти.

Ш. — Инсонпарварлик аспи бўлади.

З.Қ. — Иншолло, айтганинг келсин.

Сұҳбат котibi — Абдумажид АЗИМ.

Ҳалқимизнинг буюқ сўз усталари, алломалари. шоилари ва файласуфлари Навоий, Бобур, Берунӣ, Улугбек, Ибн Сино ва бошқаларнинг асарлар қўллэзмаси Лондонда, Қоҳирада, Венада ва бошқа шаҳарларда сақланмоқда. Нима учун бундай асарлар қўллэзмаси чет элларга ўтиб кетган?

Шу ҳақда маълумот берсангиз.
Жавоб кутувчи

Ҳамид МАДРИМОВ,
Хоразм вилояти
Гурлан ноҳиясидан, ўқувчи.

Саргардон дастхатлар

Қадрли Ҳамиджон! Сизнинг номангизни ўқигандан сўнг ҳалиқимизнинг кўхна тарихининг қонли саҳифалари кўз ўнгимдан бирин-кетин ўтаверди: Милоддан олдинги III асрда македониялик Александр Шарқни забт этиб, юртимизни пайҳон, аждодларимизни хонавайрон қилди; энг қадимги динимиз, урф-одатимиз, адабиётимиз, мусикимиз, илм-ғанимизнинг барча соҳалари бўйича кимматли маълумот берадиган 12000 ҳўқиз терисидан ясалган қоғозга зарҳал билан битилган «Авесто»нинг нодир нусхаларини ёқтириди. Араб босқинчилари Эрон ва Урта Осиёни босиб олишига киришган лашкарларни Саъди Вакқос ҳалқ, дostonи «Вомиқ» ва Узро»нинг ягона қаламий нусхасини халифа Умарга тақдим этганда у: «Биз факат «Куръон»ни ўқимиз, мугларнинг (оташ-парастларнинг) китобларини ўтда ёқинглар, сувга ташланглар» деб буюрган. Натижада Мадойин, Табрез, Марв, Бухоро шаҳарларидаги минглаб қўллэзма асарлар сақланган кутубхона ҳамда кироатхоналарга араб газовотчилари оташ урган. Мўгул яғоси юртимизга бостириб кириб, ўтрга ўт юйган, Газнанинг қилтанди Берунийнинг ижодхонаси, юз минг китобнинг кули кўкка совурилган; Бухоронинг Жомеъ (жума номози ўқилдиган энг катта) мачити кутубхонасида 2 минг олтин сандиқда сақланетган дастхатларни ҳовлида ёқсан, сандиқларни эса отларга ем-хашик берадиган охур килишган.

Мўгул истиоси даврида Зиё Нахшабий, Камол Ҳўжандий, Бадридин Чочий, Сайфиддин Муҳаммад Фарғоний, Маҳсати Ҳўжандий сингари ўнлаб санъаткорлар Ҳиндистон, Эрон, Туркия, Миср каби мамлакатларда яшаб ижод этишига мажбур бўлганлар. Мътумки, ўтмишда Шарқ мамлакатларида қатъий чегара бўлмаган. Шунинг учун кўплаб туркйгўй ва форсийзабон санъаткорлар турли сабабларга кўра бир юртдан иккича ўлкага сафар килган, нисбатан осойишта шаҳарларда яшашни кўзлаган. Шунинг учун улар яратган дурданаларнинг дастхатлари бутун Шарқ мамлакатларига тарқалиб кетган. 150—200 йил давомида Ҳиндистон, Эрон, Афғонистон ва Араб мамлакатлари Англия ҳамда Франция таъсирида бўлган. Мустамлакачилар бу ўлкаларнинг моддий неъматларинигина эмас, маънавий бойликларини ҳам талаган: хунармандчилик буюлар, маъданлар, осори-отиқалар, тасвирий санъат асарлари, камёб китобларни олиб кетган. Натижада ҳозир «Авесто»нинг XV асрда кўчирилган нусхаси (учдан бир қисми) Голландияда, «Шоҳнома»нинг XII асрда кўчирилган қўллэзмаси Лондон ва Римда, Алишер Навоийнинг «Девони Фоний»си Парижда сақланмоқда ва ҳоказо.

Шуни ҳам алоҳида таъқидлаб ўтиш лозимки, ўтмишда Фарбий Европадан Шарққа келган сайёхлар ҳам китоб расталаридаги нафис хат, нақш, зарҳал ҳошия, рангли суратлар билан бозатилган дастгоҳларга маҳлиё бўлиб, уларни санъат асари сифатида арзимас ҷаҳдларга сотиб олиб кетган, айримларини эса инъом сифатида қўлга киритган бўлишлари ҳам мумкин. Ҳабек шоирни Ҳофиз Хоразмийнинг ягона девони қўллэзмаси Ҳиндистонда асралмоқда. Умрининг охирги йилларини Арабистонда ўтказган Сайфий Сарой асарларининг асли Мисрда қолиб кетган. Урта Осиё Чор Россияси томонидан босиб олингандан сўнг тарихимиз ва маданиятизига доир ноёб китобларнинг бир қисми генерал губернатор ва унинг гумашталари томонидан олиб кетилиди. Уларнинг айримлари ҳозир Салтиков-Шчедрин номидаги Ленинград Давлат кутубхонасида сақланмоқда.

Октябрь инцидобидан кейин янги ҳаёт ҳаёт ва у келтирган маърифатни нотўғри тушунган «ғидойлар», 30-йиллардаги оммавий қирғинлар пайтидаги «дўппини олиб кел деса, каллани кесиб келган» ларнинг касофатида минглаб «эски» китоблар ёқилди, ерга кўмилди.

Ҳозирги қайта қуриш, ошкоралик пайтида аждодлар меросига муносабат ўзгарди. Олимларимиз дунёнига барча гўшаларидаги боболар яратган матнавият дурларини қўлга киритиб, Сиз ёшларга етказишиларига ишончимиз комил.

Ҳамиджон ҲОМИДОВ,
доцент.

САМАРҚАНД - ЖАННАТНИНГ БИР БЎЛАГИ

Машхур француз ёзувчisi Жюль Верн (1828—1905) ўзининг илмий-саргузашт романлари билан жаҳон адабиётидан муносаб ўрин эгаллаган хассос санъаткордир. Кирқ йилдан ортиқроқ ижоди давомиди адиб «Ажойиб ва гаройиб саргузаштлар» иомни билан атаглан 65 жилдан иборат романлари мажмусасини ёзиб мерос қолдирди. Улардан «Ун беш ёшли капитан», «Капитан Грант болалари», «Сирли орол», «Остин-устин», «Антифер тоганинг ажойиб ва гаройиб саргузаштлари», «Сув остида 80000 километр» романларининг таржималари ўзбек китобхонига ҳам яқиндан таниш.

1892 йилда Жюль Верн «Ажойиб ва гаройиб саргузаштлар» туркумига кириувчи «Клодиус Бомбарнак» романини нашр эттиради. Асар қаҳрамони «ХХ аср» газетасининг репортери Клодиус Бомбарнак ўша йилларда курила бошлаган Кавказорти ва Ўрта Осиё темир йўли бўйлаб то Пекингача боради. Автор ўз қаҳрамонининг саёҳати давомиди бошидан кечирган саргузаштларини кўриб, катта таасусот олган шаҳарларни қиёфасини роман мазмунига устамонлик билан сингидиради. Унда Тошиент, Самарқанд, Бухоро, Марв каби шаҳарлар таъриғига алоҳида боблар аратилиган. Романдаги Самарқанд тасвирига багишланган ўн иккичи бобнинг таржимасини сиз ўқувчига ҳавола стаяпмиз.

Таржимон

Самарқанд Суғдиёна воҳасининг Зарафшон дарёси оқиб ўтадиган серунум ерида жойлашган. Вокзалдан сотиб олганим — тасвияномани ўқирканман, оқайд олимлар таърифини келтирган тўрт жаниятдан бири Самарқанд эканлигини билиб ҳайратда қолдим. Келинг, бу ҳақда ўша зуқко олимлар лофт ураверишисин!

Самарқанд ерамиздан олдинги 328 йилда македониялик истилочилар томонидан ёндирилган ва 1219 йилда Чингизхон уни талон-тарож қилиб, вайронага айлантирганди. Кейинчалик Самарқанд Амир Темурга пойтахт бўлди. Бу давр билан мактанишга унинг ҳаққи бор. Бироқ XVII асрга келиб у қайта барбод бўлди. Дарвоқе, бу даврда Ўрта Осиёдаги ёнг йирик шаҳарлар қадимиш шон-шукротини қўлдан берип, ҳаробаликка юз тутган эди.

Поездимиз Самарқанд вокзалида қарийб беш соат бўлишини ўшиб, ён дафтаримга бу шаҳар ҳақида батафсилоқ ёзиб қўйишни кўнгилга тугдим. Вақтни кетказмасдан ишга киришдим.

Шаҳар одатдагидай икки қисмдан иборат экан. Янги, руслар яшайдиган қисми ҳозирги замон меъморчилик санъати асосида курилган бинолар билан ажralиб туради. Атроф яй-яшил боғлар билан ўралган, четига қайнин дарахтлари утқазилган қўчалар, саройлар, шинамгира уйлар кишининг ҳавасини келтиради. Айниқса, эски шаҳар мени ўзига мафтун этиб қўйди. Шаҳарнинг бу қисми улуғвор ва ҳашаматли обидаларга бой экан. Уларни бошдан-оёқ синчилаб ўрганиш учун камидан беш олти ҳафта керак бўлади.

Ҳайрият, ёлиз эмасман. Енимда майор Нольтиц ҳам бор. У буш бўлганлиги учун мен билан бирга саёҳат килишга жазм этганди. Биз вокзалдан чиқишимиз биланоқ ёнимизда эр хотин Катернлар ҳозир бўлишиди.

Сизлар шаҳарни томоша қилмоқчисизлар шекилини, жаноб Клодиус? — сўраб қолди қириқчи артист. У масхараబозларга хос хатти-харакати билан қўлинни боши узра айлантириди-ю, бутун Самарқанд территориясини чизиб бергандек ҳазиломуз бизга ишора қилди.

— Ха, топдингиз, жаноб Катерн, — дедим мен.

— Агар сиз ва майор Нольтиц рози бўлсангиз, мен ҳам сизлар билан...

— Марҳамат!

— Албатта, Катерна хоним ҳам мен билан бирга, ахир мен узис бир одим ҳам...

— Марҳамат, хоним томошамизга янада файз кирилади, — деди майор артист хоним қаршисида таъвозе билан.

Мен ҳам қўшимча қилдим:

— Дўстларим, чарчамаслигимиз ва вақтдан унумли фойдаланишимиз учун бирорта аравани кира килишимизга тўғри келади.

— Арава? — деди ажабланиб жаноб Катерн.

- Арава деганинг нимаси?
- Маҳаллий фойтун.
- Ундан бўлса майли, — розилик билдириди артист.

Биз вокзал олдида турган гилдиракли яшиклардан бирига ўтиридик. Аравакашга яхши чойчака беришизмиз айтишини ҳам унутмади, албатта. Аравакаш жоноворларини беаёв қувиб, биз борадиган манзилга қараб шошиларди. Мана, кичкинагина икки оти бизни Самарқанд қўчалари бўйлаб олиб кетмоқда.

Сўл тарафимизда руслар яшайдиган шаҳар, боя билан ўралган губернаторнинг ҳовлиси, бироз нарида, соя-салқин хиёбонлари кўзга чалиниб турган вилоят бошлигининг дабдабали саройи. У шаҳарнинг то эски қисмигача туташиб кетган. Арава майор кўрсатган бир қўргон ёндан ўтиб бормоқда. Бухоро амирининг аввалиги қўргонига яқин бўлган бу ерда 1868 йилги жанглар пайтида ҳалок бўлган рус аскарларининг мозори жойлашган.

Аравамиз тор ва тўғри кўча бўйлаб бизни Регистон майдонидан олиб чиқди. Бу майдондан қўлимдаги тасвияномада кўрсатилган Бухоро шаҳридаги Регистон майдони билан чалкаштираслик лозим.

Регистон майдони чорсу шаклида қурилган... Майдоннинг учала томонида болаларга диний билимлар берувчи учта мадраса қад кўтариб турибди. Тўғри, ҳозирда уларнинг вайроналари қолган, холос. Маълум бўлишича, Самарқандда 17 мадраса ва 85 та мачит бўлган экан. Мадраса бинолари бир-бирига жуда ўхшаб кетади... Қаёқса қаҳраман, сарғиш ва кўкиш рангга бўйлган гиштлардан терилиган ва араб ёзуви услубида битилган жимжимадор безакларга кўзингиз тушади. Дунёда бундан чиройли ранг бўлмаса керак. Миноралар йикилай-йикилай деб энгашиб турса ҳам, ҳаливери қулайдиганга ўхшамайди. Ута иштиёқманд сайд ўй-ғальви-Бурдон хоним айтганидек, бунақаси биз тарафларда учрамайди. Улар биздагидек оддий валалар эмас, баланд бўйли миноралар.

— Хўш, жаноб Бомбарнак, сизга Регистон майдони ёқдими? — сўради мендан майор Нольтиц.

— Жуда ажойиб экан! — хитоб қилдим ҳайратимни яширломай.

— Ҳақиқатан ҳам, — сўзимни маъқуллади жаноб Катерн. — Бу жой балет саҳнаси учун қулинг ўргулсан декорация экан. Тўғримасми, Каролина? Манави бор ёнидагисига бор қарагин, ху ҳовли ёнидагисини айтмайсанми?

— Сен ҳақсан, Адольф, — бош иргади Катерна хоним. — Менга қолса, манави минорани тикилаб, ҳовлисисини ўртасига фаввора ўрнатган бўларди.

— Ажойиб фикр, Каролина! Менга қаҳраманг, жаноб Бомбарнак, сиз биз учун мана шу майдонда саҳналаштирилиши лозим бўлган уч пардали драма ёзиб беролмайсизми? Номини бўлса...

— Номини «Темурлан» деб атамиз-да, — жавоб бердим мен унга.

Бироқ, менинг таклифим артист жанобларига маъқул бўлмади. Афтидан, Осиё ҳукмдори бўлган шахс қиёфасини «Аср охири санъати» дидига мос эмас деб топди. У рафиқасига энгашиб, кулогига шивирлади:

— Азизим, мен «Порт—Сен—Мартен» театрида ўйналган «Тун маликаси» афсонасида бундан ҳам гўзалроқ декорацияни кўрганман.

— Мен бўлсан «Шатле театри»даги «Михаил Строгов» пъесасида маъқуллади уни хотини.

Булар билан тортишиб ўтиришнинг фойдаси ўйқ. Ахир, улар ҳамма нарсага театр декорациянига қарагандек баҳо беришади. Эр хотиннинг назарида мусавири чизган тўлқинлаби турувчи денгиз-у, кўм-кўк осмон таровати бўлса бас. Сунъий чизилган дарахтлар ҳам улар учун жонлисиган афзалроқ. Ҳақиқатни айтганди, булар санъатни борликдан устин қўйишга уста. Бундан чиқди, уларга жонли манзара ошифтилигини зўрлаб тан олдириб бўлмайди.

Темурланг ҳақида гурунг бошланганда, мен майор Нольтицдан бу машхур соҳибқирон мақбарасини бориб зиёрат қилишимизни илтимос этдим. Майор эса саёҳатдан қайтишизмизда бориб кўралигимизни ўтириди.

Биз Самарқанднинг катта бозорига яқинлашиб қолгандик. Аравамиз эски шаҳарнинг қинғир-

қийшик қўчаларидан, фақат бир қаватли оддий бинолар орасидан ўтиб бораркан, катта бир айланга иморат ёнида тўхтади. Мана бозор. Чор тарафда жун матолар, жундан тўқилгани гиламлар, гулдор шоллар ўюлиб кетган... Харидор ва мол эгалари ҳар бир нарса устида талашиб-тортишиб савдолашмоқдалар. Матолар орасида «канал» деган шойи алоҳида ажralиб турарди. Менимча, бу газлама самарқандлик сатангларнинг ёнг ноёб кийимларидан саналса керак...

Катерна хоним ўзини худди Парижнинг «Бон марш» ёки «Лувр» каби йирик савдо марказларида юргандек бемалол тутарди.

— Қанийди, манави матодан бир костюм тикирсам! «Улуг герцогиня»даги ролимга зўр кетарди-да.

— Манави туфли бўлса «Каиде»даги Али-Бажу ролида чиқишимда жуда боп тушган бўларди! — гапни илиб кетди жаноб Катерн.

Артистнинг рафиқаси каунас матосидан бир неча аршин олгунига қадар унинг ўзи ҳам ўзеклар мачитига кириш учун бир жуфт яшил кавуш ҳариди килди. Савдо пайтида майорнинг ёрдами керак бўлди, албатта. У эр хотин Катернлар билан мол фурушлар ўтасида далоллик қиларкан, мол эгалари нуқул «йўқ», «йўқ» дейиширади.

Аравамиз яна йўлга тушди. Биз Бибихоним масжидига етиб келдик. Гарчи бу бино жойлашган майдон Регистонга ўхшаш тўғри тўртбурчак бўлмаса ҳам, нақш безакларининг бойлиги жиҳатдан кишини ҳайрон қолдирарди. Масжид ҳаробаларида сақлани қолган гумбазлар, аркалар, ярим очиқ бўлиб қолган куббалар ҳалига қадар ўзининг жимжимали бўёқларини сақлаган эди. Кўм-кўк осмон фонида кўзни қамаштирувчи ва нибуфар кўкатлар рангни эслатувчи бу қадимий ёдгорликлар қаршисида бизнинг артистларимиз мақташган опера театрининг саҳна безаклари беллашувга арзимаслиги кўриниб турарди... Ростини айтсан, арава бизни шаҳарнинг шимолий-шарқ چеккасида жойлашган ва Ўрта Осиёнинг тенги ўйқ ёдгорлиги ҳисобланган Шоҳизинда мақбарасига олиб келганида, ҳайратдан лол бўлиб қолдим. Агар мен бу ердаги инсон ақл-заковати билан бунёдга келган кошинлар, бино пештоқлари, нақшлар, тахмонларнинг ясалиши ва бошқаларни тасвирлайверсам, умрим етмаса керак деб қўрқаман. Бу ерда тасвир эмас, фақат мусаввирнинг мўйқалами аскотиши мумкин, холос. Осиё даҳси билан яратилган бу тенги ўйқ мъеморчилик ансамбли қаршисида инсон акли адашади.

Ансамблнинг тўрида, мусулмон иқлимининг «авлиё» ларидан бўлган Қуссам ибн Аббос мақбараси жойлашган. Ривоят килишларича, Қуссам ибн Аббос қабрини очишгудек бўлишса, у тирик ҳолида бош кўтариб чиқармиш. Аммо, бу сирни ҳали ҳеч кимса билишга журъат этган эмас. Албатта, ҳар қандай тилсимиңгалини бўлганидек, бунга ҳам топилур. Бахтга қарши, биз бу гўзал кошона билан ҳайрлашишга мажбурмиз. Эр хотин Катернларга ҳам Шоҳи-зинда ансамбли мақбул бўлди шекилли, ҳар ҳолда театрлар хусусидаги бахсларини унтиб томошага берилдилар.

Биз яна аравага тушдик. Аравакаш ўз отларини супуриб-сидирилган соя-салқин қўчалар бўйлаб йўрттириб кетди. Кўчадаги йўловчиларнинг аксарияти турли-туман рангдаги чакмон кийиб олишган, бошларига салла ўрашган... Самарқандда қирқ мингга яқин аҳоли яшади. Уларнинг аксари қисми эрон тоифасига кириувчи тоҷижилар бўлиб, гавдалари чайир, куёш тафтидан жигарранг тус олган... Шу ерда Ўйғальви-Бурдон хоним ҳикоясидағи бир тасвирни келтириб ўтмоқчиман. У шундай ёзди: «Уларнинг сочлари тим қора, соқоллари ҳам қоп-қора ва қалин. Қўйқўз. Бурунлари ҳаддан ортиқ чиройли бўлиб, лаблари юпқа ва тишлари майда. Пешоналари кенг ва дўнг. Юз бичимлари чўзиқроқ».

Жаноб Катерн ажойиб гулдор чопон кийган бир тоҷикини кўриб, ҳаяжонда хитоб этди:

— О, биринчи роль учун қандай мос келувчи қадди-қомат! Мана буни ҳақиқий Мелинг деса бўлади. Уни Ришиппенинг «Нона-Соҳиб» иёки Мерисининг «Шамили» ида бир тасаввур қилиб кўринг-а!

— Ҳа, у озмунча пул ишламаган бўларди — қўшишмача қилди Катерна хоним.

— Сен ҳар доим ҳақсан, Каролина, — деди жаноб Катерн рафиқасига.

Зеро, у учун, умуман барча артистлар учун ҳам, ўзлари ижро этган роллардан тушадиган пул миқдори актёрнинг маҳорат ва талант мезонини белгиловчи асосий омил хисобланади.

Мана соат ҳам беш бүлік қолибди. Тенғи йўқ гўзлар Самарқанднинг қаерига борманги, бирни-бира-дан гўзал ҳашаматли бинолари кишини мафтун этади. Мен бир мұхбир сифатида Темур мақбарасини кўрмасдан кетишни истамасдим. Аравамиз шаҳарнинг руслар яшайдиган қисмига ёндош Гўр-Амир мақбараасига қараб бурилди. Кўчалар жуда ифлос маҳалла оралаб борардик, сон-саноқсиз лойдан ясалган пастак уйлар кўз олдимиздан ўтарди.

Гур—Амир мақбараси менинг тасаввуримдагидан ҳам кўра башангроқ, яъни улуғворроқ экан. У худди эронийлар салласига ўҳшаб кетувчи фируза гумбази билан ўз жамолини кўз-кўз қилиб турарди. Тепаси қулаф тушган ягона минорасининг ҳаличага сақланниб қолинган жимжимадор нақшлари ялт-ялт товланаарди.

Гумбаз остигда асосий залга қадам қўйдик. У ерда «Темурланг» номи билан жаҳонга машҳур Фотих-Темурнинг қабри туарди. Чиройли ёзувлар битилган қора яшм (нефрит) тоши қўйилган бу қабрда XIV аср Осиё тарихида исми-шарифидонг тараттган хокон Темур суюклари тўртовлон ўғилларининг қуршовида ётарди. Залнинг деворларига ҳам сон-саноқсиз нақшлар туширилган фируза тошлар ёпиширилган бўлиб, жануби-гарб томони йўналган устун (колонна) Маккани кўрсатиб туарди.

Уйғальчи-Бурдон хоним Гүр-Амир мақбараси-
нинг бу қисмини худди саждағохга (ибодатгоҳ)
қиёс этади, бизда ҳам шу фикр туғилди. Тор йўлак-
дан иборат зина орқали Темурнинг хотин ва қиз-
лари дағи қилингандан пастки даҳмага тушаётгани-
мизда бизни вахима босли.

— Ерли халқ тилида номи бунчалик машхур бўлган Темурланг, аслида қандай одам бўлган? — сўради бетокат жаноб Катерн.

— судари оғоқат жаңо Катер.
— Темурланг, — жавоб қилди майор, — жаҳонни забт этган энг машхур фотиҳлардан биридир. Агар, босиб олган иқлимларни жам этгудек бўлсак, унга тент келдиган хоқон бўлган эмас. Осиё қитъясининг Каспийдан берисини, Эрон ва унинг шимолдан бошланувчи вилоятларини, Россиянинг Азов денгизига бўлган қисмини, Ҳиндистон, Сурия, Кичик Осиёни эгаллаган, ва ниҳоят бу саркарда ўзининг икки юз минглик қўшинини Хитойга бошлаганди. Хуллас, бутун қитъя унинг жангоҳлар театрига айланган эди.

— Уни оқсоқ бўлган дейишади, ростми? — ҳайрон сўради Катерна хоним.

— Ҳа, хоним. У сиз билган Гензерик, Шекспир, Байрон, Вольтер Скотт, Талейранлар каби оқсоқ эди. Аммо, унинг чўлоқ оёғи салиб юришларида ҳечам ҳалақит қўлмаган. Дарвоқе, у ўта мутаассиб ва бешафқат хокон бўлган! Тарихчиларниң шаҳодат берипшича, у Деҳлида юз минг асирни ўлдирисга фармон берган, Бағдодда эса саксон минг кишининг бош суюгидан минора курдирган.

— Парижнинг Келишув майдонидаги ҳайкал каби денг,— деди жаноб Катерн. — Вахоланки Париждаги ҳайкал яхлит бир тошдан иборат.

Шу дам биз Гур—Амир мақбасини тарк этдик. Чунки, бизнинг артист дўстимиз айтганидек вақт «қирғоқца еттан» эди. Аравамиз вокзал томон елип кетти.

Эр-хотин Катернлар ўринсиз мuloҳазаларини эътиборга олмасак, менда Самарқанднинг миллий рангларга бой ажойиб обидалари катта таассурот қолдирганди. Бу гўзаллик оғушида маст бораракман, вокзал олдидагига кўчада гизиллаб бораётган велосипедлар хаёлмни бўлди. Ажабо, Темурланг пойтахти кўчаларидаги велосипедлар юрса!—

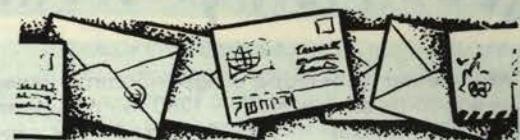
— Қаранг! Қаранг! — қичқирди артист ҳамро-
хим. — Чопон қийғанлар велосипедда кетишпти!
— Велосипед ҳайдаб бораётганлар ҳақиқатан ҳам
ё ўзбеклар, ё тожиклар эди.

Поездим кеч соат саккизда Самарқандни тарк этаркан, бугуннинг тараққиётидан дарак берувчи гилдиракли машиналар хукмронга айланиб бораётган қадимиш шаҳар билан хайрлашибдан ўзга иложими хам йўқлигини хис кильдим.

Французчадан Мұхаммаджон ХОЛБЕКОВ таржимаси.

Изоҳлар

1. «Аср охири» — XIX асринг сүнгигда француз адабиёти ва санъатида пайдо бўлган оқимлардан бирининг номи.
 2. «Порт—Сен Мартен» — Париждаги театр.
 3. «Михаил Строгов» — Жюль Вернинг шу номли романнинг саҳналаштирилган варианти, Париждаги Шатле театрида муваффакият билан ўйналган.
 4. «Вон марше», «Лувр» — Париждаги йирик савдо марказлари.
 5. «Келишув майдони» — 1836 йилда Мисрдан олиб келиниб «Келишув майдони»га ўрнатилган минора шаклидаги тош ҳайкал.

Биз Самарқанд облостъ Каттақўргон ра-
йон Мойбулоқ совхозининг Доровзи қишило-
гига истиқомат қулувчи қишиларниң сиз-
га арзимиз бор. Қишилогимиз кўчалари ёғин-
гарчилек кунлари лойдан бўкиб қолади.
Натижада болаларимиз ўн беш-йигирма кун-
лаб ўқишидан қолиб кетади. Мактабимизга
5-6 қасирим бор. Симёғочлар тагига бетон
тош қўйилмагани учун чириб қуламоқда.
Бу қишилоқни сўровчи раҳбар йўқ. Совхоз,
бўлим раҳбарлари ўз иши билан овора.

Киши пайти касалхоналарга ўйлардан машина билан беморни олиб боришга жуда қийналамиз. Бу шулдан ўтган бемор үзидан ўтганини ўзи билади, холос. Ҳойнахой бутакиудий мулоҳазаларимиз босилиб чиқмаса керак. Негаки қайси редакцияга шикоят ёсак ҳам бирон марта текширилиб ёки журнал саҳифаларига босилиб чиқсан эмас...

РЕДАКЦИЯДАН: Қишлоқ ахли имзо чек-кан бу шикоят юзасидан биз Каттақұрғонрайижроқұмидан жағоб кутамыз.

Биз Самарқанд облостъ Нарпай районидаги 29-ўрта ҳунар-техника билим юртинг (15-группа) III курсида ўқиймиз. Редакцияга арзимиз бор. Биз ҳалигача стипендиямизни тўлиқ ололганимиз йўқ. Билим юртимизда дарслар тўлиқ ўтилмайди. Спорт майдончалари йўқ. Стипендиямиздан кас-сир ойига ҳар бир ўқувчидан бесабаб бир сўмдан олиб қўяди. Мисол учун директори-миз муовини ўқувчиларни уради, сўқиб ҳа-қоратлади. Бўлар-бўлмас ишлар буюради. Биз бу аҳволда ўқишга жуда қийналяпмиз.

Бизларга ҳам ёрдам берадиганлар бормикин? Илтимос, ёрдам беринглар! — деб группа үкүвчилари номидан.

Шароф ШОВРИКОВ

Хаёт дарслыкка сүгмайди

Биз ўзбек тили ва адабиёти ўқитувчилари матбуотда, хусусан «Ёш куч»да босилган дарсликлардаги чалкашликлар, гализ фикрлар ҳақидаги фикр-мулоҳазаларни ўқиганимизда севиниб кетамиз. Назаримизда шу билан салбий иллатлар гўё бартараф этиладигандек.

«Еш күч» журналиниң 1989 йил 12-со-
нидаги Нурота шаҳар 5-үрга ҳунар-техни-
ка билим юрти тил-адабиёт үқитувчиси Ну-
риддин Бойматовининг «Адабиёт үқитувчи-
си: Мен не дейин?» мақоласида кўнглим-
дагиларни үқигандек бўлдим. Мени ҳам кўп-
дан бери шу хаёллар банд этган. Негаки,
биз үқитувчилар ҳозирги кунда «икки ўт»
орасида қолганмиз. Чунки, дарсликда боши-
ка нарса, ҳаётда унинг тескариси намоён
бўлиб турибди. Уқувчиларга биз 30-йиллар-
даги аллақандай «баҳтлар водийси» ҳақи-
да гапиришимиз керак. (Дарслик бўйича)
Унда Фарғона водийсидаги бултурги воқеа-
лар ҳақида нима дейиш керак? Уқувчилар-
дан уяласан киши. Тил-адабиёт үқитувчи-
ларини изтиробга солаётган муаммолар ҳур-
матли ўзбек филология фаннари докторла-
ри, профессорларининг қулогига етиб бор-
маятмикан, ёки улар мұкофот олиш бил-
лан бандми?

Биз улардан замон билан ҳамнафас, ҳозирғы күн үқиғчесининг дидига мөс тушадиган дарсликлар яратышни талаб қилишга хаклимиз.

Хурмат билан Нарпай ноҳиясидан 24-йрга мактабнинг тил-адабиёт ўқитувчиси
С. НАЗАРОВА

ҚУВОНЧСАН, ОФРИҚСАН САМАРҚАНД...

Англияниң Херефорд шаҳри ибодатхоналаридан бирида антиқа ашё — 1280 йилда монах Ричард Холдинхэм чизган Дунё харитаси сақланади. XIII асринг жуғрофий қомуси деб аталаётган ушбу харитада дунёдаги күплаб мамлакатлар, шаҳарлар қайд этилган. Унда буғунги кунда Итифоқимиз территориясидаги шаҳарларнинг фақат биттасигина харитадан жой олган — бу Самарқанд!

Херефорд шаҳри мәри «Известия» газетаси мұхбири билан қылган сұхбатида ана шу мұқаддас ашёнинг ҳукумат томонидан ибодатхона ҳаражатларининг бир қисмимиң қоплаш баҳонасида кимошди савдосига қўйилишини ағсус-надомат билан маълум қиласди. Ҳозир шаҳар аҳолисининг ана шу харитани сақлаб қолиш учун маблағ тўплалётганини билдирад экан, мэр ўртоқ М. С. Горбачевнинг М. Тэтчер хоним билан учрашуви чоғида шу масалага тўхталиб, харитани сақлаб қолишга ёрдам беришни сўрайди.

Қаранг, бизга қайта-қайта уқтирилганинек, фойдадан бошқасини тан олмайдиган «арбий соҳил»да ҳам миллий ифтихор, ҳалқ тарихига муҳабbat сақлани қолган экан.

Буюк Британиядаги мұхтарам зотлар Самарқанд акс этгани учун ҳам бу харитани сақлаб қолишига уринаётган бўлишса керак. Бизчи, тарихимизнинг ноёб китоби саналган «очиқ музейлар шаҳри» — Самарқандни кўз қорачиғидек асрал олайпизми?

Мусобақанинг чегараси борми?

Баъзи шоҳидларнинг гувоҳлик беришича, «Самарқанд» меҳмонхонасини кўрган фарангистонлик саїхлар куйиниб гапиришган экан: «Шундай бой маданий ўтмишнинг ворислари бўла туриб, Гўри Амир ёнидан кўп қаватли бино қурибсизлар-а, эсиз, эсиз! Асрлар мўжкисаси бўлган шаҳарнинг ҳуснига добр тушибди».

Биз эса ҳали бир авлод умри ўтмай туриб шу хилдаги янги-янги ҳатоларга бемалол кўл уроямиз. Кўзимиз очилмади. Гўри Амир, Рұхобод қаватидаги қатор обидаларнинг пойдеворини аёвсиз бўзб ташладик. Улар устида аввалига турғунлик йиллари учун ўн олти қаватлик ҳайкал — вилоят ижроқўмиминг биносини қўрдик. Бу ҳам кам қўринди. Энди унинг Ҳинд меҳмонхонаси қурилаяпти. Булар машҳур Регистоннинг шундоқ бикинидаки, ўзларининг бетон савлатлари билан обидалар ҳуснига дарз солиши ҳеч гап эмас. Назаримизда, ҳозир Самарқанднинг эски шаҳар қисмидаги нарса қуриш мумкин эмас, барини шундоқлигига сақлаб қолиш мұхимроқдир. Қолаверса, мутасадди ўртоқларда шаҳарнинг бу қисмидаги нимадир қуриш факри туғиларкан, аниқроғи, ўз куч-қудратларини кўрсатмоқ учун аждодларимиз изходи билан мусобақага киришиш истаги пайдо бўларкан, мавжуд лойиҳа ва планларни умумшаҳар мұхокамасига кўйиб, ҳалқнинг факри мулоҳазасини олишлари қонун йўли билан белгилашни керак. Негаки, ҳалқ мәнивияти, тарихини Афросиёбдаги каби ер остига кўмиб ҳам, серҳайбат бинолар қуриб, эл руҳиятига зид ҳайкаллар ўрнатиб ҳам ўлдириш мумкин.

Бизни кечир, Бибихоним

Ийллар юки ва чор қўшини тўпининг зарбидан яксон қилинган, тарам-тарам ёрилган Бибихоним — бизнини улуғ дардимиз. Мана, неча йилдирки, у таъмиранаяпти. Аммо таъмирлаш шу зайлда кетадиган бўлса, Бибихонимни бус-бутун ҳолда кўришимиз учун яна ўн-ўн беш йил керакка ӯхшайди. Албатта бу орада сал аввал таъмиранган қисми кулақ тушмаса бўлгани... Ажабки, Бибихоним бикинида эски услубда тикланяётган савдо шоҳобчалари яшин тезлигига курилиб, «фойда»ланишга топширлалаяпти. Ҳа, Самарқандда фақат савдо шоҳобчалари курилиши тақдиригина ана шундай ёрқин бўлиши мумкин. Маълумотларга қараганда, ўтган иили Самарқанддаги маданий ёдгорликин таъмирлашга 1 миллион 250 минг сўм маблағ ажратилган. Аммо ёдгорликтин сони ва ноҳор аҳволини назарда тутадиган бўлсан, бу маблағнинг ҳам бир қисми фойдаланилмай қолаётганини эшитгач, кимга дод дейиз? Эҳтиёж ва имконият ўртасидаги бундай тафовут хазинабонларга қўл келиши табиий. Ростда ахир, фойдаланилмаяптими, демак,

керак эмас экан-да... Ана шундай фикрловчи таъмирлаш устахоналарининг маддий-техника базасини ибтидоий даражада ушлаб турган ўртоқларни Ишратхона билан танишиши фойдадан ҳоли бўлмасди.

Ишратхонами ёки Ашратхона?

Инсон инсон бўлмоғи учун унинг муайян тарих, аждод ва заминга эга бўлиши энг муҳим омилдир. Бизнинг кўз оғдимизда тарихимиз, кечаги кунимиз емирилиб, йўқ бўлиб кетяпти, демак нафақат жамият, балки бизнинг ҳар биримиз ҳам нималарни дир йўқотаяпмиз.

Яқинда Ишратхона ёнидан ўтиб кетаётсан, унинг қалин, ҳароба деворлари устида мактаб ўқувчилари «сайр» килиб юрганини кўрдим. Қўлларида жилд, бўйинларида қизил галстук... Сал аввалроқ мансабдор бир шахснинг ана шу ёдгорлик ҳақидаги гапини эшитгандим. «Номи айтib турибди-ку, бу — Темурнинг ҳарами, ишрат қиладиган жойи бўлган. Уни таъмирласак, зиёратгоҳга айлантирасак, ёш авлод тарбиясига жиддий зиён етади.»

Ана шу мансабдорларнинг оддий ҳақиқатни — Ишратхонанин Темурга ҳеч бир алоқаси йўқлигини билмаслигидан ажаблангандим. Ахир бу Темур вафотидан анча кейин, 1464 йилда тикланган-ку! Сulton Абусайднинг хотини Ҳабиба Султонбека томонидан бевақт ҳазон бўлган қизи Соҳиб Давлатбека шарафига ана шу мақбара тикланганди. Шарқда қачон, қайси мақбара ишрат маскани бўлган? Аслида Ашратхона («ашрат» арабча «ўн» деган маънени беради) деб аталган бу жой номи кейинча муайян ўзгаришларга учраб, Ишратхонага айланган, холос. Қолаверса, у бизнинг тарихимиз, кечмишилиз, аждодларимизнинг бизгача етиб келган овози, дарди. Бояги мансабдор эса... Қисқаси, деворлар устидаги ўқувчиларни кўрдиму тушундим:

— Шўрлик Ишратхона!
— Шўрлик «ёш авлод!»

Маблағми? Кимнинг чўнтағидан?

Албатта, мамлакатимизда ҳукм суралётган молиявий танглик шароитида тарихий ёдгорликлар таъмирига кўпроқ маблағ ажратиб, ундан тўла фойдаланиши талаб қилас эканмиз, буни кимнингдир хисобидан амалга оширишини кўзда тутмаяпмиз. Аксинча, Самарқандга келаётган сайёхлардан тушаётган фойданинг каттароқ қисмими тарихий обидаларнинг ўзига ажратиши кифоз. Ахир бутун бошли Иттифоқимизга 2,5 миллион сайёх ташриф буюрса, уларнинг миллиондан кўпроғи Самарқанди кўргани келар экан. Бизнинг тарихий обидалар таъмирига сарфлаётган ҳаражатимиз эса ҳар бир сайёхга ўттача бир сўмдан тўғри келади.

Еки турли хил баҳоналар ва ўйлар билан марказий музейларга олиб кетилган ва кетилаётган, ҳеч ким ҳисобини ҳам, қийматини ҳам билмайдиган, ҳеч қачон сўраб-суршиширмайдиган бебаҳо ашёлар, археологик топилмаларнинг ўзи қанча бўлади? Уларнинг миллиондан кўпроғи Самарқанди кўргани келар экан. Аммо улар ҳатто кимошди савдосига ҳам қўйилмаган... Катта фойда бериб келаётган шаҳар ўз ёдгорликлари таъмирига маблағ тилаб тирирса... Шармандлик эмасми бу?

Тарихимизга, тарихий обидаларимизга тўраларча муносабатда бўлишга чек қўйиш пайти аллақачон етган!

ТАРИХ ТАРБИЯСИ

Яқинда Марказий телевидениенинг бир кўрсатувида «Самарқанддаги тарихий обидаларга ўзбек халқининг ҳеч бир алоқаси йўқ», мазмунидаги гап айтилди. Табиийки, бу даъво тарихдан сал-пал харборд одаларда норозилик ўйғотди ва бу ҳақда матбуотда анча-мунча гаплар бўлди. Назаримда ҳозир бу ёдгорликларни қайси ҳалқ курганин-ю қайси ҳалқ вайрон қилганини фойдасиз титкалшадан кўра Самарқандн сўйган, унга жони ачиған барча милият вакиллари кўлни кўлга бериб ёдгорликни сақлаб қолишига уринсак, яхшироқ бўларди. Чунки ўтмишга, тарихий ёдгорликларга муносабат кўп жиҳатдан ҳозирги авлоднинг ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий тарбияси қайда даражада эканлигидан далолат беради. Шу жиҳатдан обидалар ва уларни таъмирлашга одаларнинг муносабати масаласи ҳийла ташвиш ўйғотди. Очиди гап шу — олдингдан оқкан сувнинг қадри йўқ, бу яқин орада бўладиганга ўхшамайди ҳам.

Биздаги шарқона бокиб-ғемалик, бепарволик шароитида бир гуруҳ мутасадди ўртоқлар Самарқанд устидан, тарихимиз устидан, демакки, бизнинг устимиздан хәёлларига келган тажрибани ўтказаберадилар. Энди бундан бўён «ҳашар» каби чироили ҳалқ удуми, ноҷорлиқда қолганларга меҳру шафқат, ёрдам қўлни чўзиш каби ҳалқона хислатлардан оқилюна фойдаланиб, уларни энг зарур нуқталарга йўлласак қани эди...

Бугун тарихий обидаларимиз шафқат, мадад кутмоқда. Мададкор бўлайлик, шафқатлироқ бўлайлик!

Чархпалак афсонаси ёки сўнгсўз

Ҳақли савол түғилади «хўш, тарихий обидаларни давлат ўз ҳимоясига олган бўлса, уларнинг бус — бутунлигини таъминлаш муайян ҳужжатлар орқали маҳаллий ҳокимият органларига юқлатилган бўлса, мавжуд ахволни тузатмоқ учун улар томонидан қандай чора-тадбирлар кўрилаяпти. Нафсиамрини айтганда, бу соҳада бир-биридан чироили қарорлар қабул қилинайти, нимадир амалга оширилаяпти. Аммо мавжуд ахволни тузатмоқ учун шошма-шошарлик билан қабул қилинган енгилелли тадбирлар эмас, балки илмий жиҳатдан асосланган, маддий-техник жиҳатдан тўла таъминланган тадбирлар комплекси керак.

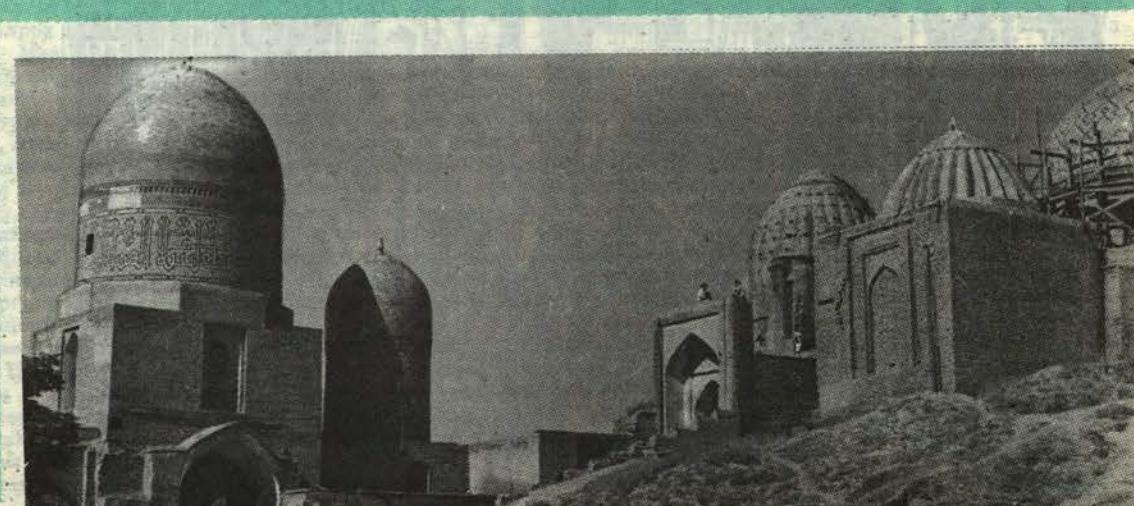
Сал аввалроқ хиёбон ёқалаб Марказий майдони таъмирига чуқур бетон ариқ ўтказилганди. Сун қўйилса, кўз ёшидек минтиллаб бир кўринади-ю, оқиб кетади... Даҳбед кўчаси устидан Регистон ва Марказий майдонни туташтирувчи улкан кўприк кўрилди. Ҳайбатидан от хуркадиган, қанча маблағ хисобига қурилган бу кўприкдан фойдаланадигандар бармоқ билан санарли.

Яқинда ўша «тарихий ариқда «Самарқанд» меҳмонхонаси қаршида антиқа чархпалак пайдо бўлди. Бу чархпалакни юргизиш учун ариқни тўлдириш, яъни камидаги колхоз пахтаси ичадиган сувни шу ёқса буриш керак. Хўш, чархпалак айланди ҳам дейлик. Энди у қаерга сув чиқаради? Рости гап шу: чархпалак худди темир кўпrik ва бетон ариқ каби маддий ҳўжалик вазифасидан кўра кўпроқ «сиёсий функцияни адо этади. Яъни узоқ яқиндан келган меҳмонлар Чархпалакни албатта кўришади... ва ҳайраланишади. Фақат чархпалакдан эмас, бизнинг үкүвсизлигимиз, ҳўжасизлигимиздан ҳайраланишади улар.

Нима бўлганда ҳам, Чархпалак ҳозирча айланаяпти. Ўша, биз билган Чархпалак айланаяпти.

Қаҷонгача?..

Илҳом ҲАСАНОВ,
Самарқанд Давлат Университетининг
доценти

САЛСАРХАНДА МАДДАРЫК

Дилшода САЙДОЛИМОВА

37-йиллар

* * *

Үқилган варақдай ўтади күнлар,
Күз келиб япроқлар түкилар бир-бир.
Елгизлик ёмандир, айниқса түнлар,
Эшикни чөртгандай бүлади кимдир.

Ҳадемай қиши келар оқ чопонида,
Сибирь сарҳадларин поёни йүқдир.
Юрган олисларда, дараҳт ёнида
Жувонмарг бўлғанлар армони кўпдир.

Тун ва мен

Туннинг қаро, узун соchlари,
Чувалади бўйнимга ҳар кеч.
Лекин ширин ўй-хаёллари,
Юрагимни тарқ этмайди ҳеч.

Уртамиизда буюк бир сеҳр,
Согинаман кўрмасам уни,
Вужудимни қамраб у маккор,
Қучогида ўлдирап мени...

Халқ оҳангларида

Енгинангга борай дейман боролмайманов,
Олатовда қорлар бордир, қировлар бордир.
Ой жамолинг кўрай дейман кўролмайманов,
Хузурингда қанча гўзал жононлар бордир.

Кўклам келиб шамол эсар, шаббода эсар,
Кўклам қурсин, юрагимни гамбода эзар.
Терган алвон лолаларим қучогим-да ҳей!
Мен уларни элтай десам ганимлар сезар.

Даврон ўтар аргумогин ўйнатиб оҳ-ҳей,
Кимга армон, кимга эса баҳт ҳадя этиб.
Еш жонимга жабр бўйди, жафолар воҳ-эй,
Бир бевафо ёрнинг ҳажру-фироқин чекиб.

* * *

Ўз қўлимла баҳтни ҳайдадим,
Сен кетдинг.
Айттолмадим, қолгин, қолақол,
Елғизликдай балодан қутқар.
Эшик эса беркилди.
Сени олдга бошлаб кетди йўл —
Мен танҳолик дамида қолдим.
Ўз эшигим бунча қаттиққўл,
Алангасиз чўғ бўлиб ёндим.
Иккимизни айирди эшик.
Фарзанд эмас — армон туғилди.
Тебратмадинг кечалар бешик,
Қисмат бизни сийлади бешак...
Фақатгина хато айирди.

Салима ҚИЛИЧЕВА

Нурилло ОСТОНОВ

Оппоқ түнлар қўшиғи

Кўйдиргувчи нигоҳи билан,
Ўт қўйиб муз арқонларига.
Бир қиз каби келар сараторон,
Россиянинг ўрмонларига.

Ўрмонларда адашди жоним,
Тинглаб қушлар чолгу найини.
Сочларини пойандоз қилди,
Россиянинг оқ тўш қайини.

* * *

Мовий кўлнинг соҳилларида,
Хақиқатга айланди тушлар.
Учиди келиб гўё эртакдан,
Қирқ парига дўнди оққушлар.

Қирқ паригининг изига тушиб,
Тутай десам нозланиб қочди.
Мовий кўлда чўмилаетиб,
Ногоҳ тутиб олдим Қўёши...

* * *

Қандай фусункор тун...
Ток новдалари
Онам қўлларидай елкамни силар.
Япроқлар лабимга тутар лабини,
Ухламай чиқади тўлғаниб қизлар.

Ютоқиб ичаман тун ҳавосини,
Мен — қишилар баҳрида адашган сайёҳ,
Ана, кетаётур, боғлар оралаб,
Юракнинг қатидан тўкилган сайроқ.

Бунда чечакларнинг иси ўзгача,
Бунда гулдираклар ишқдан садодир.
Бу пайтда ухламоқ — гуноҳга ботмоқ,
Бу пайтда севмаслик улуғ хатодир.

Кел — эй, юрагимнинг ситоралари —
Умрим ҳисобига мунажжим дамлар.
Бугун хушторликни истамиш кўнгил,
Бугун инжу бўлсин кўзгуга намлар.

Сен келасан

Ўз дунёмага сигмайман энди
Дунёлар бор тонгдан бокира.
Мен қудратли майдонга тушдим,
Кетмоқдаман уфқида қараб.
Лолазорга айланар кўнглим,
Томиримда оқар ол қонлар.
Бир меҳрга кўмилиб қолдим,
Атрофимда хомуш илонлар...
Булут эмас ҳозир булултар,
Дилдан чиқиб кетган тутун у.
Сен келасан дунё қўтариб,
Қолмоқ учун қалбимда мангу.

* * *

Юрагимни гижимлама, эй шамол
Оғрикли сўзимни айтайн кузга.
Қийин бўллар экан одамга яшаш,
Махтал бўлиб қолгач охирги сўзга.
Қизиги қолмади ёлғон шодликнинг,
Ғамғусар ҳасратдан нурлар таралди.
Бу ўлкада қанча меҳнатлар билан,
Наҳот гул ўрнига дардлар яралди!?
Емонликка қарши ўқ бўлолмасак,
Хақиқатни сўзлаш гар келса малол,
Бизларга термулиб яхшилик бўзлар
Юрагимни гижимлама, эй шамол...

Ёнсётгсан ҳордат

(Ҳикоя)

Қалай? Салом! Ахволларинг яхшими?

Тўхта, тўхта, ха, нима бўлди, хомушсан? Нечун норозисан бу ҳаётдан, ҳаётингдан?.. Тушунаман, тушунмайди, деб ўйлама. Тушунаман зем. Сени тушунмасин кимни тушунади. Билдим, менинг савдом бошингга тushiбди. О, нимасини айтасан ошна. Бу дунёда сендалар камми? Мендалар кўпми?

Энди нима қўймокчисан? Уйдагилар қўйишмаяти. Қўйишмайди-да, ошна. Ҳамма айб ўзимизда, вактида земларга ўхшаб қапкандир қизигида босмадик. Энди давримиз ўтдиёв. Бугун «сенга уйланаман», десанг кечя, ўтган куни тегишга рози бўладиганлар кетди. Қолдик ошна. Қолдик ортидан армон деган чапагимизни чалиб. Уйдагилар қўйишмайди тўғри қиласди. Улар бу савдоларни сендан, мендан яхшироқ билади. Мана сенам тўртингчи курс бўлдинг. Тўртингчи курс жуда яхши курс.

Биринчи курсда одам ҳамма нарсага ишонади...

Иккинчи курсда ҳаммасига шубҳа билан қарайди...

Учинчи курсда ҳеч нарсага ишонмайди... Бу оғир курс.

Тўртингчи курсда донишманд бўлиб қоласан. Сен ҳам хоизир шундайдирсан. Тўғри, энди сенга ўргатиб бўлмайди. Ўзингни ҳамма нарсанг бор: аччиқ ҳақиқатларинг-у, бир умрга етадиган сабоқларинг. Бироннинг насиҳатига муҳтож эмассан. Шундай бўлсаям сендан кўра талабаликнинг қўйлагини бир-икки ортиқ йиртганман, шунинг учун дардинги биламан.

Ке, кўп ғамга ботма. Ҳадеб ўйлаган билан ишитмайди. Битса шунча ўйлаб ўтганлар битирарди. Агар хушласанг биргалашиб бир иложини қизлармиз. Хўш, қиз танлаши энди нимадан бошлимокчисан? Шаҳар — кент. Кўча тўла қиз. Айниқса, шанба, дам олиш кунлари истироҳат боғларига бориб ахтарсанг ҳам бўлади-ю, аммо натижага бермайди. Хилват жойларда ёлғиз қизларни турдигани учрамайди. Учрагани ҳам сен ахтарганингдан бўлиб чикмайди. Яхшиси, сенга ўзим йўл-йўрик курсатай, асанг қарагай бу соҳанинг салкам пири бўлиб кетган!

Яхшиси сен ишни туғилган кунларга боришдан бошла. Энг тўғри йўли шу. Банкетларга борсанг ҳам бўлади-ю, битта лекини бор. Банкетга борадиган қизларнинг кўпчилиги катта курс бўлади, бу — биринчидан. Иккичидан, аввало улар ўз «эга»лари билан боради. Учинчидан, мабодо биттаяримта ёлғиз бориб қолгани бўлсаям ўхў бирон нарсага қизиқтириш ва ишонтиришни қўябер, ҳатто эътиборигинасини жалб қилолмайсан. Шунақа, ошна. Бизнинг бошдан ўтган, бошдан. Бу бош дош қозонларда қайнаб-қайнаб, пишиб-пишиб ўтиб кетган. Шунинг учун, Ҳолбой зем, сен билан менга энг тўғри йўл — туғилган кунларга боришдан бошлиш, айниқса, сенга ҳаммасини қайтадан бошлиш учун вакт бор.

Туғилган кунларда асосан, кичик курсларнинг қизлари бўлиши табиий. Катта курслар туғилган кунларни ўтказавериб тўйиб кетган бўлади. Айниқса, биринчи курс қизлари туғилган кунларни, яна шунга ўхшаган ҳар хил йигин-у, йигилишларни ўтказиш учунгина ўқишга киргандек. Уларнинг талабалик олти даврим деб ишонган онлари, о, бу онлар!.. Тасаввур қил, гул-гул яшинаган қизчалар ранг-баранг олов қўйлакларнинг ёқаларидан оплок бўйинларини чиқариб, сабаби номаълум бўлган қувончдан юзлари ял-ял ёниб, тикилсанг ҳам, тикилмасанг ҳам, гапирсанг ҳам, гапирмасанг ҳам, кулиб қарасанг ҳам, қарамасанг ҳам жилмайиб ўтирадиган, қалблари ишқин можароларга ланг очишишга тайёр, ўтир Ҳошимовнинг қиссаларини минг марта ўқиса ҳам қайта-қайта йиглаб тўймайдиган, меҳр ва муҳаббатга ташна, ўзини ҳамма нарсага тушунадигандек кўрсатишга тиришадиган соддадил қизчалар, қизгиналар... Қарашанки, Ҳолбой зем, шоир айтганидек, мана марҳамат — ўз гулингни танла, ўз... Бир оғиз ширин сўз билан уларнинг қалбини ўз ҳукминга бўйсундирсанг бўлади. Эх, Ҳолбой зем, Ҳолбой ошна, булави осон кечади.

Бундай қуляй имконият албатта Сенга берила-

ди. Унгача сен даврада бошқаларга нисбатан камга проқ, иложи борича бироз ғамгинроқ ўтири. Сенга имениннин табриклиш учун сўз бергунча сабринг ўша ўзинг шуғулланадиган тошдан бўлсин. (Ўзи сен билан менга бундай пайтларда сабргина етмайди, холос) Сенга навбат келгунча зимдан бир нечасини қўзингнинг тагига босиб қўй, сабабини ҳали айтаман. Ҳа, бир нарсани айтиб қўяй. Даврада сўзиз адабиётга, айниқса, шеъриятга қизикадиган қизлар кўп бўлади. Аслида қизларнинг ҳаммаси шеъриятга қизикадиган, ёшлигиди, мактабда ўқиб юрганида шеър ёзган бўлади.

Сенга навбат берилади. Гапни нимадан бошлисан? Биласан, ҳамма табриковчилар: «чинор умридай узоқ умр, булоқ сувларидай мусаффо ҳаёт, чексиз ва улкан БАХТ» (чексиз ва улкан бахт бормикан?) тилайди. Сен гапингни бутунланб бошқача бошла. Масалан: «Дунёда (ёки ҳаётда) бахт билан баҳтсизлик ҳамиша ёнма-ён, бир-бирига суюниб яшайди». Сенинг гаплинг имениннинка «чинордай узоқ умр» тилаш эмас, дунё ҳақида, (ҳаёт ҳақида), бахт ва баҳтсизликнинг ҳамиша ёнма-ён бўлиши ҳақида кетялти. Ҳадеб «чинордай узоқ умр» деб бошланадиган табриклардан қизчаларнинг юракчаларида пайдо бўлган зерикишнинг қаро булатларини Сенинг гапларинг шамолдай ҳайдай бошлилайди. Бирдан бу қизчаларнинг эътиборини тортасан. Бу сўзлар, яъни бахт ва баҳтсизлик уларнинг ичига гулгула солади. Гулгула ошна, гулгула, бу гулгула гойбдан эмас, осмондан эмас, сенинг ҳеч кимнигiga ҳўшамаган сўзларнинг! Бу гулгула шундай кучли гулгулаки, унинг кучи билан энди даврадаги ҳамма қизларнинг дикънат-эътибори сенга жам бўлади. Сен ўзанда маърузангни яна ҳам кучлироқ давом эттиришинг керак. «Ҳаётда баҳтсизликнинг (агар баҳтсизлигимнинг десанг ўлдинг, кейин сени қўйишмайди. Маърузанг тугагач «Сиз баҳтсизмисиз», «Нега ўзингизни баҳтсиз деб ўйлайсиз», «Менимча сиз баҳтсизга ҳўшамайсиз» деган саволга кўмиласан, ҳатто битта яримтаси сени баҳтили қилиш ҳаракатига тушив қолади) сабабини одам баҳтсиз бўлиб колгандагина излайди. Унинг сабабини излагандан ўзидан эмас, нечундир бошқалардан излайди. Баҳтсиз бўлишинга бошқалар айбор, деб ўйлайди. Сабаби ўзи эканлигини бунга тақдири ҳам, бошқа бирорларнинг ҳам мутлақо алоқаси йўқлигини нечундир кам ўйлайди ёки лоқал бирор марта ҳам ўйлаб кўрмайди». Туғилган кунда, шундай курсандчилардаги бундай гаплардан дарялри ҳамма қизларнинг қалбигиналари (о, қалблар... мени кечиринг) титраб кетади. Сабабиким бу қизлар, қизгиналар жуда катта орзу-ҳавасларнинг оплок қанотида ўзларнинг ҳеч качон ақли ва тасаввурни етмайдиган юксакликларда учиг ўрган бўлади. Буларнинг ҳам бир пайтлар худди ўзингга ўхшаб «ўқишига кирсан бўлди, ҳамма нарсага эга бўламан, албатта баҳтили бўламан» деб ўйлаган ва ишонган пайтлари. Баҳтсизликдан, баҳтсиз бўлиб қолишдан эса ўлгудай қўрқадилар.

Сен мана шу даққалардан, бошлаб ҳаммасининг ўй-ҳаёлларини банд этасан. Ҳали муҳаббат уруги тушмаган юракчаларнинг энтикиб-энтикиб урушларини сенинг айтётган фикрларнинг таъсир куввати бошқариб туради. Чунки бу қизчалар баҳтсизликдан ўлгудай қўрқиши билан бирга, сенинг сўзларнинг эштиётбидан ўзларини баҳтсиз бўлиб қолаётгандайди, шундай бўлиб қолгандай ҳис этадилар. Баҳтсизликдан кутилишнинг, баҳтсиз бўлмасликнинг бирдан-бир чораси сенинг нутқи иродигина охиригача эштиши, деб жон ҳолатда тажрибасизлик зеб бўлган нигоҳларини сенга қадаб сени тинглашда давом этадилар. Ҳа Ҳолбой ошна, улар шундай қиладилар.

Бу жуда ҳам нозик ҳал қилувчи лаҳзалар. Сенга улар орзу умидлари ўралган инон-ихтиёларини топширган ўша онлarda сен ўта ҳушёр бўлгин. Иложи бўлса фикрларнинг янада кучайтириш учун улар билмаган ва ўқимаган, ҳеч қачон ўқий олмайдиган бирорта чет эл ёзувчисидан иқтибос келтир. Масалан, «Одам боласи ҳамиша баҳтили бўлиш учун ҳаракат қилиб яшашининг ўзи ҳам катта баҳтсизлик эканини афсуски кеч тушунади ёки умуман ўзига оиди ҳаммада

Иложи борича бундай пайтларда қизларнинг кўзига қарама. Қарама ошна. Ҳонанинг бирор бурчагигами, девордаги суратгами, ҳеч бўлмаса дера-зада акс этган тунга қараб сўзларнинг кучли эҳтирос билан давом эттир. «Ташқарида Тун! Қоронғилик! Зимистон! Одамлар кўпинча баҳтсизлиги қоронги Тунга ўхшатиши яхши кўришади. Ҳа, дарҳақиқат шундай, нимайики ёмонликлар бўлса, номи қора деган сўз билан ифодаланади. Лекин шу коронги Туннинг бағрида шундай йўллар борки, уларнинг бири бизларни уйимизга (яъни Самарканду азимдаги Чорбогтепа деган қишлоқка — сен ўзингнинг қишлоғингни номини айтасан, бирни ўқидиган масакнимизга, бирни дўстнигига, яна бири... Бу йўлларни бирлаштириб турдиган бир томони одамнинг шундай кўксидан, унинг қон тўла юрагидан ўтган, яна битта йўл бор, бу оғир ва машҳақатли йўл! Бу йўл одамдан сабр ва бардош, фидоиликни талаб қиласди. Бу йўлнинг номи МУҲАББАТ.

Ана шу жойда бир тин ол. Қизларга шунда гапларнинг қимматли магзини чақиб олишига бир сония бўлса-да имкон берган бўласан. Бу имкон гапларнинг янада кучлироқ таъсир этишини таъминлайди. Кейин давом эт: «Муҳаббат — бу муқаддас туйғуга ҳали ҳеч ким тўлароқ ва мукаммалроқ таъриф бера олмаган. Ҳали ҳеч ким бу туйғунинг нима эканлигини тушунтириб беролмаган. Зотан уни тушунириш — ваҳшийликдир...

Мен (имениннинг исмими айтасан)... ҳаёт йўлида ана шу муқаддас туйғуни бирга лида сўзиз тушуна оладиган бир дўст, ёлғиз қалбининг ягона ҳамроҳини топишини истардим. Токи улар бир-бирига...

Шунақа, ҳар жойда маърузангни уч нуқта билан тутагат. Чунки бу уч нуқта қизларнинг дилини уч томондан жиловлаб сенга томон талпинтиради ва яка тартибдаги сұхбат қулфига калит солади...

Худди ана шундан сўнг беларво бўлишга, беларво бўлганда ҳам жиддий беларво бўлишга кириш ва даврани кузат, зиддан кузат, Ҳолбой ошна! Кузат ошна! Ошигинг олчи бўлсин, ошна! Лекин шошилма, минбад шошила кўрма. Қизларни яна бир бор назарингдан ўтказ. Кайси маъкул келса, эътиборингнинг қармогини ўшангга ташла. Омадингни, омадинг кулсин, омадимиз кулсин-эй, ошна!

«Сиз бошқача гапирав экансиз» (ҳа бошқача гапирамизда) деб гап бошладими, илингани. Сенини бўлишга розилик бергани шу, ошна. Бошланиши шунақа бўлади. Бошланишида гап кўп!

Ке, энди билан ўзи ўхшаган жўқчилардан. Ана энди иложи борича бир нечтасини илдириш пайдада бўл деганимнинг сабабини айтай. Ҳозирги қизларга ишониб бўлмайди. Шуни ҳамиша ёдигда ту...

Ке, энди бу ёқса ўтири. Сенга ҳаммасини бир бошдан майин-майин қилиб майдабалаб айтай. Зора, Сенга буларнинг мана бу бошдан ўтганларнинг фойдаси тегиб қолса.

Мобода, даврада комсомол комитетида ишлайдиган ёки шунақа ишларга аралашиб юрадиган қизлар бўлса, уларнинг олдида зинҳор-базинҳор шеър ўқима. Кейин бошингни оғритиб юришади. Овозингиз палон шоирнинг овозига ўхшар экан. Шеърни яхши ўқир экансиз. Сиз ҳам шеър ёзасизми? (Хўш, ёзас нима бўлти?). Яна битта шеър ўқиб беринг. Яқинда палон байрам бўлади, шунга палон шоир билан учрашув ўтказмокчимиз, Сиз ёрдамлашинг. Шундан кейин кун жонивор дегани учрашув ўтказиш ва шу учрашувларга (стипендия олмасанг ҳам) гул сотиб олиш билан ўтиб кетади. Шунинг учун эскилар тани бошқанинг дарди бошқа, деб бекорга айтишмаган.

Комсомол комитетида ишлайдиган қизлар доим мажлисда гапиравтандай гапиради. Нима, улар ҳаётни (оҳ, шу ҲАЁТни!) мажлис деб ўйлашадими, билмайман. Хуллас, менам биттасига анчагача ошиқ бўлганманд. Тўғрироғи, у менга қайси бир зиёфатда навбатдаги маърузамни тугатгандан сўнг олдимга келиб «Мен Сиз ҳақингизда одамлардан яхши гаплар эшитгандман» деган. Во дариг! Дунёда яхши одамлар бўлган бўлса яна у бошқа ҳақида эмас, мен ҳақимда яхши гаплар эшитган бўлса. Бундай гапга ҳар қандай донишманд кулок

Рахмон ХОЖИМУРОДОВ — Самарқанд туманинда Чорбогтена қишлоғида туғилған, эркин ижодкор.

Ўзингизда катта таассурот қолдирған 5 та энг сара асарни санасанғиз!

- А. КОДИРИЙ, «Ўтган сунлар».
- А. ЧУЛПОН, «Кече ва қундуз».
- Ч. АЙТМАТОВ, «Қнёмат».
- Ф. ДОСТОЕВСКИЙ, «Жинота ва жазо».
- Л. ТОЛСТОЙ, «Уруш ва тинчлик».

Рассом Дилюс МУРСАЛИМОВ

ҳам тутмаса керак. Мойдай эриб кеттаганман-у, шарт илиниб қолғанман. У пайтлар опит йўқ. Энди фаолиятни бошлаганман, десанг, шунақа — баъзан илдираман деб ўзинг илинасан. Ошнажон, ўзинг бундай пикир қыл, сен ҳақингда бир бегона киз, яна комсомолда ишлайдиган ташкилотчи киз, сен ҳақингда яхши гаплар эшитган бўлса, қани айтчи, бу ҳақиқатга ким ишонмай, лаққа тушмайди. Устига устак айтиётган қиз хушбичим, лўпигина эмас-у, лўпигинага мойилроқ, қошлари туташ бўлса. Ундан бу гапни эшитиб қиз танлаш қолиб у билан комсомол комитети ва унинг ютуқ, айнқаса, камчилклари ҳақида қизгин сұхбатлашиб кетганимиз. Мен комсомол комитетига бўлган ҳамма зътироzlаримни айтсан, у тўғри деган. Бизда камчилик кўп, деган. Тузатишими керак, деган. Мен жўшиб кетиб комсомолнинг камчилкларини ма-на бундай қилиб тузатиш керак десам буниятим тўғри, деган. Худди Сизга ўхшаган куйинчаклар комсомолга — бизга (ўзига деб тушун) керак, деган.

О, ошна қандай ажойиб дамлар эди, у дамлар!..

У шанда факультетда комсомол котибаси эди. Мазза эди, ошна мазза! Унинг таъсири факультетидаги ҳамма қизлар бир ҳафтагаёқ бормасдан мени таниб, акалаб салом берадиган бўлган. Ҳамма ўтиришларига лутфан таклиф қилинар эдим. Ҳаёт (ҳаёт дегандан ўзим нимани тушунардим, ҳали-ҳануз билолмайман) ҳақида, дунё ҳамда бахт ва баҳтсизлик, севги ҳақида, вафою садоқатни қадрлаш ҳақида чўзгандан-чўзиб, чўзилиб, қайнаб сўз айтардим. Ўзимнинг ҳам баъзан юрагимни занглаган ва занглаётган кулфлари шарқ-шарқ очилаётганини ҳис қиласардим. О, у дамлар — мен борган ўтиришларига бормаганлари ёртаси куни тонг сахарда учратиб қолсам ҳам «эшитдим, кече яхши гапирибсиз, боролмаганимга афус қилдим», дейишарди. Во дариг, ҳали фаррош кампирлар ҳам кўччани супиришга келмаган, ҳали радио сайрай бошламаган бўлса, бу қизлар менинг гапларимни қаердан эшитиби денг! Во да-

риғ, домлаларининг фойдали маърузаларини эшитмайдиган қизлар менинг бу дунёни қадим, бу давоси бедаъво муҳаббат ҳақидаги кўпинча ўзим ҳам ўйламаган, ҳали ўзим дурустрок татиб кўрмаган таъми ҳақидаги мужмал фикрларимни тамшаниб тинглашни бунчалар хуш кўрмаса. О, ошна, улар орасида кўхликини — кўхликиналари борлигини эсласам хотиралиниг сүйклари зир қақшайди!

Нимасини, қайси бир фазилатини айтай, Ҳолбой зем, у ҳуриликонинг? Мактабдаям комсорг бўлганими, бу ердам котиба кейин ҳам комсомолда ишлашини, бошқа ишларга, ҳатто ўзининг такдирини ўйлашгаем вақти йўқлигиними ёки шундай бўлсаям барибир келажаги порлоқлигиними, қайси бирини айтай?! Е бир куни менга, «Мен ҳеч кимни яхши кўрмаганман, мени ҳам» дегани-ю, бу сўзлар менинг ичимни остин-устун қилиб юборганию, уни шу сўзлари учун ҳам яхши кўриб қолганимни айтай ошна? Мана, кўярпсан, пешонага нималар битилмаган экан. Туғилган кунларга бориши, қизларни зимдан кузатиш, ҳорғин ва момтазда овозда узокдан-узок маъруза қилиш — бари-бари жонимни теккан. Елғиз қолган пайтларимда юрагимнинг бир жойлари ҳувиллаётганин сезаман...

Эсласам ҳали-ҳали хотиралиниг бийдай чўлларига афсусу надоматлар экаман. Бу ёргу дунёда унинг мендан олисида — қаэрлардадир яшаётганини ўйласам ҳали ҳам армон юрагимни оркага тортади... Бир марта чекимга аспирант қиз тушиб қолган. У «Мен адабиётчиларни тушунмасам ҳам яхши қўраман» деган. Шу сўзлари учун унинг севиб қолганим. Қанча можаролар ўтган бу бошимдан. У математик эди. Математик бўлгандан кейин математик таниш-билишлари кўп бўлар экан. Мен унинг ҳамма танишлари ва дўстларига гўё адабиётчи, яхши бола эдим. Э-ҳай, бу дунёда математиклар билан факат математиклар гаплашсан. Сира гапинг бир жойдан чикмайди. Бирор нарса устида тортишиб қолсанг, агар сал енгиладиган бўлса, дарров гирромга ўтади «биз сўзга уста эмасмиз», деб туриб олади. Жуда бўлмаса «биз адабиётни тушунмаймиз, китобдаги ҳаётга бизнинг ҳаётимиз ўхшамайди», деб кейин бир-бираға қараб сени имоишора билан анқовроқмий, деб қарашади. Хулласнинг энг катта косони ўша гирром математиклар менга бу қизни раво кўришмай уни мендан айтишида, яъни уни илдиз остидан олиб чиқишимга кўйишмади.

Э, Ҳолбой, одамзоднинг эсидан нималар чикмайди дейсанми? Бир-бираға ватъда бериб алдашлар хиёнату вағосизликларни одамлар ёдидан фаромуш қиласар экан. Кечагина бир-бирини алдаганлар, кечагина бошқаларнинг изидан юрганлар бугун кўз очиб кўрганим Сиз, деб бир-бираға муҳаббат изҳор қиласардилар. Дўстлик, садоқат, муҳаббат улар учун бозорга чиқиб янги кийим харид қиласар билан баробар. Бир-бирағи унунтиш эса қашанданнинг гутуртини бошқа чўнгагида қолдириш билан тенг. Кечагина кун билан уларнинг иши йўқ. Ўтдими-ўтди. Кетдими-кетди. Энди ҳеч ким у кунларнинг этагини кўтариб қараёлмайди. Эй, Ҳолбой зем!..

Мабодо қиз танласанг ҳам Сенга маслаҳатим шор-поирга яқин юрадиганидан танлама. Шоир акалари адолат, ҳақиқат, муҳаббат, дўстлик ҳақида кулич-кулич шеърлар ёзиб ўзлари буларга қандай ишонмаса, у ҳам худди шундай бўлади. «Сени яхши қўраман, сенсиз яшай олмайман десанг», сентиментал дейди. Галингни озоқ эшитса, песимист экансиз, дейиши тайин. Сени дарров оқимларга бўлиб ташлайди. Ва сенга қайсирид чет эллик ёзувчининг қайсирид асаридаги қайсирид нотавон персонага қарагандай қарайди. Бўлгани шу. Кейин бир куни уни қайсирид акаси қайсирид акасининг қайсирид шоирбачча уласига секингина тавсия қиласди. Бўлди. Ҳаёт ўзининг азалий йўлида бемалол азиат чекмасдан давом этаверади. Сен қақшаб қолмаслинг учун запас деганим ҳамиша бўлсин.

Ҳолбой зем, бирорвага кўйигил қўйиш ҳам рўзгордай гап. Оила куришга ўхшайди. Фақат бу рўзгорни кўкрагингдаги мана бу бақувват сўнгакларининг ичидаги кўрасан, юлдузинг-юлдузига тўғри келмаса бу оиласи ўзинг бузишингга, вайрон этишинга тўғри келади. Бошқа жойга кўчиб кетаётган одам ўзи туғиб ўсиб, вояга етган уйини бузуб ташлагани ёки ёкиб юборгани каби сен ҳам юрагингда курган ўша ишқ иморатини ёкиб юборасану, унга қўшилиб ўзинг ҳам бир умр ёнасан. Уйини ташлаб кетаётган одам энди бу гўшага қайтиб келишилиги қанчалар гумон бўлса, сенинг кўксингида ёнаётган ва кули кўкка соририлган иморатларга қайтиб келмаслинг шунчалар гумон. Яна кўнглингда шундай иморатни ўша кулга айланганинг ўрнига эмас, унинг ёнига, сал нарирокка солишга бир кун яна қурбинг етармикин, Ҳолбой ошна?..

ЭРТА КИРГАЙАН КОУЗЛАР

Самарқанд шаҳридаги 10-болалар уйи мен борган куни гавжум эди. Киравериша «Ҳамма яхши нарслар — болаларга!» деб ёзилган шиорга кўзингиз тушиди. Пешонангиз тиришади — негаки шиорнинг ортидаги болалар уйи эслама биноларга жойлашган! 1945 йилда асос солинган мазкур болалар уйида бутунга кунда 15 миллатга мансуб 182 нафар бола тарбияланмоқда.

Тарбияланувчиларнинг асосий қисми ўзбеклар ва руслардир, — дейди сұхбатдошим Эдуард Холмуродов, болалар уйи директорининг мувенини.

— Уларнинг қанасини ота-онаси бор!
— 32 бола гирт етим, бир қисмининг ё ота, ё онаси йўқ. Кўпчилигининг ота-онаси бор.

Биз журналистлар кўпинча болалар уйи ҳаётини ёритаётганимизда тирик етимларнинг ота-онасини жамоатчиликка коралаш туйгусида қовриламиш. Лекин «бўйинни инидан чиқазган нарса — эҳтиёқи эканлигини унутамиш. Мана, мазкур болалар уйи тарбияланувчиси Истам Ҳасановнинг тақдирини олиб кўрайли. Онаси колхозда ишлайдиган бу ўсмир оиласидаги 5 фарзанднинг каттаси экан. Ота баҳтсиз ҳодиса туфайли вафот этач, кўли калта она болаларни «детдомъга топширган. Бола бу ерда соглом, қорни тўқ ўсмоқда. Ҳар шанба куни уйига бориб, хўжаликка қарашар экан. Қорни тўқ, дейишининг боиси бор. Ҳар бир боланинг овқатига бу ерда кунинга 1 сўм 84 тийин, умуман эса ҳар йили 1400 сўм (бунга тарбиячинларнинг маоши кирмайди), ойига эса 115 сўм атрофида маблаг сарфланаркан. Жамиятимиздаги тартиблар қизиқ. Агар Исламнинг онасига давлатимиз боласи учун 115 сўм эмас, тоақал 50—60 сўм ёрдам берганида она иккى дунёда боласини детдомга топширган, ўзи тарбиялаган бўлар эди. Лекин жамиятимиздаги тартиблар шунақки, болалар уйига миллионлаб маблаглар сарфланса, болалар ота-онасидан йироқда ўssa майли, лекин зиндорбазинчор шунинг ярмини сарфлаб оқилона йўл тутиши мумкин эмас! Акс ҳолда болаларга зор қанча ота-оналар етимхоналар тўлиб ётгани ҳолда бола олиш учун йиллаб навбатда туришармиди!! Тўғри, «болалар уйи»ни буткул йўқотиб бўлмас, лекин уларни камайтиришимиз, болаларни «уй»ларга эмас, оилаларга қайтаришга ҳаракат қилишимиз мумкинку!! Афсуски, яхши ниятлар билан тузилган Болалар Фонди ҳам бу борада сезиларли иш қилмаяти.

Расмдаги болаларнинг чехрасига бир қаранг-а! Эрта киртаяган кўзлар сиздан, биздан ўз саволига жавоб кутмаятими!..

Дарвоце, Самарқанд шаҳрида жойлашган 10-болалар уйидаги гавжумликни боиси, улар янги биноларга кўчишаётган экан. Янги бинога кўчаётганидан шуича хурсанд бўлаётган болалар оила деб атальмиш улуғ, меҳрга бой масканга қайтиша, қувончлари қанчалар чексиз бўларди-я...

Б. КАРИМОВ.

Уч ака-ука Сатторовлар...

Етимлик нимадир бизлардан сўранг...

Қорнимиз тўқ, устимиз бутку, лекин...

Болалар уйидаги ҳаётни баҳтли деб бўлармикан...

Куйи шундай бўлса, ғамнинг ўзига...

Ўзига Шинсонг ёниши

Армиядан ўз йигитлик бурчини адо этиб қайтган Баҳодир ўқиш ниятида пойтахтга келди. Баҳодирнинг бирдан-бир орзуси ота касбини эгаллаш, яъни ўзбек тили ва адабиётидан ўқитувчи бўлиш. Шу ниятда ҳужжатларини Университетнинг ўзбек филологияси факультетига топширида у ҳам аббитурент бўлди, қолди. Энди истаги студентлар сафидан жой олиши. Мактабни тутагтан ийли ҳам ўша факультетга топширган эди. Бироқ, мандатдан ўтолмай қайти... Тайёрланяпти... баъзан эркин иншо ўринда ўзига-ўзи хат ҳам ёзib олади. Эх, аббитурент бўлгандан кейин қийин эканда одамга. Бўлмаса, ҳеч замонда кўрганимиз ўзига-ўзи хат битган одамни. Кўрмаганимиз дейсизми? Ундай бўлса мана марҳамат, Баҳодирнинг ўзига атаб ёзган мактублари билан сизлар ҳам танишиш.

«Баҳодир, сенга нима бўлди ўзи? Нега мунча хафасан? Керакмас, хафагарчиликдан нима ҳам фойда, қайта ўзингга зиёни бор. Баҳодир, бугунлари жуда ҳам хаёлпараст бўлиб кетясан. Нега ўйланасан, нега ўзингни мунча қийнайсан? Овқат ейишининг ҳам мазаси йўқ, кундан-кунга озиги кетясан ҳам. Энди ўқиш масаласидан икки оғиз ёзсан. Баҳодир ишон, сен албатта ўқишига кирасан. Ҳа, сен ишонавер, менинг гапларимга. Фақат ўзингга ишонсанг бўлгани. Яхшилаб тайёрланавер, университет албатта, сени ҳам ўз бағрига студент қилиб олади. Тайёрланышдан ҳеч ҳам эримагин. Ўқингларингни қайтакайта ўқиўвергин, ҳеч ҳам зиён кўрмайсан. Айтмоқчи, шу кунгача қенча иншо ёздинг ўзи?.. Баҳодир мен сира хафа юришинги истамайман. Сенга такрор-такрор айтаман, ҳеч вақтингни бекор ўтказмагин, яна шаҳарда девонадай дайдай юрмагин. Ахир, имтиҳонлар яқинлашмоқда. 10 июль, 1989 йил».

«Баҳодир ҳеч қайтурма, бу ўзингсан, ушбу сўзларни ёзётган ҳам ўзинг. Сен албатта, ўқишига кирасан. Студент бўлиб дўстларингга, уйдагиларингга, энг биринчи ўзингга қувонч келтирасан. Чунки, сенинг билиминг бор, ўша билимларингни эртага ўзингни йўқотмасдан, довдирасдан, ҳаяжонланмасдан билганингни бир ипга тизиб ёзсанг бўлди. Қарасанки, «4» баҳо қўйишади. Тўғри, Баҳодир, имлойнинг мазаси йўқ. Бу нимадан, билимсизлигинданми? Йўқ, бу шошма-шошарлигиндан. Сен

доимо шошиб-пишиб хатога йўл кўйганинг билмай коласан. Ҳеч вақтда шошма, фақат имтиҳонда эмас, балки ҳаётингнинг бошқа сўқмоқларида ҳам шошмагин. Шунда ишларинг беш бўлади. Шунга қўшимча насиҳатим, эртага имтиҳон топшираётган экансан, жуда ҳам хурсандман. Имтиҳонга кириб теварак-атрофининг қара, одамлар нима қилаялти, одамлар шпаргалкадан ёзмоқчи, мен ҳам шундай қиласай дема. Мен сенга уларнинг яхши томонларидан ўнрак олгин деялман. Доскага учта тема ёзилади. Шу темалардан ўзингга ёққанини танла. Танлаб бўлгандан сўнг М. Горькийга ўхшаб ўйлаб ол беш-ўн минут. «Мен нима ёзмоқчиман, нимага ёзмоқчиман» деб ўзингга ўзинг савол бергина. «Қандай қилиб ёзсан бўлади, нималар ёзсан бўлар экан, хатосиз ёза олар эканнами?», лекин кўп хаёл сурмай ёзишига кириш. Сен ёзётган қозоз қоралама бўлади, шунинг учун хоҳлаганингча чизиб, ўчириб ёзишинг мумкин. Янги сўзлар кириласан, ўзингга ёқмаган сўзларни олиб ташлайсан дегандек. Ҳаммасини олдин қораламада ёзб тутаганингдан сўнг қордек оппоқ, тоза, чиройли қоғозга кўчириб ёзасан. Баҳодир, сен ўша қоғозга кўчираётгандан диккат билан кўчиргина, хатосиз. Шу қоғозга одамлар баҳо қўйишади. Сен орзу қилган баҳо «4» тушади. 17 июль, 1989 йил».

«Баҳодир, мендан хафа бўлма, сени қучоқлаб, юзларингдан тўйиб-тўйиб ўпаман. Яхши, амаллаб З(уч) баҳо билан мени жуда қувонтирдинг. Эртага яна имтиҳонинг бўлади. Оғзаки имтиҳонларинг ҳам бошланяпти, эртага ўзбек тили ва адабиётидан оғзаки имтиҳон топширасан. Бу имтиҳонни ҳам аъло баҳоларга топширишинга ишонаман. Чунки, сен адабиётдан яхши биласан, кеча ўқиб тайёрланганинг шундоқ ёдинга турибди-ку. Яхши баҳолар билан ўқишига кирасан. Ҳа, ҳа, ишонавер! Фақат сен кўп қайтувавермагин, ҳаммаси бўлади. Баҳодир, армиядаги Шуҳрат дўстларингнинг сенга ёзган хатини биласанми? Эҳ! Қандай ажойиб ёзган эди ўшандада. Мана ўша сўзлари: «Баҳодир, мен сенинг университетга киришинга ишонаман, ҳали армиядан келгандан кейин албатта, кирасан. Нимага дегандан сенда унга яраша билим бор, қолаверса қобилият. Мен ҳам

шу ерда аспирантурада юлмоқчиман»,— деб ёзган эди. Ўшанда ўзинг ҳам армияда йигитлик бурчингни ўтаб юрган эмасмидинг, эсингдами? 21 июль, 1989 йил».

«Салом, Баҳодир! Аҳволаринг қалай, чарчамасдан юрибсанми? Баҳодир, мана сенга навбатдаги мактубими ёзмоқдаман. Биламан, ҳаммасидан хабарим бор. Имтиҳонлардан ўтётганингдан кувончдаман. Энди мана шу охири имтиҳонни ҳам амаллаб топширган! Баҳодир, сен ҳеч хафа бўлма. Бўлар иш бўлди, энди фақат охири баҳайр бўлса бас. Ўшакуни «Фан ва турмуш» журналини ўқиётгандан сенга жуда раҳим келиб кетди. Сени таъсирантирган сўзларни шу хатда ёзб ўтиши лозим топдим: «Соатлар юраверади, кунлар ўтаверади, ойлар айланаверади, йиллар эса учаверади». Баҳодир, бироз чарчаган кўринасан. Яхшиси дамингни ол. 28 июль, 1989 йил».

«Ҳа, Баҳодиржон! Ҳафа кўринасан? Мандатдан ўтолмаганинг яхши биламан, энди конкурсга қатнашиш ниятингни ҳам биламан. Кееки ва сирти бўлимга қабул қиладиган конкурсга қатнашиб тўғри қиласан. Қўй, хафа бўлма. Сен азалий баҳтсизсан, шу сабабли мана ишинг ҳам ўнгидан келмаяти. Аммо, таваккал қислансанг ёмон бўлмайди. Ҳеч умидсизланма, шунда яхши бўлади. Баҳодир, мен сенга конкурсадан ўтасан, деб ваъда беролмайман. Сабаби, мен айтганим бўлганида эди, сени бундай қийнаб кўймасдим. Шунинг учун умидингни узма, балки кириб кетарсан. Ким билади олдиндаги бўладиган ишни. «Ўқишига кириб келаман, бўлмаса келмайман», деб айтгандинг. Энди шу гапларингдан ўзинг кўркаялсан. Сен ўз билиминга ишонардинг, шу туфайли ҳам билмай айтib қўйдингда. Баҳодир, тушунман азизим, ҳозир сенга жуда ҳам оғир. Ишқилиб, сени ҳам сирти бўлимига қабул қилишсизнада. 8 август, 1989 йил».

Конкурсда Баҳодирнинг тақдирни ҳал бўлди. Унинг лотереясига ҳам баҳт кулиб бўклиди. Уни ҳам университетнинг ўзбек филологияси сирти бўлимига қабул қилишди. Мана кўрдингизми, азизлар, ўзига ишонганинг сўнгги нуқтаси ҳамма вақт катта баҳт билан тугашини.

Икром ХОЛМУРОДОВ

ҚИЗИҚАРЛИ ХИМИЯ

Аксарият олимларнинг фикрига кўра, кислород Ер атмосферасида ўсимликларнинг ривожланиши натижасида пайдо бўлган.

Колумб Америка қитъасини кашф қилгандан 11 та элемент маълум бўлиб, шулардан 8 таси металл эди. Колган 94 элемент эса кейинги 200 йил ичидан топилган.

Ҳар 1000 литр ҳаво таркибида 9 литр инерт газлар, гелий, неон, аргон, криpton, ксенон ва радионлар мавжуд.

Ер шаридаги 1000 тарқалган металл алюминий хисобланади, у 8 процентни ташкил қиласади. Олтин метали эса энг кам тарқалган элемент бўлиб, у бор-йўғи 0,0000005 процентни ташкил этади.

Шарқий Алжирда доимо қайнаб турувчи табиий булоқ мавжуддир. Агар шу сувга бир бўлак гўшт ташласангиз, у пишибигина қолмай, балки мөъерига кўра тузланади ҳам, чунки бу сув таркибида етарлиқ аш тузи бор.

Ҳозирги замон химия фанига маълум бўлган моддалар номи ёзб ҷицилса, у бир неча минг саҳифани эгаллар экан, чунки ҳозирги кунда 105 элемент ва уларнинг 1100 изотопи, 50 мингта яқин табиий руда ва минераллар, тахминан 3 миллион табиий ва синтетик органик моддалар мавжуд.

Олмос, графит ва кўмир бир-биридан ташкил қўрнишни, тузилиши ва хоссалари жиҳатидан ер билан осмондан фарқ қиласада, уларнинг таркиби бир хил элемент — углероддан иборатdir.

Денгиз сувидаги ош тузларини ажратиб олганимизда, у Ер юзини 130 метр қалинликда қоплаган бўларди.

Денгиз сувининг ҳар тонаси ўз таркибида 50 миллиграммгача олтин металини тутади. Агар шунча олтинни Ер юзи ахолисига тенг тақсимла-

ганида, уларнинг ҳар бири 35 тоннадан олтингга эга бўларди.

Химия фани ҳақидағи энг қадимги китоб «ўзгаишлар ҳақидағи китоб» деб атальган. Унинг муаллифи эрамизининг 11 асрода яшаган хитойлик олим Вей По-Янг бўлган.

Ўртacha оғирликтаги одам организмидаги 45 килограммга яқин кислород бор, у 65 процентни ташкил этади, водород эса 7 кг ёки 10 процентни ташкил этади.

Одам бир кечакундузда 750 литр тоза кислород қабул қиласади ва 657 литр карбонат ангидридичиқаради.

Гугурт 1806 йили пайдо бўлган ва у сульфат кислота ёрдамида ёндирилган. 1827 йилдан гугуртни ишлар орқали ёндириш йўлга қўйилди ва факат 1855 йилдагина Швециядаги фосфорсиз гугурт ишлаб чиқариш бошланди.

Сув бўрганганда газ холатидаги ўз ҳажмини 1700 баробар ортигарида. Мана шунинг учун ҳам сув бўг қозонларида асосий иш кучи хисобланади.

Ўртacha оғирликтаги одам организмидаги беш чедакка яқин сув бўллади.

Сув 760 мм. симоб устуни, яъни оддий босимда одатда 100 даражада қайнаса, 10 мм. босим остида эса у 11,2 даражада қайнайди.

Одам бир йилда 7 кг. га яқин ош тузи истеъмол қиласади.

Озиқ-овқатларда ош тузининг бўлмаслиги одамда касалликни келтириб чиқаради.

Ичимлик сувда ва озиқ-овқатларда йод бўлмаса, одамда «бўқоқ» деб атальган касалликни келтириб чиқаради.

Дастлаб химиявий элементларнинг классификацияси билан Дальтон шуғулланган, бу ҳақда унинг «Химиянинг янги фалсафий системаси» асаридаги баён қилинган.

Радиоактивлик таълимотининг асосчиси, дунёдаги биринчи академик аёл Мария Склодовская-Кюрига жаҳондаги энг олий мукофотлардан 11 таси ва 90 та фахрий унвонлар берилган.

Колумбияда «қислотали» дарё мавжуд. Унинг сувиди 1,1 процент сульфат кислота ва 0,9 процент хлорид кислота бор.

Урлодаги Челябинск обlastida Ширин деб атальчи кўл жойлашган. Унинг сувиди маҳаллий аҳоли соувонсиз бемалол кир юаверадилар, чунки унинг сувиди сода ва ош тузи етарличадир.

Антарктидадаги Виктория деган ерда олимлар шундай бир кўлни аниқлашдиги, унинг сувиди денгиз сувидан 11 марта шўр бўлиб, у 50 даражада соувқдагина музлар экан.

Иод элементининг кашф этилишига мушук сабаби бўлган...

Марганец элементи одам организмидаги асосан юрак, жигар ва буйрак усти безларида бўлади. У қон хосил бўлишида иштирок этади.

Одам организмидаги 80 г. темир, 150 г. натрий, 1 кг. кальций, 60 г. магний мавжуддир.

1869 йил март ойидаги бўлиб ўтган Россия химия жамияти йигилишида бетоблиги сабабли қатнаша олмаган Д. И. Менделеевнинг ўрнига янги Элементлар даврий системасини илк бор Н. А. Менделеев ҳэлланган.

Бир грамм олтинни 3 километр (аниқроғи 3240 метр) узунликдаги иш каби чўзиш мумкин экан.

Элементлар даврий системасининг кашфиётчisi Д. И. Менделеев чемодан тузатувчи ажойиб уста бўлган.

Буюк рус композитори А. П. Бородин ўз замонишинг машҳур химикларидан бири бўлган. У Петербург Медицина академиясида химия профессори ҳам бўлиб ишлаган.

Машҳур рус химиги А. М. Бутлеров аввалига энтомология (капалаклар ҳаётини ўрганувчи фан) билан қўйишида ишлатилади.

Американинг «Колумбия» космик кемасига 40 килограммдан ошиқ олтин метали ишлатилган.

Тўпловчи: химия фанлари номзоди
Омонбек ХОЛБЕКОВ

Шундай ҳам ишхонамда ҳар хил гаплар тарқалди. У иш жойимдан характеристика ва бошқа справкаларни ола бошлаганди. Судда прокуратура терговчиси мажбур қылғанлыгы учун «Тұраевни Сапаевнинг хонасига кирди», деб күрсатма берганлыгын айтганды. Шунда ҳам менга «Бошқаси кирди деса, сиз нимага кирмади деялсиз?» деб савол бериши. Мен күрмәнгалигимни тақорладым. Агар Тұраев кирган бүлганида, уннинг кирганини уччаламыз күрардик.

Мен ўша вакъларда милицияга ишга кириш орзуси билан штатсиз ходим сифатида юргандым... (I т. и. в. 133-136. II т. и. в. 3-4. III т. и. в. 118)

Яшин ҮРИНБОЕВ:

— 1986 йыл 4 март куни мени телефон орқали терговчининг хонасига vogя етмаган айбланувчи Равшан Эгамбердиевнинг иши билан танишириш учун, унга химоячи сифатида таклиф қилиши, — деб ҳикоя қилди Я. Үринбоев, — Мен «Тұланадиган пули борми?» деб сўрадим. «Ҳа, бор!» дейиши. Пули бўлса кейин расмийлаштиравераман деб ўйладим. Сўнгра, бориб R. Эгамбердиевнинг иши билан танишаётгандим. Бирор қонунга кўра аввал пули тўланиб, хуёжот олинганидан кейингина иш билан танишишим керак эди. Албатта мен хатога йўл қўйгандим.

Айбланувчи R. Эгамбердиевнинг отаси адвокат хизматига тўланаётгандан 40 сўм пулни Тұраевнинг хонасида столнинг устига қўйиб кетиби.

...В. В. Галкин бу пулни кўриб, менга: «Нимага инструкцияни бузаяпсан? Кейин биласан, бу сенинг ҳаётингда бир мактаб бўлиб қолади» деб дағдага қила кетди.

— Жазо олдингизми? деб сўрадим.

— Йўк, — Үринбоев ўрнидан турди.

— Жумбок бўлиб турган бир ҳолатни тушунтириб берсангиз. 4 март куни Галкин сиздан «Тұраев Сапаевнинг хонасига кирдими?» деб сўраганида, «Йўк, кирмади» деганимидингиз?

— Кўрмадим, эслолмайман дегандим.

— Сапаевнинг хонасига кирадиган эшикдан қанча узоқда ўтиргандингиз?

— Иккى метр нарида... эшик рўпарасидаги столда ўтиргандим.

— Тұраев Үрунбоев билан ичкари хонага кирганини кўрмаган ёки эслолмаган бўлсангиз, у ҳолда орадан бир кун ўтмай нега терговчига «Терговчи Тұ-

раев Үрунбоев билан Сапаевнинг хонасига кирганини кўрганман ва газетанинг шиқирилаганини эшитдим», деб ёзиб бердингиз? Буни қандоқ тушуниш мумкин?

— Кўрқиб кетгандим...

Прокуратуранинг катта терговчиси билан гапимиз тугади. Мен хайрлашар эканман, «Сиз айбланувчи I. Тұраевнинг редакциямизга ёзган шикоят хатидаги вожларини тўла тасдиқладингиз» дедим. Айтгандай Я. Үрунбоев ҳозир адвокат эмас, йўк, 1987 йил 3 сентябрдан Фаргона вилояти Қувасой шаҳар прокуратурасида катта терговчи бўлиб ишлатётган экан. У билан сўхбатимиз ҳам прокуратурада, Үрунбоевнинг кабинетида бўлди.

Яна бир гувоҳ — Равшан Эгамбердиев билан ҳам сўхбатлашдим. У Галкин бошчиллигига оператив гурӯҳи кириб келган пайтадиги воқеаларни, адвокати Я. Үрунбоевга олиб келган пули тўғрисида ва қўйидаги нарни гапириб берди:

— Мендан «Тұраев Сапаевнинг хонасига кирдими?» деб сўрадилар. Мен 4 март куни Галкинга ҳам терговда ҳам ва судда ҳам «кўрмадим» деб жавоб берганман!

Масалага жиндеқ ойдинлик кирмаяптими, ҳурматли журналхон? И. Тұраев ичкари хонага кирмаган, Үрунбоев айтганидек порани ундан олиб қолмаган — буни гувоҳларнинг дастлабки кўргазмаси тасдиқляяпти. Р. Эгамбердиев ҳамма вақт тасдиқлаган. Терговчи ва эксперталар Тұраевнинг кафтидаги маҳсус куқун изини аниқлагани ҳолда нега улар ўша заҳоти Үрунбоевни қайтариб келмадилар, унинг бармоқларидаги куқунни текширмадилар? Еки бўлмаса Сапаевнинг хонасида қолган пул ўралган газетадан Тұраевнинг бармоқ изларини нега қидирмадилар? Таажоуби...

Мен ана шу ҳақида асосий гувоҳ А. Үрунбоев билан сўхбатлашмоқчи эдим, бироқ у киши «Ҳаммаси делода ёзилган» деган важ билан сўхбатлашшибдан бош тортди. Начора, зоримиз бор, зўримиз йўқ — ҳақиқатни аниқлашда баҳоли қудрат давом этмиз...

Олдимизда яна бир савол кўндаланг бўлиб турибди: И. Тұраев пора эвазига И. Охунова ва А. Маматқобиловларнинг ишини енгиллаштириши ёки ёлти-ёлти қилиб юбориши мумкин эдими?

Марғилон шаҳар ИИБ тергов бўлинмаси бошлиғининг ўринбосари (ҳозир бошқа бўлимда) Солижон Жўраевнинг айтишича 4 март куни эрталаб И. Тұраев А. Маматқобиловларнинг чайқовчилик иши юзасидан терговни тамомладим, иш судга ошириш учун тайёр деган. Бироқ, С. Жўраев И. Тұраевнинг тергов ишларида ҳали тажрибасизлигини ҳисобга олиб, «Айблов фикрини ёзиб битиринг, кейин ишни топширасиз» деб кўрсатма берган экан.

Агар мантиқан ўйласак, бевосита раҳбарга бундай хисоб берган терговчи чайқовчиликда айбланаётган томондан пора талаб қилиши мутлако ақла симайди. А. Үрунбоевнинг гапига қараганда И. Тұраев ундан 3 март куни пора сўраганиши...

А. Үрунбоев И. Тұраевдан кўёви А. Маматқобиловга тегиши қисмини чайқовчилик ишидан чиқариб ташлаши сўраган ва шунинг эвазига пора ваъда килган ҳам дейлик. Мен ўша ишга доир ҳужжатларни ҳам ўргандим. Унда баён этилишича, И. Охунова чайқовда сотмоқчи бўлган атласни А. Маматқобиловдан ҳарид қилган, демак, терговчи ҳарчанд истамасин А. Маматқобилов қисмини бекор қилолмас, зеро, терговчининг қарорида ҳар иккисининг номлари зикр қилиниб, жиной ҳаракатда бир-бири билан боғликлиги кўрсатилган.

Келинг, қандоқ бўлмасин И. Тұраев пора олмоқчи эди деган шубҳага ишонайлик. Ёш, тажрибасиз терговчини пораҳўрлик ёрлиғини «адолатпастлар» шу оддий мантиқни ҳисоблашади. Терговчи С. Зубайдуллаевдан шу нарсани сўраганимда у киши ўйга толиб қолди ва «Тергов чоғида ойдинлашди ҳаммаси» дейишдан нарига ўтолмади...

Ваҳоланки, ўша дақиқада И. Тұраевнинг ўзи «Мен пора олдим» деган тақдирда ҳам, бордию А. Үрунбоев «Мен пора бермадим», — деб айтган тақдирда ҳам на Галкин, на Зубайдуллаев И. Тұраев қўйидаги куқун қолдигини, унинг газетадаги изини ҳужжатлаштирумаган (Экспертлар бўлишига қарамай!).

— Шароитга кўра шарт эмас деб топилди, — деди терговчи С. Зубайдуллаев.

Ана холос! Шароитга кўра нималигини билмадиму, қонунга кўра шартлигини прокурор ва терговчи наҳотки билмаси?! Ахир жиноят процессыал кодексининг 14-моддасида «Суд, прокурор, терговчи ва суриштирувчи шахс ишни ҳар томонлама, тўла ва объектив текшириш учун қонун билан белгиланган ҳамма чораларни кўришга, айбланувчини қораловчи ҳолатни ҳам, оқловчи ҳолатни ҳам, шунингдек унинг айбина оғирлаштирувчи ва енгиллаштирувчи ҳолатни ҳам аниқлашга мажбурдир» деб таъкидланган. Шундай экан, нега исботланиши лозим бўлган муҳим далил — бармоқ изини олмадилар? Негаки, агар излар аниқланадиган бўлса, Үрунбоевнинг кўл изи чиқиб, Тұраевники чиқмай қолиб, обрўлари тўкилишидан кўрқканлар. Чунки Галкин А. Үрунбоевнинг текширилмаган аризасига мувофиқ, шошма-шошарлик билан Тұраевга нисбатан жиной иш қўзғатиш тўғрисида кўрсатма беради. Лекин ЎзССР ЖПКнинг 90-моддасида «иш қўзғатилмасдан олдин арз қилувчининг кимлиги аниқланиши... лозим» дейилган. Бироқ Үрунбоев жабрланувчи эмас, у кўёвининг ишини судга чиқармаслик учун ҳаракат қилаётган одам эди.

Зубайдуллаев бўлса Галкиннинг кўрсатмаси билан Үрунбоев олиб келган пулларга ишлов бериб, пора бериш операциясини ташкил қилиб ва операцияда қатнашиб, гумондор Тұраевни ушлаш протоколини тузди. Шунингдек Зубайдуллаев жиноят процессида иштирокчи ва гувоҳ бўлиб қолади. У қандай бўлмасин операциянинг амалга оширилишидан манфаатдор ҳамдир.

ЎзССР ЖПКнинг 32-моддасида «Қўйидаги ҳолларда судьяга, прокурорга, терговчига ва суриштирувчи шахса отвод берилади:

1) агар улар процессинг иштирокчилари... бўлсалар;

2) агар уларнинг ўзлари ишнинг натижасидан манфаатдор бўлсалар;

3) агар улар ишда гувоҳ... сифатида иштирок этган бўлсалар;

4) агар ишда иштирок этувчи шахслар томонидан уларнинг беғаразлигига шубҳа солувчи бошқа ҳолатлар кўрсатилган бўлса» деб қайд қилинган.

Хўй, шундай экан, унда нима учун Тұраевнинг терговини олиб бориб Зубайдуллаевга топширилган? Бу саволга вилоят прокуратураси томонидан «Зубайдуллаев ўзига юклатилган вазифани бажарган», — деб мавҳум жавоб бериши.

Бундай шундай хулоса қилиш мумкин. Агар ишнинг тергови бошқа терговчига топшириладиган бўлса, операция амалга оширилмай, ҳақиқат тантана қи-

Рассом Муроджон УНГАРОВ

(Охири 32-бетда)

Эдсон Арантес до Насименто Пеле ўзининг ажойиб, тақрорланмас маҳорати билан футболни миллионлар севадиган ўйин даражасига кўтарди. «Футбол қироли» тўғрисида кўп ёзилган. Совет журналисти Игорь ФесуненкоНинг футбол репортажла-ри ўзига хослиги билан ажralиб туради. У бир неча йиллар мобайнида Бутуниттифоқ радиоси ва Марка-зий телевидениенинг Бразилиядаги мухбири бўлиб ишлаган.

Эътиборингизга ҳавола этилаётган парча «Бразилия футболи ҳақида етти репортаж» туркумидан одынған.

«Маракана» (Бразилияда охирги бүгинга ургу беришади) ҳиндча сүз бўлиб, ҳозирги Рио-дэжанейро шахри ўрнида яшаган «тупинамба» номли қабила кичик дарёни шундай деб атаган. Ушандан бери қанчадан-қанча сувлар оқиб ўти. «Тупинамба» қабиласи португалийлик босқинчилар томонидан ёппасига қириб ташланди. Маракана эса жаҳондаги энг улкан стадионнинг жанубий томонидаги деворлари ювиб ўтадиган ифлос жиля бўлиб қолди. Бирор, тропик жалалари пайтида бу жиля стадионнинг ҳамма томонидан ювадиган кучли оқимга айланади. Уша дақиқаларда у оролни эслатади, томошибинлар эса-асирларни. Даҳшатли Маракана ҳатточи ўз эгаларини кутаётган автомобилларни ҳам бекатдан юзлаб метлорача масофага оқизиб кетади.

1970 йил иккى юз минг ўринли «Маракана» стадиони учун юбилей йили бўлди, у йигирма ёшга тўди. Шунгача унинг дарвозасидан 56 миллион ишқибоз минбарлар томон ўтди. Бахта қарши уларнинг ҳаммаси ҳам уйларига қайтишга мувоффақ бўлишмади: 20 киши киритилган ва киритилмаган тўплар, севимли командасининг мағлубияти орқасидан фалаж ва тутқаноқлик дардига учраб «Маракана» трибуналарида мангур кўз юмди. Еки аксинча бу ерда утказилган уч ярим минг учрашувнинг бирида қандайдир эхтиросли футбол муҳалиси бўлган ҳомиладор аёл «Маракананинг иккинчи ярусида осонгина кўзи ёриб олди.

Стадион никоятда кисталанглек билан бунёд этилди: бир ярим минг ишчи стадионни IV жаҳон биринчилиги очиладиган 1950 йилнинг 9 июлигача фойдаланишига топшириш учун тун-у-кун меҳнат қилди. Бу ерда дастлабки учрашув 15 июняда ўтказилиб, унда Рио-де-Жанейро ва Сан-пауло терма командалари учрашди. Биринчи тўпнама Рио терма команда-нинг ўйинчиси Диidi киритди. Бир ойдан кейин эса ургувайликлар билан ўйналган ҳалокатли учрашув ўтказиди — бразилияликлар жаҳон биринчилигининг финалида 1:2 ҳисобида мағлубиятга учради-лар.

Бироқ аслини олганда «Маракана» ўйинлари ҳар доим канда қымайдиган мұхлисларига қайғудан күра күпрөк қувонч келтирди. Бу ерда Бразилияның әнг машхұр клуби «Сантос» иккى марта қытъалараро совринни құлға киритди, жағон футболининг «Чарли Чаплин» — Гарринча ўзининг унтутилмас ажойиб саньтасы билан мұхлисларни ҳайраттаға солды, бу ерда Пеле ўзининг 1000-түпниси киргитти.

Бу воқеа ҳақида муфассалроқ ҳикоя қилишни истардым.

1969 йилнинг нояброда Пеленинг киритган тўплари мингтага якинлашгани сайин матбуот олами ҳаяжонланга бошлади. «Сантос» бу пайтда «Кумуш соврин» турнирида қатнашар ва мамлакат биринчлигига иштирок этар ва мамлакатнинг тури шаҳарларида ўйнар эди. 998-тўп урилгандан кейин «Сантос» кетидан фотопортёrlар, кино ва телевизорларнинг бутун бир отряди эргашиб юрадиган бўди.

Пеле 999-түпни кириганида Бразилия матбуотини тасавур қилиб бўлмайдиган ҳаяжон қамраб олди. «Сантос» навбатдаги учрашувни Байя штатининг пойтахти Сальвадорда утказиши керак эди. Бразилия футбол журналистикасининг сараси учрашув томон йўл олди. Ҳаддан зиёд бўлиб кетган ва маъдлий команда дарвозасининг орқасидаги бутун бўшликин тўлдирган фотографлар бетоқатлиқдан қаттиқ зарчаганлилар.

Тўп Пелега келиб тушганида «блиц»ларнинг ёғудси ҳар сафар стадионни ёритиб юборарди. Афсуски «кирола» барibir гол кирита олмади. Пеленинг мингинчи тўпи шарафига Байя штатининг губернатори томонидан тайёрланган бронзилик ёлғорлик

лавҳаси ҳам «ўйиндан ташқари»да қолди. «Сантос» навбатдаги матчни 19 ноябрда «Марақана»да йўнаши керак эди. Рио-де-Жанейронинг губернатори, байялиқ ҳамкасбининг омадсизлигига қарамасдан, у ҳам ёдгорлиқ лавҳаси тайёрлашни буюрди. Билетлар ортидан қувиши стадион маъмуритининг куттаганидан ҳам ошиб кетди. Телевизион станциялар эрталабдан Пеленинг киритган энг ажойиб голларини намойиш эта бошлади. Газета ва журнallар 999 тўпнинг кетма-кет кўрсатиб ёзилган рўйхатини зълон қилди.

Биринчи тўп 1956 йилнинг 7 сентябрди «Сантос»-нинг «Коринтианс» (Санто-Андре шахри) билан бўй-

Биринчи түп 1956 ийлнинг 7 сентябрьда «Сантос»-нинг «Коринтианс» (Санто-Андре шаҳри) билан бўлган ўртоқлик учрашувида киритилган. Сан-Пауло яқинидаги Бауру деган унча катта бўлмаган шаҳарчадан келтирилган ўн беш ёшли Пеле «Сантос»нинг асосий составида майдонга тушди. Унинг ёнида мамлакат терма командасида қатнашадиган машхур футболчилар ўйнарди. Пеле майдонда учрашувнинг иккинчи бўлимида пайдо бўлди. Бунгача ўйин тақдидири ҳал этилган эди: «Сантос» 6:1 ҳисобида олдинда борарди.

Жаир узатган түпни Пеле күкрагида қабул ки-
либ олгач, ерга туширди, осонликағы фінт билан
химоячини ортда қолдириды ва түпни Залуар күрік-
лаётган дарвозага «қоқиб қүйді». Бутун команда
йигитчан дастрасы мұваффакият билан табрик-
лашыла. Лекин «Сантос» ветерандаридан
қайси бири унинг кириптан голларининг рүхаты на-
қадар узун бўлишини хәлиға келтирибди, дейсиз!

1958 йилнинг 19 июнида Пеле жаҳон биринчилиги ўйинларида ўзининг биринчи тупини киритди. Уэльс терма командаси билан бўлган оғир чорак финал ўйини иккинчи таймининг 25-минутидаги Диридан тўпни қабул қилиб олган Пеле чаққон фінталари билан ҳимоячиларни тарқатиб юборди, тўпни улардан бирининг бошидан осирди ва бирданига, ҳеч қандай тайёргарликсиз дарвозанини пастки ўнг бурчагига киритди. У ҳозиргача бу тўпни (бу учрашувда ятона бўлган) ҳаётидаги энг асосий гол деб ҳисоблаиди. Бир ярим ойдан сўнг ўн етти ёшли Пеле ўзиш шахсий ҳисобига Сан-Паулодаги «Паказемба» стадионида «Комерсиал» клуби билан бўлган ўйинда киритган 100-тўпни ёзди. Бир йил ўтмасданоқ у 200-тўпни дарвозага йўллади. Бу 1959 йилнинг 13 июнида «Сантос»нинг Ганноверда «Нидерзаксен» командаси билан ўтказилган учрашувда қайд этилган эди.

300-түпни уришга бир йилча вакт-кетди. Пеле бу голни 1960 йил 13 май куни Миланда «Интернационале» билан ўйнаган куни кирилти. 1961 йилнинг 28 июнинда Афинада грекларни «АЕК» командаси дарвозасига 400-туп урилган бўлса, 1962 йилнинг 5 сентябринда Рибейрао-Пертонинг «Бетафога» командаси билан ўтказилган ўйинда 500-гол киритилди.

ди. 1963 йилнинг 22 августи ва 1965 йилнинг 18 апрелида «Мараканада «Ботафого», «Флуминенсе» командалари қарши уйналган матчларда 600-, 700-тillardар даврозда турғы туширилди.

түлпар дарвоза түрига туширилди.
1966 йилнинг 21 июняда Мадридда «Атлетико»
дарвазасига 800-тўп урилди.

Бу гол, бразилияниклар таъбири билан айтганда «парадинъя» стилида киритилди: тўпга ярим кадам етмасдан Пеле кутилмаганда тұхтади ва зарбнинг йўналишини ўзгартырди. Натижка кўзланғандай бўлди: дарвозабон бир бурчакка ташланди, тўп эса бош-ка бурчакка.

900-түп 1968 йилнинг 21 мюнида Нью-Йоркда (эътибор берәётган бўлсангиз, Пеленинг юбилей гollари географияси нақадар ранг-баранг. Шу асосда унинг халқаро «километражини тасавур қилиш мумкин» «Сантос» Италиянинг «Наполис» командасини 4:2 хисобида мағлубиятга учратган ўйинида киритган эди.

Ийл ўтди, Бразилия 1000-түпни кутарди. Шубҳасизки, бу воқеа учун мос келдиган саҳнани «Марақана»дан ташқарида топиш қишин. Ранг-баранг байроқлар, ракеталардан отилган паға-паға турунлар, архиканада (стадионинт иккинчи яруси)дан томошабинларнинг жўр бўлиб қичқиришлари! Бунда ўзгача мантикийлиг бор эди.

Пеленинг 1000-голи уни ардоқлаган ва вояга етказған жаһондагы эңг улкан стадионда киритилиши керак зди...

Иккита фотокамерани плёнка билан созлаб бўлгандан кейин «Васко-де Гама» дарвозасининг орқасидан жой олган юзлаб ҳаяжонланган фоторепортёrlар тўдасига сукилиб кирдим. Ўйин оғир ва сершашам бўлди. «Васко»нинг Аргентинадан сотиб олинган дарвозабони Андрада: «Рио губернатори

тайёрлаган ёдгорлик лавҳаси ҳам Байя штатидаги лавҳадек қисматга дучор бўлади», — деб чўкинди. Бу учрашувга Андраданинг отаси Аргентинадан атайлаб учеб келди. Биринчи таймда тўп Пелега онда-сонда тегди. Бу «Васко» ҳимоячилари уни қаттиқ қўриқлаганниклари учунгина эмасди. Гап шундаки, Пеленинг шериклари унга жуда ҳам ёрдам беришни исташар, бошдан-оёқ ва кўпинча ҳаддан ташкиши шошма-шошарлик билан ҳаракат қилишарди. Шу важдан уларнинг Пелега оширган тўплари рақибларнинг «ўлжак»сига айланниб қоларди. Шунинг учун «Сантос» Пеленинг мингничини тўлиға шунчалик жон кўйдирдики, ҳаттоки ўз дарвозасини қўриқлашни эсдан чиқариб қўйди. Оқибатда «Васко-де Гама» хисобни очди. Иккинчи таймнинг бошида Пеленинг қўриқчиси Рене «қиролга» оширилган тўпни тұхтатаман деб ўз дарвозасига киритиб юборди. Ҳисоб 1:1. Ундан кейин вазият кескинлашди. Пеле тез-тез Ренени алдаб ўта бошлади. Бир сафар у гол киртадиган бўлди, бирок тўпни дарвоза тусинидан очиб оларди.

оширио юборди.

Иккинчи таймнинг 32-минутида Пеле Рене ва Эбервал орасидан жарима майдончасига ёриб кирди. Телиш керак! Лекин тўл тепилаётган сўнгги паҳзада Рене уни чалиб йиқитди. Эътиroz қилинмайдиган, шубҳасиз, заррача ҳам гумон туғдирмайдиган пенальти. Минбардагилар ҳайқиради. Ўин тұхтатилди. Судья түпни 11 метрлик белгига кўйди. Бу нимаси бўлди? Пеле пенальтини тепишга унамаётди.

У ноҳушгина бош қимирлатиб, «Сантос»нинг «штат»ли пенальтчиси Карлос Альбертони қўли билан имлаб чақираётганини Андрада қўриқлаётган дарвоза орқасидан яхши кўриб турибман. «Бундай бўлиши мумкин эмас!» — ҳаяжонланниб қичқириди камерасини елкамга кўйиб олган «Жорнал дос спортс»нинг фотопортёри. Лондонда шу учрашувни аниқроқ қилиб айтганда, шу голни деб учеби келган Би-Би-Си компаниясининг оператори бошини

Минбардагилар тўс-тўполон кўтарди. Мана қаер-дандир, ишқиозлар орасидан «Пе-ле!», «Пе-ле» деган ҳайқириклар пайдо бўлди. Бу овоз кучая бо-риб, бутун «Маракана»га тарқалди ва улкан стадион оёқка турди. Шундан кейингина Пеле тўпга яқинлашди. У ҳаяжонланар ва дарвозабонга қарамасликка ҳаракат қиласарди. Тўпни тўғрилагач, эгилиб, гетарасини туздатди. Қаддини кўтариб, нафасини ростлади. Кейин кўли билан сочини силаб қўйди. Пеле шундай қиёфада эдики, гёй бу голдан унинг тақдири ҳал бўлаётгандек эди. Минбарлардаги ҳукм сурган сукунатдан бадани жимирлашиб кетади кишининг. Пеле орқага қайтди. Андрада муштларни қисиб туриб қолди. Байроқлар ҳиллирамас, бутун атроф сув сепгандек жим-жит. Репортаж олиб бораётган ўнлаб радиостанциялар, кинооператорларнинг камералари бир зумга тинди.

Пеле бирин-кетин қадам ташлаб, кейин ҳар доим бүлганидек шошилмасдан, истамагандек югуриб борди. Тұпға ярим қадам етмасдан ҳаракат маромини сезиләрдің үзгартыриб орқага қайтты.. Унинг оёғи тұпға тегиши билан минглаб камералар ҳара-катта түшди. Тұп дарвозабондан чалға, пасты бурчакка тепилди ва Андрада көлтөккә иргиб ташланди. У панжасининг учи билан тұпға тегди, бирок зарбанинг йұналишини үзгартыриша улгурмади. Тұп тұрның киммәрләти, дарваза ичидә туриб қолди. Шундан кейин «Марақана» портлаган вулқонға үхшаб ларзага келди. Пеле дарвазабон әттан ерни чеккалаб үтиб, дарвазага интилди ва тұпни ушлаб, уни ұпа бошлади. Сүңгра голни суратға олған репортёр да операторлар сүмкапарини, штативларни күтариб бир-бируни сурған ҳолда майдонға бостирип кирдилар. Улардан кейин «Сантос» да «Васко-де-Гама» нинг запасдаги үйинчилари ҳам югуришиди. Түсік-ларни забт этиб, յозлаб томошынлар майдонға ташландылар. Полиция уларни тұхтатышига ошиқмайды, чунки полициячиларнинг үзләре ҳам журналистларнинг елқасыда даврани айланғаётган Пеленинг орқасидан қувонч билан чопишарди. Кимдир Пеленинг майкасыдаги аնъянавий 10 рақами ўрнига 1000 рақамини әпиштирип күйди. Стадион чиновниклари ёдгорлик лақвасини михлаш учун «Сантос» кийимхонасынан томон йўл олдилар.

Пелега ўнлаб микрофонлар узатилди. Ҳали ҳам журналистлар елкасида ўтирган Пеле кўз ёшларини артди, ҳамон шовкин қилаётган минбарлардаги иш-қибозларга қайрилиб қараб, қўлларини силкитди. Кейин хириллаган, дудукланган, қандайдир бегона овоз била тез-тез гапира кетди. «Мени бутун мам-

лакат тинглаётган ва томоша қилаётган шу дамларда қўйидагиларни айтишни истардим, дўстлар, келинг, кулбаларда яшаётган камбағаллар, қашшоқлар, оч-яланоч болаларни ўйлайлик! Келинг, ҳаммамиз биргалашиб уларга ёрдам берайлик! Ахир рождество яқинлашашти-ку! Уни қанчадан-қанча киши қаҳатчилик билан кутиб олади. Мен ҳам оч-яланоч бола бўлганман, шунинг учун ҳам очарчилик нима эканлигини яхши биламан. Келинг, оч-яланоч болаларга, етим-есирларга, бутун Бразилия болаларига ёрдам берайлик. Бугунги мингинчи тўпимни уларга бағишлайман!...

Ўйин тугашига яна ўн минутдан зиёд вақт бор эди, бироқ учрашувнинг натижаси ҳеч кимни қизиктирмасди. Ўз елкаларида Пелени кўтариб кирган ишқибозлар «Сантос» кийимхонаси томон ёпирилиши. Равшани, бу учрашув эндиликда ниҳоясига етказилмайди. Кийимхона олдида беҳисоб оломон тўпланди. Улар кулемсираган Пеленинг «Сантос» автобусига чиқишини кутишаётган эди.

Ха, «Маракана» ўз даврида кўп нарсаларни кўрди Унинг «фаҳрий минбар»ларида таникли кино юлдузлари ва валиаҳд шаҳзодалар кибрланиб савлат билан ўтиргандар.

Роберт Кеннеди бу ердан тўппа-тўғри юваниш хонасига югуриб, Пелени қучоқлаб олди. Гарчи у президентлик сайловларигача яшай олмаган бўлсада бу фотосурат унга сайловда қанча овоз келтиришини биларди.

Англия қироличаси ўзининг шарафига «Маракана»да ўтказилган учрашувдан сўнг Пелега «Дўстлик совринини топшириш пайтида ҳаяжонланган фотопортёрлар бу вазиятни акс эттиришга интилиб: «Хой, Қиролича! Қани, сурилчи! Унга яқинроқ тур!» дея қаттиқ овоз билан қичқирилар.

Англия қироличаси учун ҳам, бошқа кўпгина юқори маҳталаб мөхмонлар учун «Маракана»га ташриф буюриш шунчаки бир ҳодисагина эди, холос. Рионинг оддий кишилари учун «Маракана» ўз уйига айланниб қолди. Бальзида бу сўз том маъно касб эти: 1966—1967 йиллардаги даҳшатли тропик жалалар ва сув тошқинлари бутун-бутун кулбали маҳаллаларни ювиб кетганидан кейин бошпанасиз қолган ўнлаб, минглаб камбағаллар «Маракана» минбарларидан паноҳ топди ва бир неча ҳафта жон сақлади.

«Маракана» фақирлар шодлигининг маркази ҳамдир. 1970 йилнинг 30 сентябрида бу ерда энг дилхуш, энг тантанали, яна шуни дадил айтиш мумкинки — энг чиройли футбол томошаси бўлиб ўтди. Мен Бразилия терма командасини жаҳон чемпионатида кўллаб-қувватлаган, олқишилаган ва ҳайриҳолик изҳор этган Мексика ҳалқига миннатдорчилик белгиси остида ўтказилган ўйинни назарда туяяпман. Бразилияликлар Мексика терма командасини ўртоқлик учрашувига таклиф этилар. Гап бу кунги «Маракана» узра кўтарилиган улкан ҳаво шарларига ёзилган «Сенга ташакур, Мексика!», «Уч маротаба чемпионларга шон-шарафлар бўлсин!» деган широларнинг проектор нурида ёритилиб, байрам шоидёнаси касб этганида, ҳарбий оркестрнинг одобсақлаб узлуксиз равишда ўйнаганидагина эмас, ўйк учрашувнинг ўзи ажойиб бўлди. Шу куни Бразилия терма командаси Мексикагада жаҳон чемпионатидан кейин биринчи марта «Олтин маъбуда» забткорлари сифатида ўз муҳлислари олдида ўйнади ва нимага қодир бўлса барчасини кўрсатди! Бу ўйин футбол мусобақаси эмас эди: командалар устидан Дамокллининг маглубияти қиличи таҳдид солмас, ҳеч ким киритиладиган голлар қанчадан бўлиши ҳақида ўйламас эди. Ўйинчилар ватандошларини хушнуд этиш учун майдонга тушдилар. Тўнни ўз хурсандчилиги йўлида ўйнатиш учун ҳам. Бу сеҳргар ва найранг-бозларнинг спектакли, ҳозиржавоб футбол мюзикхолли, цирк масҳаробзилиги ва жилваланган пантомима ўйғунашган қувноқ балет томошаси эди. Тўп ўз хурсандчилиги учун ўйнаётган ёшларнинг оёқларида майдонда тинимизсиз ҳаракат қиласди.

Мексикаликлар дарвозасига ҳазилакмадан 2 тўп киритилди. Кейин чемпионлар олижоноблик билан меҳмонларга ўйин охирида тўп уришга имконият яратиб беришди. Учрашув 2:1 ҳисобида тугади. Ишқибозлар хурсанд ва баҳтиёр ҳолда шошилмасдан тарқалиши. Қўшиқлар эшитилди, барабанлар овози янгради. Аста-секин бўшаган «Маракана» узра бенгалча машҳалалар узоқ вақтгача атрофи ёритди, минбарларда ёқилган байрам гулханларининг ёғдулари эса анчагача милтиллаб турди.

Русчадан Муҳаммаджон КАРИМОВ таржимаси.

БИЗГА КИМ ЁРДАМ БЕРАДИ?..

Мамлакатимизда рўй берадиган буюк ўзгаришлар қайта қуришининг адолатли шамомли туфайли юз берадигани совет кишиларини қувонтирасада, баъзи соҳаларда ғали ҳам қолоқликларни енгизга дастурламал бўла олмаётir.

Бўлиб ўтган ҳалқ депутатларининг сайлови ва съездзи ҳар бир совет кишисидан юксак масъулият талаб этаётган бўлсада, бизнинг «эркатой» раҳбарларимизни ўйқудан ўйгота олмаяпти. Хатирчи спортида «эскича иш услуби» ҳамон ҳокимликни ўз қўлида эгаллаб турибди. Факт ва аниқ далиллар борки, улардан кўз юмишнинг иложи йўқ. Қуйиди биз бир неча далилларни баён қилмоқчимиз. Афсуски, була муммомларимиз олдида денгиздан бир томчи холос. Зора дардимизга шерик бўладиган, уларни бартараф эта оладиган ўтиорак ўйлбошли топилар деган умиддамиз.

17 ноябрда (1988 й) район «Янги ҳаёт» газетаси район спорткомитети раиси С. Ўринов ва район касаба союзлари КСЖ раиси А. Мустафаевлар номига ёзилган «Очиқ ҳат»ни босиб чиқарди. Унга имзо чеккан 44 спортчининг аянчили спортилизни нақадар бепарвонлар, боқи-бегамлар қўлида эканлиги далиллар билан исботланган эди. Қисқа вақт ичиди уларнинг фикрини қўллаб-қувватлаб ўнлаб газетхонлар «Очиқ ҳат»га жавоб ўйлайдилар. Фактлар қанчалик аниқ бўлмасин, на Ўринов ва на Мустафаевлар ҳалқга жавоб беришни ўзларига эп билишмади. Ишларини эса ўша сийқаси чиққан эски усулу давом эттиришмоқда. Мутасадди раҳбарларнинг улардан тиллари қисиқ шеккилли лом-мим дейишмаяпти. А. Мустафаев ҳарийб 10 йилдан бери шу соҳада раҳбар лавозимда ишлаб бирор иш қилганини эслай олмаймиз.

17 декабрда (1988 й) республика телевидениесидағи «Ховлимиздаги стадион» эшиттиришида район спортининг аянчили аҳволи ҳақида жуда кўп гапирилди. Эшиттиришда Ўринов барча ишларимиз «юз» деган ўзининг ҳар ҷар ҷароими маърузасини зўр бериб гапириди. Аммо эшиттириш далилий лавҳалар билан унинг гаплари ёғон эканини ўз кадрларида намойиш этди.

Албатта, таңқид — келажакнинг меваси эканини билардик, бундан улар ҳулоса чиқаришар, ишларини янгича бошласалар керак деб ишонган эдик. Минг афсуски, биз қаттиқ янглишган эканимиз. Яна спортилиздаги муммомлар ҳақида областимиз «Ленин ўйли» газетасининг 14 февраль (1988 й) соида «Асаблар мусобақаси» мақоласида Ўринов иш фаолиятидан лавҳалар келтири-

либ ёзилди. Маҳолада район партия комитетининг 26 ноябрь (1987 й) бюро қарорининг унтуилгани, унда раҳбарликка демократик ёndoшиш ва бошқа бир мунча фикрлар қайтадан эслатилган бўлсада газета ҳамон жавоб кутмоқда ва жуда кўп кутишигаям ишонамиз.

Раҳбарларимиз шундан сўнг «ўч» олишга киришиб кетишиди. Авлалига спорт мактаби районном вакили А. Еқубов томонидан роппоса бир ой обдан текширилди, тренерлар районом биносига чақирилиб сўроқ қилиниб, дўй-пўпса қилинди. Текшириш асосини сўраганларга мужмал алдов жавоби берилди.

Мактаб ўқувчиларининг баҳорги дам олиш таътилида (24-31 марта 1989 й) спорт мактаби ва район комсомол комитети ҳамкорликда ташкил қилган Туркманистон ССРдаги Небет-Дог, ҚҚАССРдаги Тўртқўл, Бухоро обlastидаги Шофиркон ва Риждуон, Навоий, Оқтош шаҳарлари ва бир неча районлардан тақлиф этилган командалар иштироқидаги дўстлик анъанавий «Бойчечак» турнирини район марказидаги «Ёшлик» стадионида ўтказиш кўзда тутилиб, бу ҳақда стадион маъмуряти оғоҳлантирилган эди. Стадион мутасаддилари Мустафаев ва Шариповлар ёш футболчиларни турли баҳоналарни рўяқач қилишиб, стадионга қўйишмади. Иложисизликдан мусобақани ностандарт майдонда ўтказишга тўғри келди. Меҳмонлар эса «катталаримиз»нинг бу «меҳмондўстлик»ларини анча вақт эсларидан чиқаришмаса керак. «Катталар» ўзларининг бу «ютуқларидан» оғизлари қулоқларида юришибди.

Сиз редакция ҳодимларидан раҳбарларимизга партиямизнинг Бутуниттифоқ XIX Конференцияси резолюциясидан қўйидагиларни яна бир бор эслатиб қўйишингизни сўраймиз.

«...Муассаларда ва корхоналарда, партия, совет касаба союз органлари одамларни шахсий масалалари бўйича қабул қилишни ташкил этишини анча яхшилаш зарур. Меҳнаткашларнинг асосли илтимослари ва қонуний талабларини қўриб чиқишдан бўйин тоблаш мансабдорнинг жиддий ножӯя ҳаракати, деб ҳисобланни, бунинг учун унга ишдан то бўшатилишигача бўлган жуда қаттиқ жазо чораси кўрилиши керак».

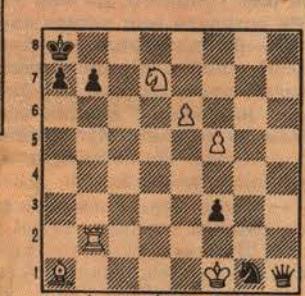
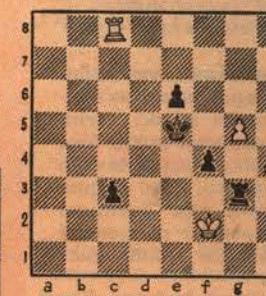
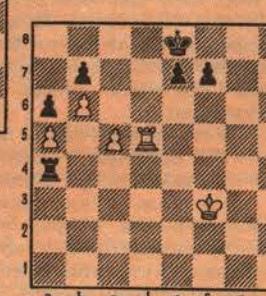
Сизларга умид кўзи билан боқиб ҳатирчилик спортичи ёшлар номидан:

Иброҳим ДАВРОНОВ,
Абдуқодир ЖАЛОЛОВ.
Хатнинг аслига 8 киши имзо чеккан.

ШАҲМАТ КЛУБИ

Мутасадди М. МУҲИДДИНОВ

Конкурснинг нафбатдаги топшириқлари

Сиз қандай ўйнар эдингиз?

Күнглиң

«ПИРТУВАЛ» ЕКИ ЦЕМЕНТНИНГ МАРКАСИ

Хажвия

Очиғи талабаликда бу ҳангамалар бошимга тушар деб сира ўйламагандим. Курс юқорилаб стипендия ҳам бир ҳафтаға чидамай қолді. Аксига олиб отам олдингидек айттанимни индамай өзәвермайды. Яқында кишлодан тағин хомуш қайтдим. «Биз ҳам ўқиганмиз,— деб уришди отам бор-йұғи ўттис сүм бераркан.— Олган стипендиямизга ўзимизни ҳам әлпәрдик, оиланы ҳам боқардик. Сен бұлсан... Етмаса ҳадеб үйга чопавермай ордиқ күнлари ишла! Мехнатнинг айбы йүқ!» Тошкента келган күнимөк ҳамхонам Пардавойни гапга солдым.

— Парда, шаҳарда мардикор бозор бор дейиша-ди, шу ростми?

— Мұхаммад қырқ туради.

— Үзимизнинг малла-я? Зўру!

Мұхаммад симёғочек узун бухоролик курсодо-шилиз, ўзиям ёлғонни сувдек ичади. Шунга «малла-ни күпчилик ёқтیرмайды. Лекин иш тушиб турғач... Бир-икки күн ортидан «малла» демай Мұхаммаджон деб юрдим. Охир у шанба күнин Парда иккимизни «овга» олиб борадиган бўлди. Келишилган куни азонлаб газетага ўралган эски кийимларни қўлтиқка урганча узун-қисқа бўлиб ётоқни тарқ этдик. Одамлар тўп-тўп бўлиб гала-ғовир қилиб турган жойга етиб келганимизда малла бизни бир четта турғизиб тайинлади:

— Сенлар чурқ этмайсанлар, мени «уста» деб чақирасанлар, ҳайми, таомили шундоқ.— Кейин у қаёққадир йўқ бўлиб кетди. «Таомилингдан ўргилдим, — дейман ичимда. Аферист! Алдашни бошлади! Шу ерда ҳам ўзини устун қўяди-я. Лақилат-а. «Уста» миши.— Сўнг одамларга қараб хижолат чекаман.— Дарсни ташлаб бу ерда юр-ганимизни бирор кўриб қолса-я? Еки кутилмаганда бирор танишникигами, курсодошникигами бориб қолсак-чи? Роса томоша бўлуди-да! Секин Пардага қарайман: унинг парвои палак, боя ётоқда оғзига солган резинка сақични ҳамон эзилаяти. Қўлтиғида отнинг калласидек кийимлари. «На-мунча кеккайди? Гўё тўйга бораётгандек». Жаҳ-лим қўзиди.

Мұхаммад қирқ ёшлардаги қотмагина киши билан қайtdi.

— Мана, око, шогирдларим,— деди бизга бар-моқ ниқтаб.— Бир-биридан қўли гул йигитлар. Иши қотиради. Қишлоқда ўсишган.

Малланинг бизни бозорга солиб мақташига га-шиш келди. «Нима, биз ўтмай қолган молмидик!»

— Кеттик,— деди бизга зимдан қараб бўлгач.

— Мошин бор.

Бораётб Мұхаммад бизга пичирлади: «Зўр иш, осон, кунига ўн бешданга кўндирилдим, бугун-эрта ишлаймиз!» «Икки ўн беш бир ўттис,— Мұхаммаднинг айтгандарини ичимда такрорлайман.— Отамдан насиҳат өшитиб пул олгандан кўра шуни-си ҳам дурустга ўшайди!»

Мошин — автолавка экан. «Уста» лип этиб каби-нага чиқиб олди. Лавка ичиде Парда иккимиз бир-бири мизнинг овозимизни өшитамиз холос. Тағин на бир ўринидиги, на бир ушлайдиган жойи бор. Оёқ остидаги беш олтита картошка биздан баттар у ёк—бу ёққа урилиб асаби бузади. Дам уларни босиб олиб сиргалиб йиқиламиш, дам бошимиз бортга урилади, дам бир-бири мизнинг оғимизни эзиз инграймиз. Мошин эса борган сайин маст одамдек тебраниб ўйл босяпти.

— Парда, бу зинданда яна қанча юрамиз-а, дейман хунобим ошиб.

— Билмадим, — деди у гапни чўзиб.

— Малла боплади, аммо!

— Шунака, пул топиш қийин,— Парда кулади. Мен сўкинаман: «Малла — маймун!»

Келган жойимиз янги курилаётган маҳалла экан. Малла чанг босган баҳарамизга қараб хи-ринглайди. Хусуматим ошиб унга ўқраяман.

— Куйдирган калладек иржаяверма! Ундан кў-ра айт: бу ер шаҳарми, қишлоқ?

— Иби, ҳалқа йўл ҳам беш чақирим ортда қол-ди-ку.

— «Хиши,— дейман хаёлан.— Бу ерларда таниш учрамайди».

Шоффёр Мұхаммадга нималарни дир тайинлаб ишга кетди. У қўли кўксиде «бажону дил, око, айттанингиздек қиласиз» деб бидирллаганча уни кузатиб қолди. Шоффернинг хотини думалоқдан келган паканагина аёл негадир бизга ишончизиз қарай-қарай чой дамлаб берди.

— Пиртувал қуямиз,— деди малла чойдан кейин.

— Пиртувал! Нима у? — ҳайрон бўлдим.

— Тротуар! Бу ердагилар шунака деркан.

— Об-бў! — Парда ҳам энди жилмайиб қўйди.

Кийимларни алмаштириб иш бошладик. Ҳовли ўртасида лоёқ, унинг ёнида шағал, айвонда бир қоп цемент, кранда сув. Пича яхшигина ишладик, бироқ... Цементни шағалга араплаштириб «раствор» тайёрлаш хусусида тортишиб қолдик.

— Бизда шағал уюлиб устига цемент сепилади-да, аста сув қўшиб қориширилди,— дедим мен.

— Майли сен айтгана қиласиз,— деди Парда.

— Аммо цементни қанчадан қўшамиш?

— Бир замбарга бир пақир.

— Таги мўл,— деди айвондаги қопларга имлаб «уста».— Икки сатилдан қўшаверамиз, иш чирой-ли чиқади.

Бир о ишлагач таклиф қилган усул шерикла-римга ёқмай қолди.

— Бунакаси қийин экан,— деди Мұхаммад.

— Сирдарёча қилайлик,— деди Парда,— ша-гални лоёкка ёйиб, устига цемент сепамиз-да, бир йўла «растворни» тайёрлаб олиб, шартта лоёкни ағдарамиз-қўямиз. Бу осон!

Сирдарёчасига «раствор» тўла лоёкни даст кў-тариб ағдаришнинг ўзи бўлмас экан. Тезда ҳам-мамиз елкамиздан нафас ола бошладик. Сўнг «уста» иккимиз «усулингдан ўргилдик» деб Пардага ёпиша кетдик. Жанжалимизни қўрибbekанинг ка-палаги учди.

Мұхаммаднинг бир чеълак цементга бир чеълак шағал қўшиб оз-оздан «раствор» тайёрлаш тех-нологияси ҳам тезда жонга тегди. Ҳуллас туртишиб-суртишиб тушлика чиқдик. Қорин тўйгач, Парда менга тегишида: «Бойиб қолсанг биринчи бўп кимни кинога оборасан? «Инъяз»даги Хонзоданими ёки филфакдаги Дилшодани...А?»

Тушдан кейин ишнинг пачаваси чиқди: пиртувалнинг боя фаронача қилиб куйган жойимиз ҳам, сирдараёча ҳам, ҳатто буҳорачаси ҳам аёз еган тарвуздек ёрилиб кетган эди. Энди бир-бири мизни ростмана сўка бошладик. Опаҳонимиз ортиқ чидолмади, шартта ўчқодаги ўтга бир чеълак сув куйди-да, қаёққадир гумдан бўлди. Биз муросага келиб ишин ташлаб ёриқларни ямашга ўтдик. Лекин бу пиртувал қургурнинг бу ёгини ямасак, у ёги ёрилади, одамни шарманда қилиб.

Бир вакт дарвоза рўпарасидан таниш машина тўхтади. Шу орада Мұхаммад кўринмай қолди. Шоффернинг кайфияти ёмон эди. Хотини ҳабар берган, кўнглимдан ўтди. У тўғри бориб айвондаги қопларни санади, сўнг ишимишга бир кўз юргутириди-да:

— Уста қани? — деди жаҳл билан.

— Шу ерда эди,— деди Парда.

— Мұхаммад, ҳо, Мұхаммад! — чақирдим мен. У ерда ҳам, кўкда ҳам йўқ эди. Аллақачон қуёнин урибди. Шоффер бизга ўшқира кетди.

— Умрингда цемент қўйғанмисанлар ўзи? Бутун ҳовлига етадиган цементни ўн метр пиртувалга ишлатиб бўпсанлар-ку! Цементнинг маркасини билмайсанларми, а? Ахир бу энг олий нав кўк цемент-ку? Тоннаси полон пул туради. Ҳе, ўша

пули кўймаган, бели оғримаганлар! Бир курак шағалга бир чеълакни қўшасанларми? Челак ҳам кошкин кичик бўлса. Тўлайсанлар энди!

Юрагим «шув» этиб кетди. «Ана холос, пиши гилос! Мана сенга бир кунингга ўн беш сўм! Мана сенга Хонзода-ю Дишодани кинога етаклаб кўнглини овлаш! Ҳозир бу одам хиннайнганд бўғса эрта-индин оладиган стипендиянгни ҳам кўк цемент эвазига келтириб берасан! Ахир бу «маркаси улур» — кўк цементнинг нархи ҳам осмонда экан. Вой, ярамас, малла-ей, ҳеч балони билмаскансан «уста» бўп нима қилярдинг! Элдан бурун жуфтакни ростлагани-чи...»

Шоффёр пиртувалнинг у ёқ бу ёгини чамалаб жигибийрон бўлиб турганда секин-секин тисари-либ илгақдаги тоза кийимларни қўлтиқида уриб чала битган уйнинг десадасидан тап-тап ташлаб дала томондан қочиб қолдик. Парда тинмай хансирад, менинг ҳам нафасим бўғзимга тиқиларди. Узоқдан шоффёр бурқисиб сўкинарди. «Э, гўддайиб ўғсан ҳом ошқовоқ қишлоқилар! Ҳали қараб тур, қўлга ту-шаснлар!»

Бир пайт дарё бўйидан чиқиб қолибмиз. «Келес-ку!» Ортимизга қарасак қишлоқ кўринмайди. Ювингик, кийимларни алмаштиридик. Пайкалда ишлайдиган одамдан йўл сўрадик.

— Ҳу ўша, сизлар югуриб келган қишлоқдаги катта йўлдан шаҳарга автобус ўтади,— деди. Шошганимиздан тескари томонта қочибмиз. Қишлоқни четлаб ўтиб йўлга чиқмоқчи бўлдик. Ҳолдан тойганимиздан қўлтиқидаги эски кийимлар ҳам тошдек оғир туюлади. Қорин ҳам ўлгудек оч. «Ки-рамизми?» Пардага рўпарадаги узумзори кўр-сатдим. У ҳам зўрга турган экан. Оғизимиз кулоги-мизда отнинг овози эшитилди, кейин ўзи кўринди. Қопкора эшшадек иш дунёни бузгудек бўлиб биз то-монга чопиб келяпти. Қаердан маддад келди, бил-маймиз шундай қочибмизи бир вақт ҳалқа йўлда турибмиз. Узоқдан университетимиз баланд биноси шундоқ қўзга ташланиб турарди.

— Сенларга қўшилиб расво бўлдим,— дедим аламим ошиб, кўрқкан олдин мушт кўтарар қаби-лида.

— Ия, фикр кимдан чиқсан! Фикр!— баланд келди Парда.

— Э, фикр қилмай мен ўлай, фикримга қўши-май сен ўл!

— Малла-чи?

— Ҳали кўрсатаман унга! «Уставбуармон!» Мана энди пахтага оборадиган кийимлардан ҳам аж-ралдик.

— Кўнглинг иккикат хотиндек узум тусамаган-да...

— Қайтиб борамизми?

— Ахмогинг йўқ, итга қопилиб киркта укол ей-диган. Садқаи сар!

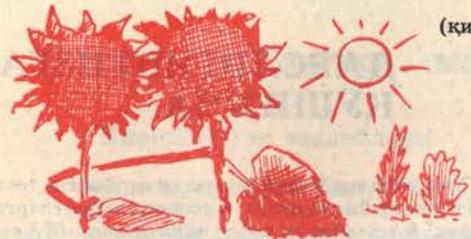
Қош қорайганди сурдаби ётоққа келдик. Боп-лаб ўч олайлик десак, Мұхаммад хонасини ичдан қулфлаб олибди. Минг таққилатсак ҳам очмади. Алламим ошиди. Мана сенга пешона тери билан пул топиш... маллага қўшилиб «пиртувал»га бориш... Уни-ку кимлиги маълум-а, лекин бу «сифати улур» — кўк цементнинг маркаси қанақа экан-а?..

Адҳам ДАМИНОВ

Бир қайнови ичидагаплар

Кечагина сув қилиб ичиб олган сўзлари бугун туткич бермай қочарди.

(қиссадан)

Кўчанинг ўнг четида иккى кунгабоқар худди келин-куёвлардек бошини эгиб туради.

(лавҳадан)

Куртхонага кирдик. Куртлар алланималар ҳақида «шитир-шитир» қилиб гаплашарди.

(сухбатдан)

Зоҳиджон ХОЛБОЕВ
Иштихон районидаги 39-мактаб ўқувчиси.

* * *

Бугун мактабимизда сахийлар ва хассислар ўртасида конкурс бўлади.

(мактабдаги эълон)

Ичкилик — бу иллат, ичкиликни йўқотиш керак, ўртоқлар! Энди ўн беш минут танаффус. Чан-кағанлар ичиб келсин.

(минбардаги нотиқ сўзидан)

Мен бир вагон дафтар олиб қўйдим.

(хотинлар гапидан)

Бугун клубда «Сеними, шошмай тур, бўри» деган кино бўлади.

(афишадаги эълондан).

Шавкат РАЖАПОВ,
Хўжаобод районидаги
43-мактабнинг 8-синф ўқувчиси.

— Институтга кирдингми?
— Киролмадим. Сен-чи?
— Мени дадам киришга қўймади.

Рассом Ҳабибулло РАҲМАТУЛЛАЕВ

— Сизда «генерали»дан топилмайдими?
— Йўқ! «Минерали» дан бор!
(Пиёниста билан сотувчи сухбатидан)

Озода САЙДМУРОДОВА,
Бахмал райони

ЎЙЛАНИШ ҲАНГОМАСИ

Ҳажвия

Ўйланиш ҳар йигитнинг бошида бор. Товушим йўғонлашиб, соқол-мўйловим сабза уриб қолганини кўриб дадам ўйланасан, деб колди. Бузрукворнинг амри војиб — рози бўлдим. Сўнг ўйга чўмдим. Хўш, ўйландим ҳам дейлик. Кейин-чи?.. Мана олдимда кели бола. Нима қиласиз? Тўғри, ойна жаҳонда бунақ нарсаларни кўп кўрсатишган. Лекин бизнинг ўйда... Айтайлик, телевизорда ажойиб кино кетялти. Бош қаҳрамонлар — севишиганлар не-не қийинчиликларни енгиб муҳаббатга етишадилар. Елғиз қолгач бир-бирларига термулишади, термулишади... худди шу пайт кутилмагандага дадамнинг зўраки йўтуни тутади. Бундан ҳаммамиз чўчиб тушмази. Тўққизинчи синфда ўқиётган синглум хозиргина дамлаб келган чойни янгилаш учун югуради, онам дарров топ-тоза дастурхонни артишга тушади. Бундай пайтда барча қатори менинг ҳам ўз «вазифам» бор — лик этиб ўрнимдан тураман-да, ҳовлига чиқиб қорни тўқ Олапарга овқат тутаман ёки йигилиб қолган ахлатни бир жойга тўплаб кўчага чиқиб ўзи йўқ ахлат машинадан хабар оламан. Дадамнинг ўзи эса эски газеталарга ёпишади. Бир оздан сўнг ҳаммамиз совуган ошнинг тепасига келгандай яна телевизор атрофига йириламиш. Лекин мени жа гўл экан деб ўйламанг. Уша кинони ишидан игнасиғача биламан: йигит ва қиз бир-бирларига термулади, термулади, термулади... аста яқинлашадилар. Қиз йигитнинг қўксига аста бош қўяди. Йигит унинг соchlарини силайди. Қиз бошини хиёл кўтаради ва улар ўшишадилар... Қарабисизка, тўққиз ою, тўққиз кундан кейин (у ёғини мактабда ўқилган одам анатомиясидан биламан) полвондай ўғил ёки тугмачадай қиз тугилади. Хўш, бунинг нимаси уятли? Ҳеч қандай йўталга ҳожат ўйқ. Булар фантилида ҳаёт учун кураш — инсон ҳаётининг давомийлик қонуни-ку! Э, гап ўйланашим ҳақида эди-я. Ҳуллас ўйдагиларнинг маслаҳатидан кейин келинлик чеки дадамнинг собиқ синфдошининг қизи Фирузага тушди. У билан шанба куни Хадрадаги фаввора ёнида учрашадиган бўлдик. Учрашувга у етти тепкилил атлас кўйлакда, мен оқ кўйлак ва қора шимда чиқарканман.

Фаввора ёнида тургандум узоқдан атлас кўйлакда товланганча «менинг маликам» пайдо бўлди. Уни дарров танидим. У ҳам мен томон юри. Уни биринчи бор кўраётган бўлсан-да, вужудим ёнади. Фирзуа! Бунча исми жисмига монанд бўлмаса! Келажакда мен уни Фирузабону деб атайман.

— Салом Фирзуа, яхши келдингизми, — дедим секин, унинг ёнига бориб.

— Салом Баҳодир ака, раҳмат, яхши келдим, — деди у одоб билан ерга қараб.

— Менинг исмим Баҳодир эмас, Бахтиёр.

— Ростданими, кечирасиз. Яхши эшитмаган эканман.

«Балли, — ўйладим ичимда, — яхши эшитмаганда қайта сўрамабсанки, демак уятчансан! Уялиши билган оқ кўнгил бўлади.»

Озроқ айландик. Ҳайрлашув чоғига келгуси учрашув жойи ва вактини белгилаб олдик. Уйга оғзимнинг таноби қочиб қайтишимданоқ дадам Фирузабонунинг менга ёққанини билиб хурсанд бўлди.

Орадан уч кунча ўтди. Мен учун ҳам, Фирузабонун учун ҳам бахтили кунлар бошланган эди. Дадамнинг собиқ синфдоши тўйга розилигини билдирибди. Бир куни ўзлари бизнисига келиб колдилар. Танимасдим, ўйдагилар айтишиди. Дадам собиқ синфдоши билан узоқ сухбатлашгач, мени чакириб қолди. Оддиларига бордим.

— Бахтиёр, қайнотанг билан сўраш, — деди дадам.

— Ассалому алайкум, — дедим секин.

— Қанака Бахтиёр, Баҳодир эмасми, — деди собиқ синфдошлари алик ўрнинг ранги кув ўчиб.

— Йўқ, ўғлимнинг исми Бахтиёр. Мен сенга буни илгари ҳам айтганман-ку.

— Ростданими, — собиқ синфдош менга синчиклаб разм солди. — Фирзуа учрашаштган йигитнинг исми Баҳодир экан.

— Сан тагин олифтагарчилик қилиб исмингни Баҳодир демабидидинг, — дадам сўнгти умидда менга юзланди.

— Иў-ўк, отим Бахтиёр бўлгандан кейин Бахтиёр дейманди. Мен Фирзуа билан уч марта учрашдим. Уйигача кузатиб қўйдим. Самарканд дарбозада туар экансизлар.

— Самарқанд дарбоза, буниси яна нимаси? Ахир бизларники Чигатой дарбозада-ку! — собиқ синфдошлари жаҳл отига минди.

— Ҳозирги ёшлигарга хайронсан, оғзидағи лукмани бирорга олдириб ўтиради. Дарбозани фарқламайдиган аҳмоқ! — деди дадам тутокиб. Мен

хайрон бўламан: севига дарбозанинг нима алоқаси бор? Асли, бўёғи қизиқ бўлган экан: ўша кунги илк учрашувга дадамнинг собиқ синфдошининг кизи ўн минут кечикиб келиди. Бу вақтда биз менинг Фирузабонум билан аллақачон хиёбонда сайр қилиб юрар эдик. У Фирзуа ҳам тўғри келиб оқ, кўйлак, қора шимдаги йигитга юзланиди. Йигитнинг учрашуви ҳам Хадрадаги фаввора олдига белгиланган, учрашадиган қизининг исми Фирзуа экан. Улар ҳам авал бир-бирларини кўрмаган эканлар. Орадаги фарқ шуки, у йигитнинг исми Баҳодир бўлиб, унинг дадаси учрашиши керак бўлган қизининг отаси билан собиқ синфдош эмас эканлар. Шундай қилиб мен Баҳодирнинг Фирузаси билан, у эса менга мўлжалланган Фирзуа билан кетиб қолибмиз. Лекин биз улар билан кўришдик. Улар ҳам биздек тасодифдан минг бор рози эдилар. Ҳуллас, аҳдимни эшитиб дадам бақира кетди:

— Ҳой ярамас бола, ман сани дуч келган Фирзуа билан қўшиб қўймайман. Даданги ўзингга ўхшаган ландовур деб ўйлама! Ман синфдошимни бутун уруғ-аймоги-ю етти пуштигача биламан. Уларнинг таги тоза. Ким билади, сан қўчадан топиб олган қиз қанака оиласдан эканлигини.

Эртаси куни Фирзуа бону билан яна учрашдик. Тушкни кайфиятимни кўриб у ҳол сўради.

— Э-э, дадам ҳар хил гапларни айтиби... — дедим бўшашиб.

— Узимам ўйловдим. Бизникидаям шунақа бўлди. Сиз нима дедингиз?

— Мен нима дердим, шу Фирузадан бошқасига уйланмайман дедим.

— Тўғри айтибисиз. Вуёғи ўзимизга боғлик.

Ҳуллас куз оқшомларининг бирида тўйимиз бўлди. Тўйга ким келди, ким кетди, фарқигаям бордайман. Энг кераклиги Фирузабонум ёнимда. Энди у мен билан бир умр бирга! Тўй тугаб ётоқга кирдик. Иккимиз ёлғизмиз... у менга қараб жилмайди. Мен унга яқинлашдим. Бир-биримизга узоқ тикиламиз... у бошини елкамга қўйди, мен унинг қора соchlарини силлашдим... Ва шунда мен... чўчиб тушдим. Назаримда дадам ҳовлида худди телевизор кўраётган чордаги каби каттиқ йўталгандай бўлди.

— Ҳа, нима гап, — деди охиста сўради Фирузабонум.

— Дадам йўталгандай бўлдими?..

Фирзуа ўзига хос ҳаҳолаб кулганча елкамга кайта бош қўйди...

Суннат АЗЛАРОВ
Тошкент

Сиёсат ҳақида

(Ҳазил)

Сиёсат бу — кўп нозик нарса,
У билан ўйнашиб, қийналма.
Сиёсатга тегма қиз бола бўлсанг,
Ўғил бола бўлсанг, ўйланма.

Баҳодир ИСОМОВ

Муҳаббат «Қурбони»

(Ҳазил)

Иигит севар эди бир гўзал қизни,
Тасаввур этмасди ҳаётни усиз.
Доим мактуб битса ўша дилдорга,
Такрорларди: «Жоним, ўламан сизиз!»
Эҳ, қиёв боқмади шафқатсиз санам,
Бечора ошиққа бўлди кўп қийин.
Бардош қила олмай айрилиқка у
Кўз юмди олтмиш йил ўтгандан кейин.

Муқимжон ҚОДИРОВ

АБУЛ ВАФО БУЗЖОНИЙ

ДАРСЛИГИНГИЗГА
ҚУШИМЧА

Х аср Бағдод математика мактабининг йирик намоёндаларидан бири Абул Вафо Мұхаммад ал-Бузжонийдир. Бузжон Хирот билан Нишопур орасида (ҳозирги Туркманистан ССРнинг Күшкүч шаҳри яқинида) жойлашган шаҳар бўлган. Абул Вафо 940 йили шу шаҳарда туғилган.

Х асрда Бағдод араб халифалигининг поятхати, ўша даврнинг маданияти ва фан маркази бўлгани учун фанга қизиқкан Абул Вафо ҳам Бағдодга ўқишига келган ва шу ерда яшаб, ижод қилиб қолган. У Бағдодда 998 йили вафот этган.

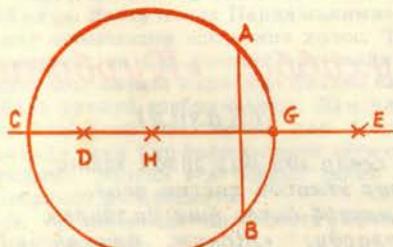
Абул Вафо грек геометрларининг асарларини араб тилига таржима қилган ва шарҳлаган араб мамлакатлари олимларидан энг кейинги хисобланади. У Герон (э. о. I аср), Гиппарх (э. о. II аср), Диофант (э. о. III аср)ларининг асарларини таржима қилган ва шарҳлаган. Шунингдек, буюк ўзбек математиги Мұхаммад Хоразмий (783-850) нинг «Ал-жебр ва мукәబала амалларидан кискача китоб»ига ҳам шарҳ ёзган. Аммо бу таржима ва шарҳлар бизнинг кунларгача етиб келмаган. Унинг бизгача етиб келган асарлари орасида энг машҳурлари иккита: биринчиси — «Хунармандлар геометрик ясашлардан нималарни билишлари зарурлиги ҳақида китоб», иккинчиси эса «Ўлпон йигувчилар ва котиблар хисоблаш санъатидан нималарни билишлари зарурлиги ҳақида рисола».

Абул Вафонинг биринчи китоби форс тилига ҳам таржима қилинган. Таржимани Абу Исҳоқ ибн Абдулло бажарган. Баъзи математика тарихчилари Абул Вафонинг геометрик ясашларидан Хинд математикларининг ясашларига ўхшаш ясашлар борлигини таъкидлассади. Шундай бўлиши мумкин, қадим-қадимлардан бошлаб, араб мамлакатлари халқлари, жумладан, Урта Осиё халқлари Ҳийдистон билан алоқада бўлиб келган. Юқоридаги факт улар орасида математик алоқалар ҳам бўлганлигидан далолат беради. Абул Вафо «Хунармандлар геометрик ясашлардан нималарни билишлари зарурлиги ҳақида китоб»и да 176 та турли хил ясашларни бажарган. Улар ўз бир бобга жойлаштирилган.

Биринчи бобда автор чизич, циркуль ва гўния ҳақида гапиради, тўғри бурчакни қандай ясаш лозимлигини, кесманинг учидан перпендикулярчиқаршини кўрсатади ва ниҳоят, берилган бурчакни тўғри бурчак эканига қандай қилиб ишонч ҳосил қилишини айтади.

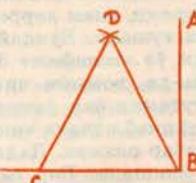
Иккинчи бобда, ҳозирги геометрик ясашлар тили билан айтилганда, энг содда геометрик ясашларга тўхталади. Автор уни биринчи навбатда билиш лозим бўлган принциплар деб атайди. Унда, берилган кесма ва ёйни тенг иккига ажратиш, берилган кесмани-берилган бўлакларга ажратиш, бурчакни тенг иккига ажратиш, берилган бурчакка тенг бурчак ясаш, берилган нуқтадан берилган тўғри чизиқка параллел тўғри чизиқ ўтказиш, маркази номаътум доиранинг марказини топиш каби масалалар бор.

Абул Вафо охирги масалани қўйидагича ечади: «Доира айланасида иккита А ва В нуқталарни белгилаймиз ва АВ масофа билан иккита тенг ёйлар ясаймиз, улар Д ва Е нуқталарда кесишади. ДЕ чизиқни ўтказамиз ва уни айланади билан С хамда G нуқталарда кесишгунча давом эттирамиз, сўнгра GE кесмани H нуқтада тенг иккига ажратамиз. У ҳолда H нуқта доиранинг маркази бўлади» (1-расм).

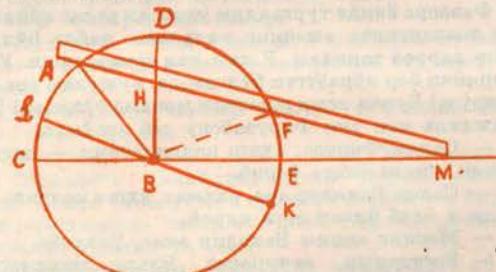
Шу бобдаги ўқувчилар учун қизиқ масалалардан тўғри ва тўғри бурчакдан кичик бурчакларни тенг уч қисмга ажратиш масалалари хисобланади. Қўйида ана шу масалаларнинг Абул Вафо берган ечимларини келтирамиз.

Тўғри бурчакни тенг уч қисмга ажратиш: «Агар ABC тўғри бурчакни тенг уч қисмга ажратиш лозим бўлса, BC чизиқда DBC тенг томонли уч бурчак ясаймиз. У ҳолда ABD бурчак тўғри бурчакнинг учдан бирига тенг бўлади, колган DBC бурчак эса тўғри бурчакнинг учдан икки қисми. Бу унинг чизмаси». (2-расм).

Абул Вафо масалани тўғри ечганми? Уйлаб кўринг-чи?

Тўғри бурчакдан кичик бурчакни тенг уч қисмга ажратиш: «Агар берилган ABC бурчак тўғри бурчакдан кичик бўлса, В нуқтани марказ қилиб, ВА масофа билан ВAC доиранинг чизамиз. ВD ни BC билан тўғри бурчак ҳосил қиласидаги қилиб жойлаштирамиз ва СВни доира айланаси билан Е нуқтада кесишгунча давом эттирамиз. Чизични А нуқтага қўймиз ва уни СДЕ доира айланаси бўйича ДВ перпендикуляр ва ДЕ ёй орасидаги НF чизик ДВ чизиқка тенг бўлгунча ҳаракатлаттирамиз, бунда чизич А нуқтадан тойиб кетмаслиги керак. Сўнг EF га тенг ЕК ёйни ясаймиз, КВни ўтказамиз ва у а нуқтада доира айланаси билан кесишгунча давом эттирамиз. У ҳолда ABC бурчак ABC бурчакнинг учдан бирига тенг бўлади. Сўнг АВ бурчакни тенг иккига ажратамиз. Бу унинг чизмаси» (3-расм).

Келинг, ўзимизда бор билим билан Абул Вафо бу масалани тўғри ечганми ёки йўқми, текшириб кўрайлик. Бунинг учун чизмадаги F ва B нуқталар туаштирилган деб фараз қиласиди, BFM ҳамда MVA учбурчакларни қараймиз. Бу ҳолда BFM учбурчакларни тенг ёнли бўлиб, унинг асосидаги В ва M бурчаклари тенг. BFA бурчак BFM учбурчакка нисбатан ташки бурчак ва у В ҳамда M бурчакларнинг йигиндисига тенг. Энди AFB учбурчакни қараймиз, у ҳам тенг ёнли ва асосидаги A ва F бурчаклари ўзаро тенг. Берилган ABC бурчак эса MVA учбурчак учун ташки бурчак ва у BMA ва MAB бурчакларнинг йигиндисига тенг. Бошқача, $\angle ABC = 3 \angle FBM, \angle MBC = 1/3 \angle ABC$.

Абул Вафо ясашни тўғри бажарган экан.

Китобнинг кейинги бобларида тенг томонни фигуранлар ясаш (масалан, томони берилган мунтазам ўнбурчак ясаш,) доирага ички чизилган мунтазам фигуранлар ясаш, фигуранларга ички ва ташки айланалар чизиш, бир фигурага ички бошқа бир фигурани чизиш, учбурчак ва тўртбурчакларни бўлакларга ажратиш каби масалалар қаралади.

Ўқувчилар учун қизиқ бўлган боблардан бири квадратларни яна квадратларга ажратиш ёки квадратлардан яна квадрат ясаш хисобланади.

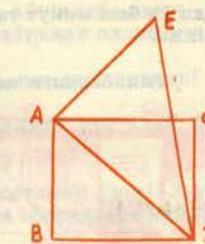
Биринчи хил масалаларнинг ўзи иккига группага бўлинади. Биринчи группа: Агар квадратлар сони п квадрат сон бўлса, яъни $n = a^2$ бўлса, масала осон ҳал қилинади. Агар $n = a^2 + b^2$ бўлса, масала кўйидаги алгебраик алмаштиришга асосланади: $a^2 + b^2 = (a+b)^2 + 4ab/2$. Бундай масалаларни кўйидаги турларга бўлиш мумкин: 1/ берилган квадратнинг сондаги квадратларга ажратиш; 2/ квадрат сондаги квадратлардан квадрат ясаш; 3/ квадратларнинг сони иккита тенг квадрат сондан иборат квадратлардан квадрат ясаш; 4/ йигиндиси иккита тенг бўлмаган квадратлардан иборат маълум сондаги квадратлардан квадрат

ясаш; 5/ квадратни квадратлари сони иккита тенг квадрат сонлар йигиндисидан иборат квадратларга ажратиш; 6/ квадратни сони иккита тенг бўлмаган квадрат сонлар йигиндисидан иборат квадратларга ажратиш.

Абул Вафо бу масалаларнинг кўпчилигини жуда содда қилиб ечган, ҳатто Пифагор (э. о. VI аср) теоремасидан ҳам фойдаланмаган.

Абул Вафо қарagan иккича группа масалаларда содда қилиб ечган, ҳатто Пифагор (ж. о. VI аср) кита квадрат соннинг йигиндиси кўринишда тасвирилаб ҳам бўлмайди. Бундай масалаларни ечишда Абул Вафо Пифагор теоремасига муроjaат қилади.

Ана шундай масалалардан бири учта тенг квадратдан квадрат ясаш. Бу ҳақда Абул Вафо кўйидагиларни ёзди: «Биз ҳар бири ABCD квадратга тенг учта квадратдан квадрат ясамокчимиз. АД диагонали ўтказамиз, у ҳолда АД иккита тенг квадратдан ясалган квадратнинг томони, сўнгра А нуқтадан АД чизиқка АСГа тенг АЕ перпендикулярни туширамиз, Е ва D нуқталарни туаштирамиз. У ҳолда ED ҳар бири ABCD квадратга тенг учта квадратдан тузилган квадратнинг томони бўлади. Бу унинг чизмаси» (4-расм).

Масала тўғри ҳал қилинганми? Уйлаб кўринг.

Абул Вафонинг иккичи асари «Ўлпон йигувчилар ва котиблар хисоблаш санъатидан нималарни билишлари зарур» деб аталади. Бу асар еттига китобдан иборат, ҳар бир китоб ўз навбатида еттига бобдан иборат, ҳар бир боб бир неча бўлимдан тузилган. Китобларнинг мазмуни кўйидагича: биринчи китоб турли хил касрлар ҳақида, иккинчи китоб касрларни қўшиш, айриш, кўйайтириш ва бўлиши ҳақида, учинчи китоб текис фигуранлар ва масофаларни ўлчаш ҳақида, тўртнчи китоб турли хилдаги ўлпонлар ва уларни хисоблашга доир амаллар ҳақида, бешинчи китоб туйлар подаси, галла, ер ва уларни тақсимлаш ҳақида, олтинчи китоб савдо, олтинлар ва тангларни алмаштириш ҳақида, аскарларга ҳақ тўлаш, олтин буюмлар ва кийим-кечаклар ҳақида, еттинчи китоб савдо-сочида учрайдиган сонлар устида амаллар бажарни тўғрисида.

Бундан ташкиари Абул Вафо $x^3 = a, x^4 = a, x^4 + ax^3 = b$ кўринишдаги тенгламаларни геометрик ясаш билан ҳам шугулланган. Шундай бўлиши мумкин, чунки тенгламалар илдизларини геометрик ясаш билан жуда кўп араб математиклари шугулланишган.

У Архимед (э. о. 287-212)нинг «Доирани ўлчаш ҳақида» ги асарини ўрганиш пайтида айланана узунлигининг унинг диаметрига нисбати билан, яъни π сонининг аниқ кўйиматини хисоблаш билан кизиқиб қолган. Унинг кўйиматини доирага ички мунтазам 720 бурчаклик чизиш билан топган. Абул Вафо хисоблашига кўра $\pi = 3,14156815$. Ҳозир эса биз π ни $3,14159265$ га тенг деб оламиз. Демак, π нинг ҳозирги кўйимати билан Абул Вафо топган кўйимати фарқ $1/400\,000$ га тенг.

Абул Вафо тригонометрия соҳасида ҳам катта кашфиёт қиласан масалаларни хисобланади, у текис ва сферик учбурчаклар учун синуслар теоремасини, яъни

$$\frac{\sin A}{a} = \frac{\sin B}{b} = \frac{\sin C}{c} = 2R$$

$$\frac{\sin a}{\sin A} = \frac{\sin b}{\sin B} = \frac{\sin c}{\sin C}$$

формулаларни биринчи бўлиб исботлаган.

Сиртқи математика олимпиадаси

Биринчи тур жавоблари

(«Еш күч», 1989 йил, № 9)

1. $n^5 - n = (n-1) n (n+1) (n^2 + 1)$ шаклида ёзиб оламиз. Учта кетма-кет натуран сонларнинг кўпайтмаси 2 ва 3 ларга бўлинганлиги учун уларнинг кўпайтмаси олтига ҳам бўлинади. Бундан $(n-1) n (n+1)$ кўпайтма олтига бўлинни келиб чиқади. Энди берилган сонни бешга бўлинишини кўрсатиш кифоя. Агар $n=5$, $n=5-1$, $n=5+1$ бўлса, у ҳолда берилган сон бешга бўлиниши равшан. $n=5 \pm 2$ да эса $n^2 + 1 = (5 \pm 2)^2 + 1 = 5(5^2 \pm 4k + 1)$ бўлганлиги учун $n^2 - n$ сони бешга бўлинади. Демак $n^5 - n$ сони ўзаро туб сонлар 5 ва 6 га бўлганлиги учун, уларнинг кўпайтмаси 30 га ҳам бўлинади. Шуни исботлаш керак эди.

2. $x^3 - y^3 = 37$, бу ерда x ва y излангаётган натуран сонлар. У ҳолда: $(x-y)(x^2 + xy + y^2) = 37$.

Бундан $x^2 + xy + y^2 = 37$, $x-y = 1$ эканлиги келиб чиқади. Ҳосил бўлган системани натуран сонларда ечсан $x=4$, $y=3$ келиб чиқади.

Демак, $37 = 4^3 - 3^3$.

3. Учбуручакнинг энг кичик томонининг узунлигини а см десак, у ҳолда масала шартига биноан қўйидаги системани ёзиб олиш мумкин:

$$\begin{aligned} a_2 + (a+2) &> a+4, \\ a + (a+2)^2 &< (a+4)^2 \end{aligned}$$

Бу системани ечиб ани 3, 4 ва 5 см бўлишини топамиз.

4. Ток сондаги ток сонлар йигиндиси тоқ сон, жуфт сондаги ток сонлар йигиндиси эса жуфт сон бўлади. Жуфт сонларнинг исталган сондаги йигиндиси жуфт сон бўлади. Марслекларнинг барча кўллари банд бўлиб қолганлиги учун, улар қўлларнинг йигиндиси жуфт сон эканлиги келиб чиқади. Юкоридаги мулоҳазаларга биноан тоқ кўлларни марслеклар сони жуфт бўлар экан.

5. $a+1 = a^2 + ab + bc + ca = (a+b)(a+c)$

Худди шунингдек қўйидагиларга эга бўламиз:

$$\begin{aligned} b^2 + 1 &= (a+b)(a+b), \\ c^2 + 1 &= (a+c)(b+c). \end{aligned}$$

$$U\text{ холда } (a^2 + 1)(b^2 + 1)(c^2 + 1) = (a+b)^2(b+c)^2(c+a)^2$$

бўлиши келиб чиқади. Шуни исбот қилиш керак эди.

Бадридин РИХСИЕВ
Тошканбай ҚУРГОНОВ

40 S=S+cos(X*PI/180)

50 NEXT X

60 PRINT S

70 END

(натижаси: S=0,981781)

Энди, кўпайтмаларни ЭХМда ҳисоблашга қисқача тўхталиб ўтамиш. Мисол: $P=1*2*3*4*5*6*..*10$ ҳисоблансан (бундай кўпайтма факториал деб аталади ва $P=10$ кўринишда белгиланади).

Кўпайтмани ҳисобловчи программанинг алгоритми йигинди ҳисобловчи программадан қарийб фарқ қилмайди. Асосий фарқ шундаки, натижавий ўзгарувчига цикл бошланишидан олдин 0 эмас R киритиб қўйилади. Энди программани териб, жавобнинг текшириб кўринг.

(P=362 8800)

10 P=R

20 FOR I=1 TO 10

30 P=P*I

40 NEXT I

50 PRINT P

60 END

Бу программанинг изоҳини ўқувчига ҳавола қилиб, янги мавзуга ўтамиш.

Элементар функцияларнинг БЕЙСИКда ёзилиши

Аввалги машгулотларимизда синус, косинус функцияларини улар математикада қандай ёзилса, программада ҳам худди шундай кўринишда ёзиб кетаверган эдик. Савол туғилади: БЕЙСИК тилида яна қандай функцияларни шундай осонликча ишлатиш мумкин? Хусусан, секансни ҳисоблаш учун программада A=SEC(x) қаторини ёзиш мумкинми? Афсуски, ўйқ, Умуман, БЕЙСИК (ёки ФОРТРАН) тилининг ҳар бир версияси фарқат маълум саноқли функцияларнига «тушунади». Сиз ишлатгандан «Правец» ЭХМ сидаги БЕЙСИК тилида қўйидаги функцияларни бевозита ишлатиш мумкин:

Функция	БЕЙСИКда ёзилиши	Изоҳ
\sqrt{x}	SQR(x)	$x \geq 0$ бўлиши
$\sin(x)$	SIN(x)	х факат
$\cos(x)$	COS(x)	радианларда
$\operatorname{tg}(x)$	TAN(x)	берилади.
$\operatorname{arctg}(x)$	ATN(x)	натижা
e^x	EXP(x)	$e=2.71828$
$\ln(x)$	OQ(x)	$x>0$, натуран логарифм (е — асосга кўра)

Жадвалга қўшимча қилиб, даража белгиси L кўринишда ёзилишини ёслатиб ўтамиш.

Масалан, $A=\operatorname{arclg}(3)$ ни ҳисоблаш учун программанинг керакли жойида $A=AT(3)$ қаторини киритиш кифоя. Бу жадвалга кирмай қолган функцияларни ҳисоблаш учун уларни жадвалдаги функциялар (яъни БЕЙСИК функциялари) орқали ифодалаш керак. Хусусан, SEC(x) ҳисоблашда SEC(x)=I cos(x) формуласидан фойдаланилади. Шунга ўхшаш, COSEI(x)=I sin(x), ctg(x)=I/tg(x). Мактаб курсида кўп ишлатиладиган 10 ли асосга кўра логарифм эса натуран логарифм орқали $\log_{10}x=\ln x/\ln 10$ кўринишда ифодаланишини таъкидлаб ўтамиш. Мисоллар 1) $\sqrt{5+\sqrt{6}}+5^{3/2}+\text{БЕЙСИКда ёзилиши}$ 2) $e^3+\sin 2+\log_{10}5+\text{БЕЙСИКда ёзилиши}$.

Жавоб: 1) $\text{SQR}(\text{SQR}(5)+\text{SQR}(6)+5L(3/2))$
2) $\text{Ixp}(3)+\sin(2)<0Q(5)/<0Q(10)$

Уйга вазифа: 1) $\ln 1+\ln 2+\ln 3+\dots+\ln 12$ йигинди цикл операторлари ёрдамида ҳисоблансан.

2) Қўйидаги функцияларнинг қийматларини $h=0.5$ қадам билан (-1,5) оралиғида кўрсатувчи жадвал хосил килинг:

а) $Y=2x^3+3\sqrt{x^5}-\operatorname{arctg} x$

б) $Y=2^{\sin x \sin^2 x} + \operatorname{ctgx} x$

в) $Y=\sin(\cos(x))+\cos(\sin(x))+\operatorname{arctg} e^x$

Абдулла РАХИМОВ,
Нурмуҳаммад ҚОСИМБЕКОВ.

КОМПЬЮТЕР САБОҚЛАРИ

6-машғулот

Цикл операторлари ҳақидаги сабоқни давом этиришдан олдин $A=A+B$ типидаги ифодаларга яна бир бор қайтамиш. Агар бу ёзувдаги «==» ишораси тенглик белгиси сифатида қаралса, бундай математик тенглама факат $B=0$ ечимга эга, ифоданинг ўзи эса қарийб ҳеч қандай аҳамиятга эга эмас. Агар бундай ифода программа ёки алгоритмда учраса-чи? Бу ҳолда «==» ишораси тенглик белгисини эмас, оператор, аникроғи, ўзлаштириш оператори ролини ўйнайди. Равшанки, энди «==» ишорасининг ҳар иккя тарафидаги «A»ларни қисқартириш мумкин эмас, чунки ўзлаштириш операторининг чап тарафидаги A ўнг тарафдагисидан фарқ қиласи (масалан, аввал A=1, B=2 бўлса, натижавий A=3 бўлади). Бу, ёки C=C+B кўринишдаги содда ифодаларнинг алгоритмик тилларда алоҳида хусусиятга эга эканлиги йигинди ёки кўпайтмаларни ЭХМда ҳисоблашда кенг кўлланилади.

Аввалги машгулотимизда берилган уй вазифасини бажараётib, $S=1^2+3^2+5^2+7^2+9^2+11^2$ йигиндини, балким $S=1+9+25+49+81+11L2$ кўринишда ҳисоблагандирисиз? Бу йигиндида кўшилувчилар сони атига олтига. Хўш, агар кўшилувчилар сони ниҳоятда кўп бўлган йигиндини ҳисоблаш талаб қилинса-чи? Бу ҳолда, албатта, цикл операторини қўллашга тўғри келади.

Мисол. $S=1+2+3+4+\dots+1000$, яъни 1 дан 1000 гача бутун сонлар йигиндиси арифметик прогрессия формуласини ишлатмасдан ҳисоблаш кўрсилсин. Тегишли алгоритм «Информатика ва ҳисоблаш техникиаси асослари» дарслигига келтирилган. Алгоритмга мос программа қўйидагича бўлади:

```
10 S=0
20 FOR I=1 to 1000
30 S=S+I
40 NEXT I
50 PRINT «йигинди=S» S
60 END
```

Программани изоҳлаб кўрамиз:

10-қаторда S — ўзгарувчисига 0 берилади. 20—40 қаторларда цикл амалга оширилиб FOR ва NEXT операторлари орасидаги 30-қатор 1000 марта қайта-қайта бажарилади. Циклнинг бошланишида I=1 бўлиб, Sning қиймати $S=S+1=0+1=1$. Сўнгра, I=2 ҳолда, Sning қиймати

Бунки, йигиндида 1 дан бошлаб 11 гача бўлган факат тоқ сонларнинг ҳисобга олиш керак. Бундан ташқари сонларнинг ўзини эмас, квадратларни қўшиб чиқиши лозим, демак, кейнинг қатор: $S=S+I^2$. Шундай қилиб қўйидаги программага эга бўлдик:

```
10 S=0
20 FOR I=1 TO 11 STEP 2
30 S=S+I^2
40 NEXT I
50 PRINT S
60 END
```

Бу программани териб, жавобнинг солишишиб кўринг ($S=286$).

Бирор мураккаброқ кўринишдаги йигиндини олайлик.

$S=\cos 0^\circ + \cos 10^\circ + \cos 20^\circ + \dots + \cos 60^\circ$

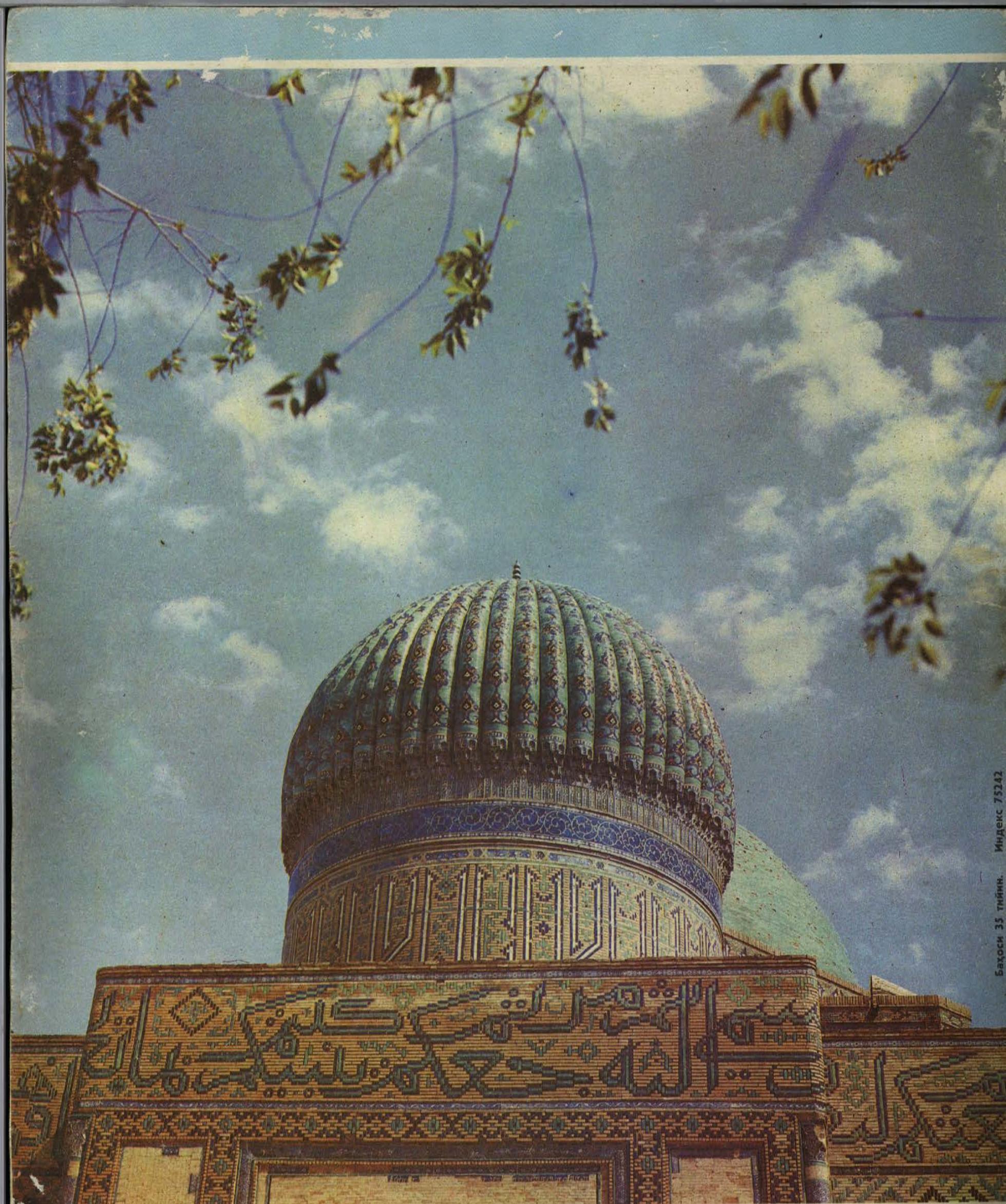
Кўришиб турибдики, бундай йигиндиларни ҳисоблаш учун элементар математика ёрдам берга олмайди (олий математика йигиндиларни ҳисоблаш формулалари бир мунча кўпроқ) ЭХМга эса бу жуда осон иш. Программа тузишдан олдин тригонометрик функцияларнинг аргументларини ЭХМ фақат радиналардагина қабул қилишини кайд қилиб ўтамиш. Масаладаги косинуларнинг аргументлари 0 дан 360 гача 10 та қадам билан ўзгаради, бинобарин, FOR оператори FOR X=0 TO 360 STEP 10 кўринишда ёзилади. Шуларни ҳисоблаш олиб, программани қўйидагича ёзиш мумкин:

```
10 S=0
20 PI=3.14
30 FOR X=0 TO 360 STEP 10
```


Баҳор латофати, ёшлик нафосати мужассам бунда...

Т. СТЕПАНОВА ва А. ЖУМАЕВ сурати.

Ахмад Ясавий мақбарасы

М. БОЛТАБОЕВ сурати